

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Αναδοχή: νοηματοδοτώντας ξανά την οικογένεια
Τέσσερις μελέτες περίπτωσης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Μαργαρίτα Φυλακτού AM 0315M010
Αθήνα, Σεπτέμβριος 2017

Τριμελής Επιτροπή

Λυδάκη Άννα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Αρτινοπούλου Βασιλική, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Χαλκιά Αλεξάνδρα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Μαργαρίτα Φυλακτού, 2017

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τις ανάδοχες οικογένειες που δέχτηκαν να μου μιλήσουν, να μου ανοίξουν το σπίτι τους και την καρδιά τους. Η συμβολή τους μαζί με εκείνη των διαμεσολαβητών και των ανθρώπων του ιδρύματος από όπου προέρχονται οι οικογένειες είναι ανεκτίμητη. Τα ονόματά τους δεν τα αναφέρω προκειμένου να προστατευτούν τα προσωπικά τους δεδομένα.

Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω την Αφροδίτη, την Βίκυ, την Μυρσίνη, τον Χρήστο και την Χριστίνα για τις γόνιμες συζητήσεις που κάναμε και την κατανόηση που έδειξαν τους τελευταίους μήνες κατά τους οποίους έγραφα την παρούσα εργασία. Ευχαριστώ ακόμα τις καθηγήτριες του τμήματος Κοινωνιολογίας Βασιλική Αρτινοπούλου και Αλεξάνδρα Χαλκιά που δέχτηκαν να συνεργαστούν στην τριμελή επιτροπή.

Από τη στιγμή που επέλεξα το θέμα της αναδοχής για τη διπλωματική εργασία η επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Άννα Λυδάκη στεκόταν δίπλα μου με υπομονετική καθοδήγηση, εμπνευσμένες προτάσεις και ενθάρρυνση. Την ευχαριστώ για όλα!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ.7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Θεωρητικές προσεγγίσεις της οικογένειας και της συγγένειας σ.10

1. *Τι είναι οικογένεια;*
2. *Καταγωγή και αγχιστεία*
3. *Συσχετικότητα και επιτέλεση*
4. *Γονεϊκότητα*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Θεσμοί παιδικής προστασίας και νομικό πλαίσιο της αναδοχής σελ. 20

1. *Οι θεσμοί παιδικής προστασίας στην Ελλάδα*
2. *Τα νομικά κείμενα*
3. *Η έννοια της γονικής μέριμνας*
4. *Τα είδη της αναδοχής*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Μεθοδολογία της έρευνας σ.30

1. *Μη κατευθυνόμενες συνεντεύξεις βάθους*
2. *Στοιχεία βιογραφικής αφήγησης*
3. *Καταγραφή δεδομένων και ημερολόγιο*
4. *Παρατηρήσεις για τη μέθοδο*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Αναδοχή: διαδικασίες και σχέσεις σ.40

1. *Το προφίλ των οικογενειών*
2. *Η απόφαση για την αναδοχή*
3. *Ξεκινώντας τη διαδικασία*
4. *Συνεργασία με τα ιδρύματα και τους ειδικούς*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η αναδοχή στην πράξη σ.57

1. *Η υποδοχή και αποδοχή του παιδιού*
2. *Ιδρυματοποίηση και αποϊδρυματοποίηση*
3. *Οι σχέσεις με τη βιολογική οικογένεια*
4. *Η μετασχηματιστική δύναμη της αναδοχής*
5. *Αναδόμηση της ιστορίας της οικογένειας*

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ σ.76

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σ. 78

Περίληψη

Στην εργασία αυτή εξετάζεται ο θεσμός της αναδοχής, της ανάθεσης, δηλαδή, της καθημερινής φροντίδας ενός παιδιού σε τρίτα φυσικά πρόσωπα χωρίς να αλλάζουν οι έννομες σχέσεις του με τους βιολογικούς του γονείς. Κεντρικός στόχος της εργασίας είναι να δείξει πώς νοηματοδοτείται η οικογένεια μέσα από την αναδοχή. Μελετήθηκαν τέσσερις περιπτώσεις ανάδοχων οικογενειών και χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική μέθοδος των μη κατευθυνόμενων συνεντεύξεων βάθους και στοιχεία της μεθόδου της βιογραφικής αφήγησης. Η αναδοχή δημιουργεί συγγενικές σχέσεις χωρίς ωστόσο να αμφισβητεί κυρίως μοντέλα οικογενειακότητας, κατασκευάζει και ανακατασκευάζει έμφυλες ταυτότητες και συγγενικές σχέσεις. Επιπλέον, η αναδοχή μετασχηματίζει ταυτότητες και σχέσεις αναδομώντας την ιστορία της οικογένειας. Αποτελεί ολικό κοινωνικό θεσμό καθώς συνδέεται άμεσα με όψεις της κοινωνικής πραγματικότητας, της οικονομικής κρίσης, της απουσίας υποστηρικτικών δομών για την οικογένεια, της έμφυλης βίας, της δυσκολίας στην επικοινωνία μεταξύ πολιτών και θεσμών αλλά και μεταξύ επιστημονικών κλάδων που ασχολούνται με το παιδί. Η αναδοχή δίνει τη δυνατότητα σε ένα παιδί να επιτελέσει μια νέα ταυτότητα πέρα από τις συνέπειες που είχε πάνω του η παραμέληση, η κακοποίηση και ο ιδρυματικός τρόπος διαβίωσης και στον ανάδοχο γονέα να επιτελέσει τη γονεϊκή σχέση με το αναδεχόμενο παιδί.

Λέξεις-Κλειδιά: αναδοχή, οικογένεια, συγγένεια, ιδρυματοποίηση, επιτέλεση, γονεϊκότητα.

Abstract

This thesis examines the institution of foster care, the assignment of daily care of a child to third persons without changing its legal relationships with its biological parents. The main objective is to show how the notion of family is undertaken through foster care. Four cases of foster families were studied with the qualitative method of non-directed depth interviews and elements of the biographical narrative method. Fostering creates family relationships without, however, questioning sovereign family models, constructing and reconstructing gender identities and kinship relationships. In addition, fostering transforms identities and relationships by reconstructing family history. It is an integral social institution as it is directly linked to aspects of social reality, as the economic crisis, the absence of supportive structures for the family, gender violence, the difficulty in communicating between citizens and institutions, and between disciplines dealing with the child. Fostering enables a child to perform a new identity beyond the consequences of neglect, abuse and institutional way of subsistence, and the parent to perform the parental relationship with the foster child.

Keywords: foster care, family, kinship, institutionalization, performance, parenthood.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή καμπάνια “Opening Doors for Europe’s Children” το 2014 σε όλη την Ελληνική επικράτεια 2.825 παιδιά μαζί με ενήλικες διέμεναν σε 85 ιδρύματα για παιδιά. Οι 760 ήταν ενήλικες που ως ανήλικοι διέμεναν στις δομές αυτές και όταν ενηλικιώθηκαν συνέχισαν τη διαμονή τους εκεί διότι δεν υπήρχε άλλη κατάλληλη δομή. Τα 883 παιδιά των ιδρυμάτων ήταν παιδιά με αναπηρίες. Το 2016 1.610 ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες και μετανάστες διέμεναν σε χώρους φιλοξενίας στην Ελλάδα. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η ιδρυματική φροντίδα είναι η κύρια και συχνά μοναδική μορφή φροντίδας για τα παιδιά στην Ελλάδα. Αντίθετα, η αναδοχή, η φροντίδα, δηλαδή, του παιδιού από μια οικογένεια αφορούσε μόλις 309 περιπτώσεις το 2014.

Όπως ορίζεται από τη νομοθεσία αναδοχή είναι η ανάθεση της καθημερινής φροντίδας ενός παιδιού σε τρίτα φυσικά πρόσωπα χωρίς να αλλάζουν οι έννομες σχέσεις του με τους βιολογικούς του γονείς. Διαφοροποιείται, έτσι, από την υιοθεσία και περιλαμβάνει παραμέτρους που την καθιστούν ιδιαίτερη πρακτική παιδικής προστασίας.

Ένα παιδί τοποθετείται σε ανάδοχη οικογένεια όταν είναι ορφανό και από τους δυο γονείς, όταν έχει ένα μόνο γονέα ο οποίος δεν μπορεί να αναλάβει την επιμέλειά του, όταν είναι εγκαταλελειμμένο, ζει σε επιβλαβές περιβάλλον, έχει παραμεληθεί ή κακοποιηθεί. Επιπλέον, ένα παιδί μπορεί να φροντιστεί από ανάδοχη οικογένεια όταν έχει παρουσιαστεί στους γονείς του ένα έκτακτο ή οξύ πρόβλημα αλλά και όταν ζει σε προστατευμένο ιδρυματικό περιβάλλον και κρίνεται πως η τοποθέτησή του σε ανάδοχη οικογένεια είναι προς το συμφέρον του προκειμένου μάλιστα να αποϊδρυματοποιηθεί.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το θεσμό της αναδοχής μέσα από τέσσερις περιπτώσεις οικογενειών θέτοντας αρχικά το γενικό ερώτημα τι συμβαίνει στην αναδοχή και με ποιο νόημα ενδύεται η ανάδοχη οικογένεια από τα μέλη της. Έχει η αναδοχή επανορθωτική και μετασχηματιστική δύναμη και με ποιόν τρόπο αυτή εκφράζεται; Πώς ξεκινούν οι διαδικασίες για την αναδοχή; Πώς διαπλέκεται η ιστορία των ανάδοχων γονιών με εκείνη του παιδιού και της βιολογικής του οικογένειας; Πώς συγκροτείται η έμφυλη ταυτότητα του γονιού και του παιδιού μέσα

από τις αλλαγές που φέρνει η είσοδος ενός νέου ανθρώπου στην οικογένεια; Οι ειδικοί ποιο ρόλο παίζουν στις διεργασίες της αναδοχής; Αυτά είναι τα γενικά και ειδικά ερωτήματα που τέθηκαν μέσα από τις συναντήσεις με τις οικογένειες και τον επακόλουθο αναστοχασμό.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται τις θεωρητικές προσεγγίσεις της οικογένειας και της συγγένειας από την πλευρά της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας. Γίνεται αναφορά σε ορισμένες ανθρωπολογικές μελέτες της συγγένειας, στον τρόπο που σήμερα αντιμετωπίζονται αυτά τα θέματα όπως και στην αλλαγή της ορολογίας στην πραγμάτευσή της. Με την αναδοχή ιδρύονται συγγενικές σχέσεις και επιτελούνται ταυτότητες συγγενικές, γονεϊκές, έμφυλες.

Αφού γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στη λειτουργία των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας στην Ελλάδα το δεύτερο κεφάλαιο θα συγκεκριμενοποιήσει το νομικό πλαίσιο της αναδοχής όπως ισχύει μέχρι σήμερα. Αρχικά θα δοθεί ο νομικός ορισμός και θα αναφερθούν οι περιπτώσεις απομάκρυνσης ενός παιδιού από την οικογένειά του μέσα από τη διασαφήνιση της έννοιας της γονικής μέριμνας. Επιπλέον, θα περιγραφούν τα είδη της αναδοχής.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Συνολικά έγιναν τέσσερις μη κατευθυνόμενες συνεντεύξεις βάθους σε ανάδοχους γονείς, σε μία ή δύο συναντήσεις. Οι ερευνόμενοι γνώριζαν εξ αρχής την ιδιότητά μου καθώς τους είχαν μιλήσει για την εργασία οι διαμεσολαβητές μου. Οι τελευταίοι εμπλέκονταν με έμμεσο ή άμεσο τρόπο με το ίδρυμα από το οποίο προέρχονται τα αναδεχόμενα παιδιά. Κατά ένα μέρος χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, βιογραφικές αφηγήσεις, όχι όμως εκτεταμένα. Το βασικό εργαλείο καταγραφής και αναστοχασμού ήταν το ημερολόγιο. Στο τέλος αυτής της ενότητας θα εκτεθούν κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με τη μέθοδο που ακολουθήθηκε και θα τεθεί το ερώτημα από που αντλείται το δικαίωμα της «αδιακρισίας» μας στις ζωές των άλλων κι αν είναι το πρόταγμα μιας δημόσιας κοινωνιολογίας που μας το δίνει.

Στο κεφάλαιο τέσσερα ξεκινά πιο εντατικά η ενασχόληση με το ζήτημα της αναδοχής έτσι όπως προέκυψε μέσα από τις συναντήσεις με τις οικογένειες. Η καταγραφή των σκέψεων και των συμπερασμάτων σε σχέση με το θέμα γίνεται σε συνάρτηση με τη βιβλιογραφία και τις προηγούμενες έρευνες που έχουν γίνει κυρίως

σε θέματα υιοθεσίας. Προτίμησα να κάνω ένα διάλογο του ερευνητικού με το θεωρητικό κομμάτι και του ημερολογίου και της καταγραφής δεδομένων με τη βιβλιογραφία παρά να καταγράψω απλά τις αφηγήσεις. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά πιο πολύ στο πριν της αναδοχής και αναφέρονται οι διαδικασίες και οι σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, υποψήφιων ανάδοχων γονιών, ειδικών και ιδρυμάτων, οι σχέσεις εξουσίας που δημιουργούνται και η διαχείριση αυτής της εξουσίας.

Η αναδοχή στην πράξη είναι ο τίτλος του πέμπτου κεφαλαίου στο οποίο γίνεται λόγος για την καθημερινή πραγματικότητα, την αποϊδρυματοποίηση των παιδιών και την αποδόμηση στερεοτύπων που αφορούν κυρίως έμφυλες σχέσεις και αναπαραστάσεις. Διερευνάται, επίσης, το στενό και το ευρύ κοινωνικό περιβάλλον της οικογένειας, το παρελθόν των οικογενειών και του παιδιού, η κοινή τους πια καθημερινότητα και ο τρόπος με τον οποίο αναδομείται η ιστορία της οικογένειας και φτιάχεται το παρόν και το μέλλον της.

Στο τελευταίο μέρος καταγράφονται τα συμπεράσματα της εργασίας όπου γίνεται λόγος για την επανορθωτική και τη μετασχηματιστική δύναμη της αναδοχής μετά από εμπειρίες κακοποίησης -όχι μόνο σωματικής-, για τη σημαντικότητα της αναδοχής ως θεσμού όχι απλά παιδικής προστασίας, αλλά ως θεσμού που έρχεται να καλύψει ανάγκες τόσο της ανήλικης όσο και της ενήλικης ζωής και να κατασκευάσει εκ νέου ταυτότητες. Το κεφάλαιο αυτό θα κλείσει με προτάσεις για τη βελτίωση του θεσμού της αναδοχής οι οποίες κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι εκείνες που οι ανάδοχοι γονείς μου ζήτησαν να γράψω.

Φυσικά, η εργασία καταπιάνεται με ένα μέρος του θεσμού της αναδοχής και αυτό σε μικρή έκταση και δεν φιλοδοξεί να γενικεύσει. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, αλλά και της συγγραφής διαπίστωνα ότι αντί να απαντώ σε ερωτήματα αυτά πολλαπλασιάζονταν. Ταυτόχρονα, η ενασχόληση με την αναδοχή είναι και ενασχόληση με κρυμμένες όψεις της κοινωνικής πραγματικότητας, της οικονομικής κρίσης και της απουσίας υποστηρικτικών δομών για τις οικογένειες, της έμφυλης βίας, της δυσκολίας στην επικοινωνία μεταξύ πολιτών και θεσμών, μεταξύ επιστημονικών κλάδων που ασχολούνται με το παιδί. Όλα αυτά κατά τη γνώμη μου καθιστούν την αναδοχή ένα ολικό κοινωνικό θεσμό.

Κεφάλαιο πρώτο

Θεωρητικές προσεγγίσεις της οικογένειας και της συγγένειας.

Σ' αυτό το κεφάλαιο αναφέρονται οι κυριότερες προσεγγίσεις της οικογένειας και της συγγένειας στις κοινωνικές επιστήμες. Η ανθρωπολογία ξεκίνησε έχοντας αποκλειστικό σχεδόν αντικείμενό της τη συγγένεια απ' την οποία προέκυπταν ζητήματα πολιτικής, εξουσίας και οικονομίας. Μέσα από αυτές τις προσεγγίσεις θα δειχθεί πώς η αναδοχή ως θεσμός προστασίας ανηλίκων - και όχι μόνο - δημιουργεί οικογένεια και συγγενικές σχέσεις.

1.1. Τι είναι οικογένεια;

Στο βιβλίο της Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική η Μουσούρου (2005) δίνει μια σειρά από ορισμούς της οικογένειας που καλύπτουν τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες της:

Η οικογένεια είναι ένας *κοινωνικός θεσμός*, ένα πλέγμα κοινωνικών σχέσεων, παγιωμένοι και κοινωνικά αποδεκτοί τρόποι ατομικής και συλλογικής συμπεριφοράς και δράσης, θεσμός πολύσκοπος στους σκοπούς του οποίου περιλαμβάνονται η βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή. Είναι ένας *νομικός θεσμός*, σύνολο διατάξεων, περιλαμβάνει νομικές σχέσεις, περιγράφεται στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο. Υπάρχουν συνέπειες της παράβασης του θεσμού. Είναι μια *πρωτογενής κοινωνική ομάδα* με λειτουργίες οικονομικές, ψυχολογικές, εκπαιδευτικές, είναι ένα σύνολο συγγενών που *συγκατοικούν* και αποτελούν οικιακή ομάδα και νοικοκυριό, είναι σύνολο προσώπων που αισθάνονται ισχυρούς δεσμούς *αμοιβαίων υποχρεώσεων* διότι είναι συγγενείς, έχουν έναν *κοινό πρόγονο*, μπορεί να συνδέονται ή να γνωρίζονται μεταξύ τους, αλλά μπορεί και όχι (Μουσούρου 2005: 16-22).

Οικογένεια επίσης είναι μια *κοινωνική μονάδα* που αποτελείται – στις σύγχρονες δυτικές τουλάχιστον κοινωνίες – από συζύγους και τα παιδιά τους, πρόκειται δηλαδή για μια πυρηνική ή συζυγική οικογένεια – το συμβατικό κοινωνικά αναμενόμενο όχι όμως και κοινωνικά επιβεβλημένο σχήμα. Η οικογένεια ως μονάδα ανάλυσης της κοινωνικής πολιτικής θεωρείται ότι περιλαμβάνει δυο ενήλικες ή έναν

με ένα ή περισσότερα παιδιά. Σ' αυτόν τον ορισμό, η ύπαρξη παιδιού είναι ο άξονας και όχι η σχέση των ενηλίκων μεταξύ τους ή με το παιδί (Μουσούρου 2005: 18-19).

Οικογένεια, έτσι, είναι σήμερα η «ομπρέλα» μας λέει η Μουσούρου που καλύπτει μια ποικιλία σύνθεσης, σημαντική εξέλιξη του θεσμού που σημειώθηκε κατά τη δεκαετία του '90. Ο τρόπος με τον οποίο κάθε φορά τη χαρακτηρίζουμε «προδίδει την προοδευτική αναγνώριση της πολλαπλότητας των οικογενειακών σχημάτων, τον προοδευτικό αποστιγματισμό αρκετών από τα σχήματα αυτά, την προοδευτική νομιμοποίηση της ρευστότητας του τρόπου οργάνωσης του ιδιωτικού βίου» (Μουσούρου 2005: 19, 24).

Η Μουσούρου (2005: 23) αναφέρεται ακόμη στα επίθετα που αποδίδονται στην οικογένεια. Στην αρχή του 20^{ου} αιώνα γινόταν λόγος για την *ιδανική* οικογένεια, στο μεσοπόλεμο μιλούσαν για την *κανονική* οικογένεια, μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μιλούσαν για τη *μέση* οικογένεια και μετά τη δεκαετία του 1970 γίνεται πια λόγος για τη *συμβατική* οικογένεια. Η εξέλιξη των επιθετικών προσδιορισμών δείχνει και τις αντιλήψεις, αλλά και τις τάσεις για αξιολογική κρίση ή ουδετερότητα προς την οικογένεια.

Οι ρόλοι των μελών της οικογένειας έχουν επίσης υποστεί αλλαγές καθώς η οικογένεια στη σύγχρονη δυτική κοινωνία συρρικνώνεται αριθμητικά και ταυτόχρονα γίνεται περισσότερο παιδοκεντρική. Καθοριστική σημασία στο ρόλο που αναλαμβάνουν οι γονείς έχουν ο αριθμός και η ηλικία των παιδιών, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών, η απασχόληση και το εισόδημα. Η οικογένεια είναι, έτσι, και μια σειρά από καθημερινές πρακτικές, αποτελεί έναν τρόπο οργάνωσης του ιδιωτικού βίου και είναι προσωπική υπόθεση (Μουσούρου 2005: 67-103).

Η συνοχή στην οικογένεια έχει να κάνει με το είδος της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της. Η Μουσούρου παραθέτει τα είδη ως εξής: α) *αλληλεγγύη σχέσεων*, δηλαδή η διαντίδραση και η επαφή των μελών της οικογένειας, β) *συναισθηματική αλληλεγγύη* που έχει να κάνει με τα συναισθήματα μεταξύ των μελών της, γ) *λειτουργική αλληλεγγύη*, έχει να κάνει με το βαθμό βοήθειας μεταξύ τους, δ) *συναινετική αλληλεγγύη* που σχετίζεται με το επίπεδο της συμφωνίας τους ως προς τις πεποιθήσεις και αξίες τους, ε) *κανονιστική αλληλεγγύη*, που αφορά στις υποχρεώσεις και τους ρόλους του καθενός και μεταξύ τους, στ) *δομική αλληλεγγύη*, αφορά στη

δομή και τον τύπο της οικογένειας, τον αριθμό μελών και την υγεία τους (Μουσουρού2005: 106).

Παράλληλα με τον όρο οικογένεια συχνά χρησιμοποιείται ο όρος νοικοκυριό που δεν είναι όμως ταυτόσημος. Σχετίζεται με την οικογένεια αλλά έχει διαφορετικό περιεχόμενο ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιούμε τον όρο. Το νοικοκυριό ορίζεται ως μια ομάδα ανθρώπων που μοιράζονται δικαιώματα και υποχρεώσεις, συμβιώνουν, έχουν κοινά συμφέροντα, διασυνδέονται με ρόλους και σχέσεις, με άλλα νοικοκυριά και άλλα ανώτερα επίπεδα κοινωνικής οργάνωσης όπως πχ. το κράτος (Hammel 1996: 227, Laslett 1996: 41). Ταυτόχρονα, όμως, «τα νοικοκυριά συνιστούν ρευστές και δυσδιάκριτες κοινωνικές μονάδες, που διαπλέκονται σε ευρύτερα δίκτυα συγγενειακών δεσμών και σχέσεων» (Duben 1996: 186).

Την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα στην Ευρώπη οι δημογραφικές εξελίξεις κινούνται προς την συρρίκνωση και γήρανση του πληθυσμού. Καθυστερεί η δημιουργία οικογένειας, σημειώνεται μείωση των γάμων, της τεκνοποίησης και σμίκρυνση της οικογενειακής ομάδας, ενώ αντίθετα αυξάνουν τα διαζύγια, οι γεννήσεις εκτός γάμου, η συμβίωση, οι άνθρωποι που ζουν μόνοι, οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι ανασυσταμένες οικογένειες και τα ζευγάρια χωρίς παιδιά (Κογκίδου 2007: 118). Ο γάμος συχνά αποσυνδέεται από τη γονεϊκότητα και δημιουργούνται νέοι όροι για την άσκησή της (Κογκίδου 2007: 120, Τουντασάκη 2011: 57) όπως για παράδειγμα όταν ένας από τους δυο γονείς ξαναπαντρεύεται.

1.2. Καταγωγή και αγχιστεία

Στην ανθρωπολογία γίνεται λόγος για τη γενεαλογική αρχή της καταγωγής (descent/filiation): μονογραμμική όταν η ιδιότητα της συγγένειας μεταβιβάζεται από μια γενεά σε άλλη μέσω ενός γονέα (πατρογραμμική ή μητρογραμμική καταγωγή) ή διπλή μονογραμμική όταν μεταβιβάζεται και από τις δυο πλευρές (Τουντασάκη 2011: 25). Η συγγένεια και η οικογένεια ήταν από τα πρώτα πεδία που απασχόλησαν την ανθρωπολογία, οι γενεαλογικές σχέσεις μάλιστα όπως και η μητρότητα αποτέλεσαν ανθρωπολογική εμμονή (Καντσά 2013α: 17-34).

Ο Μόργκαν, τον 19^ο αιώνα, ήταν ο πρώτος που αποπειράθηκε να διατυπώσει μια θεωρία της συγγένειας παρατηρώντας το συγγενικό σύστημα μέσα από τη συγγενική ορολογία (Ενγκελς 2016/1884). Έκανε λόγο για δυο είδη κοινωνιών εκείνες με τα ταξινομικά συστήματα συγγένειας που διακρίνουν πλάγιους από ευθείας γραμμής συγγενείς και εκείνες με τα περιγραφικά συστήματα συγγένειας που διαφοροποιούν τις δυο γραμμές συγγένειας.

Στις πρώτες μελέτες για την καταγωγή γίνεται λόγος για τη διάκριση μεταξύ εξωγαμίας και ενδογαμίας. Ο Λεβί Στρώς είδε τη συγγένεια ως ένα σύστημα σχέσεων και τη διαδικασία ανταλλαγής γυναικών στο γάμο ως μια αναγκαιότητα ειρήνης και ευημερίας (Heritier 2009: 62, Τουντασάκη 2011: 42-43). Οι σχέσεις αγχιστείας που δημιουργεί ο γάμος τον καθιστούν θεμελιώδη δομή της κοινωνικής οργάνωσης. Οι δυο ομάδες που συνάπτουν γάμο των μελών τους διαπνέονται πλέον από σχέση αλληλοβοήθειας και δημιουργούν συγγένεια εξ αίματος αφού αυτοί που πριν ήταν εχθροί με τη σύναψη γάμου γίνονται συγγενείς εξ αγχιστείας δημιουργώντας σχέσεις αίματος μέσω των παιδιών και των εγγονών τους (Heritier 2009: 61-63). Η αγχιστεία αποτελεί για τον Λεβί Στρώς το οικουμενικό κλειδί στην κατανόηση της συγγένειας (Τουντασάκη 2011: 43). Η απαγόρευση της αιμομιξίας αποτελεί την προϋπόθεση των γαμήλιων ανταλλαγών και είναι ο πρωταρχικός κανόνας της κοινωνικής ζωής (Τουντασάκη 2011: 42-43).

Πολύ πρόσφατα το ζήτημα της αιμομιξίας έγινε κομμάτι της προβληματικής για την ενδοοικογενειακή βία ύστερα από αγώνες του φεμινιστικού κινήματος και των κινημάτων υπέρ της προστασίας του παιδιού (Αρτινοπούλου 2000). Η Αρτινοπούλου (2000: 52-53) τονίζοντας την κοινωνική σημασία της αιμομιξίας αναφέρει «η αναγωγή της αιμομιξίας σε έγκλημα καθώς και η ηθική απαξία της αιμομικτικής πράξης απορρέουν και παράλληλα σηματοδοτούνται από την προσβολή της συλλογικότητας, των όρων της κοινωνικής οργάνωσης και των κοινωνικών κανόνων».

1.3. Συσχετικότητα και επιτέλεση

Η ανθρωπολογία, με το τέλος της αποικιοκρατίας πέρασε από τον «εξωτικό» άλλο στην αναγνώριση της ετερότητας στο οικείο. Στην ανθρωπολογία οίκου, πια, το

κέντρο βάρους πέφτει στην «αυτοανακάλυψη» προϋπόθεση της οποίας είναι η ετεροποίηση ή η αποοικειοποίηση του εαυτού (Τουνταςάκη 2011: 51-55). Με την εξέλιξη αυτή, όμως, ελλοχεύει ο κίνδυνος να διαταραχθεί η ισορροπία μεταξύ ημικής και ητικής διάστασης στην ανθρωπολογία (Τουνταςάκη 2011: 52). Η ημική προσέγγιση αφορά στους ήχους μιας γλώσσας στην γλωσσολογία, ενώ η ητική στους ήχους που εμφανίζονται σε όλες της γλώσσες (Λυδάκη 2012: 137). Στην ανθρωπολογία οίκοι δεν είναι πάντα ξεκάθαρο ποια είναι η μία και ποια η άλλη.

Σημαντικό σημείο στην πορεία της ανθρωπολογικής σκέψης για τη συγγένεια είναι ο διαχωρισμός της *τεκνοποίησης* από την αναπαραγωγή. Η τεκνοποίηση προσδιορίζει την ατομική και όχι την οικογενειακή ταυτότητα. Το «φυσικό» γεγονός της αναπαραγωγής γίνεται αποτέλεσμα επιλογής. Στο δίπολο φύση-πολιτισμός περνάμε στο δεύτερο πόλο.

Σ' αυτό το πέρασμα έχει συμβάλει επίσης η ψυχανάλυση η οποία έδειξε ότι το φυσικό και βιολογικό μετουσιώνεται σε μια συμβολική τάξη περνώντας από τη φύση στον πολιτισμό (Κατσογιάννη 2009: 335-352). Η Κατσογιάννη παρουσιάζει αυτό το πέρασμα μέσα από τον Λακάν. Για τον Λακάν η πατρική φιγούρα εισάγει τον πολιτισμό στην οικογένεια η οποία αποτελεί κοινωνικό θεσμό που δεν έχει εκ φύσεως χαρακτηριστικά. Ο στόχος των μερών της οικογένειας είναι η εκπλήρωση λειτουργιών: της μητέρας η παροχή συναισθηματικής φροντίδας και του πατέρα η επιβολή του νόμου και η ονοματοδότηση. Αν και ξεπερνά το δίπολο φύση-πολιτισμός εξακολουθεί να υπερτονίζει το δίπολο άντρας- γυναίκα.

Η ψυχανάλυση έχει πολλά να προσφέρει στην εξέταση της συγγένειας ωστόσο βρίσκεται κι αυτή μέσα σε ένα σύστημα ταξινομήσεων και προδιαθέσεων με τον τρόπο που χρησιμοποιεί ο Μπουρντιέ (2006) τις έννοιες αυτές:

Γενικότερα, κάθε κοινωνική ευταξία τείνει να επιτελεί μια συμβολική δράση που αποσιωπεί στην ίδια της τη διαιώνιση προικίζοντας πράγματι τα δρώντα υποκείμενα με τις προδιαθέσεις, συνεπώς με τις πρακτικές και ιδιότητες, που οι αρχές της διαίρεσης/ διόρασης (di-vision) τους αποδίδουν. Οι αρχές αυτές, που απορρέουν από την κοινωνική πραγματικότητα, συμβάλλουν στην ίδια την πραγματικότητα της κοινωνικής ευταξίας μέσα από την πραγμάτωσή τους στο σώμα υπό μορφή προδιαθέσεων, οι οποίες, έχοντας προκύψει από τις ταξινομήσεις, δίνουν την εντύπωση μιας αντικειμενικής βάσης στις ταξινομικές κρίσεις, όπως η γυναικεία κλίση προς τα «ταπεινά και εύκολα» καθήκοντα ή προς την ευέλικτη ή πειθήνια σκέψη. Οι προδιαθέσεις αυτές διέπουν επίσης και όλες τις πρακτικές που αποσκοπούν, όπως η μαγεία και πολλές άλλες πιο ελεύθερες, φαινομενικά, μορφές εξέγερσης, στην ανατροπή της τάξης που

βρίσκεται εγκαθιδρυμένη στις πρακτικές ή τους λόγους, οι οποίοι είναι διατεταγμένοι σύμφωνα με τις προκύπτουσες από αυτή την τάξη αρχές (233).

Επιπλέον, οι νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής μας αναγκάζουν να επαναπροσδιορίσουμε τη γέννηση, το «φυσικό» αυτό γεγονός της ζωής (Τουντασάκη 2011: 94). Με τον τρόπο αυτό όπως και οι θεωρητικές εξελίξεις σχετικά με το φύλο αμφισβητούν τις διχοτομήσεις φύλο και πολιτισμός, όπως και αρσενικό - θηλυκό. «Η φύση», λέει η Χαλκιά (2011: 27), «παρότι προτάσσεται ως αυτονόητη αλήθεια, διαπιστώνεται πως είναι πιο σύνθετη από ό,τι μας αρέσει να νομίζουμε αφενός, και αφετέρου παράγεται όχι μόνο μεταφορικά ή «επιφανειακά» αλλά κυριολεκτικά». Η οικογένεια γίνεται πλέον ζήτημα ατομικής επιλογής και όχι κοινωνικής επιβολής ή φυσικό και αυτονόητο γεγονός. Με την έλευση των τεχνολογιών αναπαραγωγής η μητρότητα κατακερματίζεται (Καντσά 2013α: 23). Όπως αναφέρει η Κογκίδου, οι «οικογένειες από επιλογή» αποτελούν ένα είδος «συναισθηματικής δημοκρατίας», «η επικέντρωση στην αντίληψη ότι λειτουργούμε ως οικογένεια και δεν είμαστε απλά οικογένεια, προϋποθέτει νέους όρους ύπαρξης και αφοσίωσης. Σηματοδοτούν την αλλαγή αντιλήψεων και δυνατοτήτων, δημιουργούν νέες αξίες, κανόνες και τρόπους ζωής» (Κογκίδου 2007: 123). Παρόμοια παρουσιάζει την εξέλιξη της οικογένειας και ο Κρίστοφερ Λάς (2007) για τον οποίο η πυρηνική οικογένεια απομονωμένη από τον περίγυρό της ο οποίος είναι εχθρικός και ανταγωνιστικός αποτελεί «συναισθηματικό καταφύγιο», το «λιμάνι» σε έναν «άκαρδο κόσμο» (Λας 2007: 26).

Η ανάδυση νέων μορφών οικογενειακής οικειότητας αποτελεί συχνά απειλή για τους κυρίαρχους λόγους περί οικογένειας. Η μη επιλογή του κανονικού, δηλαδή της δημιουργίας ετερόφυλης πυρηνικής οικογένειας αποτελεί «απόκλιση» και συχνά «μιαρότητα», επιπλέον «απεμπόληση καθήκοντος προς την κοινωνική συλλογικότητα» όπως αναφέρει η Αθανασίου (2003) τοποθετώντας τη σχέση μεταξύ φύλου-σεξουαλικότητας-αναπαραγωγής-συγγένειας σε μια από τις πολλαπλές όψεις της βιοπολιτικής, του ελέγχου του σώματος του πληθυσμού και του ορισμού της ιδιότητας του ανθρώπινου και του πολιτικού. Ταυτόχρονα η φυσικότητα με την οποία επενδύεται η οικογένεια συχνά αποτελεί την ιδεολογική βάση εφαρμογής συντηρητικών πολιτικών (Κατσογιάννη 2009: 335).

Μέσα από το πρίσμα της κριτικής της βιοπολιτικής θα επιχειρήσω να αναλύσω στα επόμενα κεφάλαια τόσο τις διαδικασίες που αφορούν στο θεσμό της αναδοχής όσο και την καθημερινότητά της, όπως είναι το πώς επιλέγεται ένας ανάδοχος γονιός, πώς επιλέγεται και από ποιον το αναδεχόμενο παιδί και πώς αντιμετωπίζονται από τους «έξω». Στο πλαίσιο αυτό βρίσκεται επιπλέον και μια «θεραπευτική σύλληψη της κοινωνίας» (Λας 2007: 35-36). Οι ειδικοί εισβάλλουν στην οικογένεια και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών και οι θεσμοί του κράτους έρχονται να λάβουν το ρόλο του ώριμου γονέα (Λας 2007: 36). Μετά τη δεκαετία του '60 νέες αξίες εισέβαλαν στον τρόπο αντιμετώπισης των παιδιών και της διαπαιδαγώγησης στα μεσοαστικά κυρίως στρώματα (Αρτινοπούλου 2000: 114). Ο Λας (2007: 172) εύστοχα περιγράφει αυτή τη βιοπολιτική: «καθώς ο κόσμος παίρνει μια ολοένα πιο απειλητική όψη, η ζωή γίνεται μια ατέρμονη επιζήτηση υγείας και καλοπέρασης με σωματική άσκηση, δίαιτα, φάρμακα/ ναρκωτικά, ποικίλες πνευματικές πειθαρχίες, ψυχική αυτοβοήθεια και ψυχιατρική».

Επιστρέφοντας στην ανθρωπολογία οίκοι ας σημειώσουμε ότι δημιούργησε αμφισβήτηση για την πρωτοκαθεδρία της συγγένειας στην ανθρωπολογία και δημιουργήθηκαν, τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, κυρίως στις ΗΠΑ νέες προσεγγίσεις για τη συγγένεια που τη συνάρτιζαν λιγότερο με την κοινωνική δομή και περισσότερο με την ανθρώπινη δράση, το πολιτισμικό σύστημα και την έννοια της διαδικασίας (Τουντασάκη 2011: 72-87). Στην Ελλάδα ωστόσο που έχει χαρακτηριστεί ως μια κοινωνία με κεντρικό σημείο αναφοράς της τη συγγένεια, οι μελέτες σημειώνουν ότι η οικογενειακότητα (familism) είναι ο σημαντικότερος προσανατολισμός του ελληνικού τρόπου ζωής (Loizos, Papataxiarchis 1991: 3). Η αντικατάσταση του όρου συγγένεια (kinship) από τον όρο συσχετικότητα (relatedness) από την Janet Carsten σηματοδοτεί μια νέα αντιμετώπιση της συγγένειας ως διαδικασίας και επιτέλεσης και ο ανθρωπολόγος έχει μέλημα πια να δει με ποιο τρόπο η συγγένεια επιτελείται στην καθημερινή πρακτική (Τουντασάκη 2011: 90-91).

Η ανθρωπολογία δεν είναι πια μια «καθαρή τέχνη» όπως ήταν μέσα από την αποστασιοποίηση που της έδινε ο εξωτισμός, αλλά έχει γίνει μια «ισχυρή μορφή κοινωνιο-ανάλυσης» (Μπουρντιέ 2006: 232). Το «αδεολόγημα των πρωτόγονων

κοινωνιών», η αχρονικότητα που αυτό περιέχει καθώς και η εκμηδένιση του ατόμου από την κοινωνία, είναι, όπως λέει η Τουντασάκη (2011), πολιτισμικές κατασκευές που:

αποκρυσταλλώθηκαν αξιωματικά στο συμπέρασμα ότι η συγγένεια συνιστά θεμελιακό αναλυτικό εργαλείο για τη μελέτη των μη δυτικών κοινωνιών, των κοινωνιών που συγκροτούν το κατ' εξοχήν επιστημονικό αντικείμενο της κλασικής κοινωνικής ανθρωπολογίας. Αντίθετα στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες της Δύσης, η μελέτη των οποίων εμπίπτει στο γνωστικό πεδίο της κοινωνιολογίας και της ιστορίας, η συγγένεια σαφώς διαχωρισμένη από τον οικονομικό, πολιτικό και θρησκευτικό τομέα χάνει τον καθοριστικό της ρόλο και η σημασία της περιορίζεται στην οικιακότητα, στο επίπεδο της πυρηνικής/ συζυγικής οικογένειας (179).

Στο πλαίσιο αυτό ο Μπουρντιέ, για τον οποίο ο γενεαλογικός δεσμός δεν είναι αρκετός, αλλά χρειάζεται να δούμε *πως λειτουργούν* οι σχέσεις της συγγένειας, κάνει τη διάκριση μεταξύ της επίσημης, δημόσιας συγγένειας των αναπαραστάσεων και της ανεπίσημης, ιδιωτικής πρακτικής της συγγένειας που αποτελεί στρατηγική δράσης. Λέει, ο Μπουρντιέ (2006: 265): «οι χρήσεις της συγγένειας που μπορούμε να αποκαλέσουμε γενεαλογικές περιορίζονται στις επίσημες περιστάσεις, όπου λειτουργία τους είναι να θέτουν σε τάξη τον κοινωνικό κόσμο και να νομιμοποιούν αυτή την τάξη». Ο ανθρωπολόγος «αναπαράγει την επίσημη αναπαράσταση των κοινωνικών δομών».

1.4. Γονεϊκότητα

Ο Gutton (2009: 127) στο άρθρο του «Η γονεϊκότητα» ξεκινά με το εξής ερώτημα: «τι συμβαίνει στον ψυχισμό των υποκειμένων όταν στους κόλπους της ιστορίας και της προϊστορίας τους εγγράφουν ένα παιδί, όταν στις φαντασιώσεις και τις πράξεις τους εμπλέκονται ως γονείς;». Ως ψυχίατρος και ψυχαναλυτής ορίζει τη γονεϊκότητα σαν ένα «σύνολο συνειδητών και ασυνείδητων ψυχικών διεργασιών οι οποίες αναφέρονται στο καθεστώς της συγγένειας» αλλά «δεν περιορίζεται, ωστόσο στους βιολογικούς και κοινωνικούς «δεσμούς» μεταξύ γονιών και παιδιών». Γονέας γίνεται κανείς, δεν καθίσταται αυτόματα με τη γέννηση του παιδιού με τον τρόπο που ο νόμος όπως είδαμε πριν ορίζει τη γονική μέριμνα και η γονεϊκότητα έτσι δημιουργείται και κατασκευάζεται από τα υποκείμενα. Ο Gutton αναφέρεται σε μια «διεργασία γονεοποίησης» (Gutton 2009: 140).

Για τον Gutton (2009: 159) «το να γίνει κάποιους γονέας προκαλεί την ανάγκη μιας διεργασίας επί του εαυτού, σε καθημερινή προοπτική».

Στο ίδιο ψυχαναλυτικό πλαίσιο ο Τζαβάρας (2009: 210) σημειώνει πως για την γονεϊκότητα (μητρότητα και πατρότητα) ως ψυχολογική πράξη παίζουν δευτερεύοντα ρόλο οι σχέσεις αίματος. Υποστηρίζει πως μπορούμε να δούμε τη γονεϊκότητα μέσα από το πρίσμα της υιοθεσίας και ότι «κάθε παιδί είναι τελικά υιοθετημένο» που οδηγεί στο ότι «κάθε μέλλον γονιός, «φυσικός» ή «θετός», βρίσκεται στο επίκεντρο όλων των συγκρούσεων καταγωγής, ταυτότητας» και ότι «η καινούργια γονεϊκότητα και υιοκότητα» είναι «ίσως μια καινούργια Γένεση για τον άνθρωπο» (Τζαβάρας 2009: 218).

Μαζί με τη μητρότητα έρχεται στο προσκήνιο και η πατρότητα και το «γίνομαι πατέρας» η «νέα συνθήκη «αποβιολογικοποίησης» της μητρότητας και της κατανόησής της ως διαδικασίας η οποία εμπλέκει μια σειρά λόγων που υπερβαίνουν τα όρια της οικογενειακότητας» (Καντσά 2013^α: 24).

Το φύλο άρρηκτα δεμένο με την έννοια της γονεϊκότητας κατασκευάζεται σε δεδομένες κάθε φορά κοινωνικοϊστορικές συνθήκες.

Να τολμήσουμε στο σημείο αυτό μια σύγκριση με τις πιο «παραδοσιακές» διαδικασίες των πρακτικών «δανεισμού» και «δωρεάς» παιδιών σε περιοχές της Αφρικής όπου παιδιά μεγαλώνουν σε φίλους ή συγγενείς παραμένοντας στην ίδια γενεαλογική σειρά της βιολογικής οικογένειας δημιουργώντας έτσι ένα δίκτυο συγγενών αγχιστείας (Heritier 2009: 61-62). Όπως μας πληροφορεί ο Goody (1987: 66-85) μια μορφή της αναδοχής στην Αφρική μπορεί να εξυπηρετεί τις ανάγκες της υιοθεσίας που υπάρχουν στη Δύση χωρίς να γίνονται ριζικές αλλαγές στην ταυτότητα του παιδιού. Ο Αριές (1990/1960) αναφέρεται σε συμβόλαια ενοικίασης παιδιών κατά το 12^ο αιώνα στο δυτικό κόσμο. Τα συμβόλαια αυτά αφορούσαν στην πραγματικότητα τις *μαθητείες* σε ξένες οικογένειες όπου έπρεπε το παιδί να μάθει καλούς τρόπους και να υπηρετεί σωστά σε μια εποχή που δεν υπήρχε η διάκριση μεταξύ μαθητευόμενου και υπηρέτη (Aries 1990: 297). Σχετικά με τη μαθητεία σε άλλη οικογένεια αναφέρεται και το άρθρο του Kula (1996: 143-160) για την αγροτική οικογένεια στην Πολωνία του 18^{ου} αιώνα. Τα παιδιά έως τα 10 τους χρόνια θεωρούνταν βάρος. Όταν ήταν ορφανά τα αναλάμβανε τροφός και κάποια οικογένεια

έως τα 10 τους χρόνια. Έπρεπε, όμως, έπειτα μέχρι να γίνουν 18 ετών, να δουλέψουν και να υπηρετούν αυτούς που τους ανέθρεψαν, ξεπληρώνοντας, έτσι, τα έξοδα της ανατροφής τους.

Η Heritier (2009) ανεφερόμενη, επίσης, σε ενώσεις μεταξύ γυναικών που είχαν ισχύ γάμου στους Nuer της Νιγηρίας λέει:

Οι γυναίκες οι οποίες εθεωρούντο ως άνδρες σύζυγοι αντιστοιχούσαν σε κριτήρια τα οποία στις κοινωνίες αυτές τις καθιέρωναν ως άντρες (στείρες γυναίκες στους Nuer, πλούσιες Νιγηριανές έμποροι). Η ένωση στην οποία προέβαιναν με μια σύζυγο υπάκουε σε τοπικά κριτήρια εγκυρότητας του γάμου, βάσει των οποίων η νομιμότητα της ένωσης και της καταγωγής διήρχετο από την καταβολή γαμήλιας αποζημίωσης. Προπαντός, οι γυναίκες αυτές μπορούσαν, ως πατέρες, να αποκτήσουν από τις συζύγους τους απογόνους χάρη στην περιστασιακή βοήθεια εξουσιοδοτημένων εραστών (65).

Ας συμπληρώσουμε και το παράδειγμα της ανδραδελφικής πολυανδρίας στο Θιβέτ που αναφέρει η Κοπάση (2013) όταν μια γυναίκα παντρεύεται δύο ή περισσότερους συζύγους τα παιδιά δεν δένονται περισσότερο με εκείνον που ξέρουν ότι είναι ο βιολογικός τους πατέρας, δεν υπάρχει διάκριση, όλοι οι σύζυγοι της μητέρας είναι πατέρες τους.

Η γονεϊκότητα, λοιπόν, δεν αποτελεί αυτονόητη ιδιότητα κάποιου ατόμου εξαιτίας του φυσικού γεγονότος της γέννησης, αλλά μια διαδικασία, μια διεργασία αι τελικά ένα ανοιχτό ερώτημα.

Παρακάτω, αφού πρώτα αναφερθούμε στο νομικό πλαίσιο που διέπει την αναδοχή και στη μέθοδο που ακολουθήθηκε στις μελέτες περίπτωσης, θα δείξουμε το νόημα που παίρνει η γονεϊκότητα και η οικογένεια μέσα από την αναδοχή.

Κεφάλαιο δεύτερο

Θεσμοί παιδικής προστασίας και νομικό πλαίσιο της αναδοχής

2.1. Οι θεσμοί παιδικής προστασίας στην Ελλάδα

Το 1829 ο Καποδίστριας ιδρύει στην Αίγινα το πρώτο Κρατικό Ορφανοτροφείο για τα «ορφανά του αγώνα» που λειτούργησε έως το 1844. Το 1835 ιδρύεται και λειτουργεί στην Άνδρο έως το 1839 το ίδρυμα του Θεόφιλου Καΐρη. Το 1859 στην Αθήνα το πρώτο Δημοτικό Βρεφοκομείο φιλοξενεί βρέφη εγκαταλελειμμένα ή χωρίς γονείς και εφαρμόζει το θεσμό της υιοθεσίας. Το 1883 θα τοποθετηθεί σε αυτό βρεφοδόχος νομιμοποιώντας έτσι την εγκατάλειψη στην κοινότητα. Συμβολικά επίσης σηματοδοτεί και τον αποκλεισμό αλλά και τη μιαιρότητα που έχει το εγκαταλελειμμένο βρέφος διαχωρίζοντας το μέσα με το έξω (Μπρούσκου 2000: 91-107).

Το 1856 ιδρύεται στην Ερμούπολη της Σύρου το πρώτο Δημοτικό Ορφανοτροφείο και το 1873 το δεύτερο Δημοτικό Βρεφοκομείο στην Πάτρα. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα λειτούργησαν στην Ελλάδα και αρκετά φιλανθρωπικά ιδρύματα όπως το Αμαλείον Ορφανοτροφείον Κοριτσιών Αθηνών, το Ορφανοτροφείο Χατζηκώνστα Αθηνών, το Ορφανοτροφείον Θηλέων Σύρου, το Ζάννειο Ορφανοτροφείο Αρρένων Πειραιά, το Χατζηκυριάκειο Ορφανοτροφείο Πειραιά, το Εθνικό Παπάφειο Ορφανοτροφείο Θεσσαλονίκης «Μελιτεύς» κ.ά. (Χαμόγελο του Παιδιού 2009: 87-93). Οι πρωτοβουλίες για τη μη ιδρυματική φροντίδα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα περιλαμβάνουν τη λειτουργία νηπιαγωγείων για τα παιδιά φτωχών εργαζόμενων μητέρων.

Το 1914 ιδρύεται το Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως (Π.Ι.Κ.Π.Α.) για τους τραυματίες του πολέμου και τη στήριξη των άπορων οικογενειών. Το 1922 ψηφίζεται ο νόμος «Περί ιδρύσεως εθνικών ορφανοτροφείων και οικοτροφείων άπορων μαθητών» και το 1935 ιδρύονται εθνικοί παιδικοί σταθμοί. Το 1947 ξεκινά τη λειτουργία του ο Οργανισμός Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών της Ελλάδος και τη δεκαετία του '50 το Κέντρο Βρεφών Μητέρα, το Παμμακάριστος, το Θεοτόκος κ.ά. (Χαμόγελο του Παιδιού 2009: 87-93).

Σύμφωνα με μια συνεργατική έρευνα του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και του Κέντρου Βρεφών «Η Μητέρα» (Πανοπούλου κ.α. 1998: 59-78) που έγινε την περίοδο

1979-1984 σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης το 30 % αυτών λειτούργησαν την εποχή της Χούντας. Επίσης, μεταξύ 1922-29, ιδρύθηκε το 13,8% διότι όπως λένε οι συγγραφείς τα ιδρύματα αποτελούν την «κορωνίδα μιας κοινωνικής πολιτικής προνοιακού τύπου και όχι παροχής υπηρεσιών» στα οποία βρήκε τόπο να ασκήσει την πολιτική της η χούντα. Σε μια παρόμοια ανάλυση για τα παιδιά που ο Εθνικός και ο Δημοκρατικός Στρατός «δανείστηκαν» από τις οικογένειές τους προκειμένου να τα σώσουν από τους κινδύνους του πολέμου και να τα διαπαιδαγωγήσουν σύμφωνα με τις δικές του ο καθένας ιδεολογίες οι Voutira και Brouskou (2000: 92-110) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι μετά τον εμφύλιο το κράτος πρόνοιας για το παιδί ακολούθησε μια παρόμοια προσέγγιση και ότι αυτό επηρέασε την μετέπειτα εξέλιξη της πολιτικής της πρόνοιας για το παιδί στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με την έρευνα του Χαμόγελου του Παιδιού (2009) η παιδική μέριμνα στην Ελλάδα έως τη δεκαετία του '90 αφορά κυρίως την οικονομική ενίσχυση των άπορων οικογενειών, των ΑΜΕΑ, των πολύτεκνων οικογενειών και τη φιλοξενία των παιδιών σε ιδρύματα. Από τότε έχουν διευρυνθεί οι υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών. Αφορούν περισσότερες πια περιπτώσεις και προέρχονται όχι μόνο από κρατικές υπηρεσίες, αλλά και από εθελοντικές οργανώσεις και οργανώσεις μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της παραπάνω έρευνας, της «Χαρτογράφησης των Ιδρυμάτων Κλειστής Παιδικής Προστασίας» της ΜΚΟ Ρίζες (2015) και της «Ειδικής έκθεσης για τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα» του Συνηγόρου του Πολίτη (2015) τα ιδρύματα στην Ελλάδα σήμερα ανέρχονται στα 80 φιλοξενώντας περίπου 3000 παιδιά.

Στόχος των θεσμών παιδικής προστασίας είναι η εξωιδρυματική φροντίδα των παιδιών. Τα νομικά κείμενα που αφορούν την αναδοχή και από τα οποία μεταξύ άλλων αντλούνται οι πληροφορίες αυτού του κεφαλαίου είναι: το Προεδρικό Διάταγμα 86/2009 «Οργάνωση και Λειτουργία του θεσμού της αναδοχής ανηλίκων», ο Νόμος 2447/1996 «Κύρωση ως κώδικα του σχεδίου νόμου «Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου, δικαστική συμπαράσταση, δικαστική επιμέλεια ξένων υποθέσεων και συναφείς ουσιαστικές, δικονομικές και μεταβατικές διατάξεις», το

Προεδρικό Διάταγμα 337/1993 «Καθορισμός των όρων και προϋποθέσεων για την τοποθέτηση ανηλίκων σε ανάδοχες οικογένειες». Επίσης υπάρχει και ο Νόμος 2082/1992 για την «Αναδιοργάνωση της κοινωνικής πρόνοιας και καθιέρωση νέων θεσμών κοινωνικής προστασίας». Στην αναδοχή αναφέρονται, ακόμη, μια σειρά άρθρων του Αστικού Κώδικα (ΑΚ), του Οικογενειακού Δικαίου και του Δικαίου Ανηλίκων.

2.2.Τα νομικά κείμενα

Σύμφωνα με το Ν. 2082/92¹ *ανάδοχη είναι η οικογένεια που έχει αναγνωριστεί ως κατάλληλη να ανατεθεί σ' αυτήν προσωρινά η φροντίδα, ανατροφή, διαπαιδαγώγηση και η προστασία, δηλαδή, η πραγματική φροντίδα ανηλίκων που δεν έχουν ή ζουν σε ακατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον. Στο ΠΔ 86/2009 (άρθρο 1) διευκρινίζονται οι προϋποθέσεις για να γίνει μια οικογένεια ανάδοχη. Πρέπει, λοιπόν, να αποτελείται από συζύγους... ή σε εξαιρετικές περιπτώσεις μεμονωμένα άτομαμε ή χωρίς παιδιά που μπορεί να είναι συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας. Η συγγενική αναδοχή προτιμάται.*

Σωρευτικά και σε όλη τη διάρκεια της αναδοχής θα πρέπει, επίσης, να πληρούνται οι εξής τέσσερις προϋποθέσεις: α) η ηλικία και η διαφορά ηλικίας του ανάδοχου από τον ανήλικο να αντιστοιχεί στα οριζόμενα όρια που ισχύουν για την υιοθεσία², δηλαδή, να έχει συμπληρώσει τα 30 και να μην έχει περάσει τα 60 χρόνια, να είναι μεγαλύτερος από τον ανήλικο τουλάχιστον κατά 18 αλλά όχι περισσότερο από 50 χρόνια, β) οι ανάδοχοι να έχουν καλή ψυχική, διανοητική και σωματική υγεία, ιδίως μάλιστα να μην πάσχουν από χρόνια μεταδοτικά νοσήματα, γ) να μην εμπλέκονται ποινικά για πράξεις για τις οποίες εκπίπτει ο γονέας από τη γονική μέριμνα³ ή που σχετίζονται με τις νομοθεσίες περί ναρκωτικών και εμπορίας ανθρώπων και οργάνων και δ) να έχουν αποδεδειγμένα την οικονομική δυνατότητα να καλύψουν έξοδα

¹ Πρόκειται για το άρθρο 9 όπως αυτό έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2447/96.

² ΑΚ 1543, 1544

³ ΑΚ 1537 ΑΚ – όταν έχει διαπράξει αδίκημα με δόλο που αφορά τη ζωή, την υγεία και τα ήθη του τέκνου

διατροφής, μόρφωσης και ιατρικής περίθαλψης και καταβάλλοντας προσωπική φροντίδα.

Όταν συνυπάρχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις οι υποψήφιοι ανάδοχοι γονείς οφείλουν σύμφωνα με το άρθρο 2 του παραπάνω Προεδρικού Διατάγματος να προσκομίσουν στον αρμόδιο φορέα (ίδρυμα) μια σειρά από δικαιολογητικά όπως αίτηση, πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης, εκκαθαριστικό σημείωμα εφορίας, ιατρική βεβαίωση, πιστοποιητικό περί μη θέσης σε δικαστική συμπαράσταση, αντίγραφο ποινικού μητρώου, πιστοποιητικό ότι δεν έχει ασκηθεί εναντίον τους ποινική δίωξη για τα αδικήματα που αναφέραμε παραπάνω. Αφού προσκομιστούν τα απαραίτητα δικαιολογητικά θα διεξαχθεί κοινωνική έρευνα για την καταλληλότητα της υποψήφιας οικογένειας και όταν ολοκληρωθεί και ορισθεί η καταλληλότητά της θα εγγραφεί στο Μητρώο ανάδοχων γονέων που τηρεί το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ).

Σε ανάδοχη οικογένεια μπορεί να τοποθετηθεί ένας ανήλικος είτε με σύμβαση μεταξύ των φυσικών γονέων ή του επιτρόπου (που μπορεί να είναι νομικό πρόσωπο, όπως ίδρυμα ή σωματείο) και της ανάδοχης οικογένειας η οποία στο εξής αναλαμβάνει την πραγματική φροντίδα του ανηλίκου είτε με δικαστική απόφαση σύμφωνα με το συμφέρον του παιδιού ιδιαίτερα σε περιπτώσεις *εκθέτων, ορφανών ή εγκαταλελειμμένων και από τους δυο γονείς ή προκειμένου περί εκτός γάμου μη αναγνωρισμένων τέκνων, από τη μητέρα τους, κακοποιημένων ή παραμελημένων από τους γονείς τους ή άλλους συνοικούντες, καθώς και ανηλίκων που διαβιούν σε ιδρύματα*⁴.

Έτσι, από την πλευρά του ο φορέας θα πρέπει να έχει ορισμένα δικαιολογητικά για τον ανήλικο που να βεβαιώνουν όπου είναι απαραίτητο ότι είναι ορφανό και δεν έχει άλλο φυσικό πρόσωπο την επιμέλειά του, να υπάρχει αίτηση του γονέα στην περίπτωση που επιθυμεί να δοθεί το παιδί σε ανάδοχη οικογένεια, να βεβαιώνεται η περίπτωση που είναι κακοποιημένο, εγκαταλελειμμένο, εκτεθειμένο ή παραμελημένο και να υπάρχει, πάλι αν είναι απαραίτητο, τελεσίδικη δικαστική απόφαση διορισμού επιτρόπου.

⁴ Άρθρο 2, παράγραφος 3 του ΠΔ 86/2009

Το άρθρο 4 του ΠΔ 86/2009 αναφέρεται στις οικονομικές παροχές και διευκολύνσεις προς τους ανάδοχους γονείς που αφορούν ιατρικά και εκπαιδευτικά κυρίως θέματα. Οι παροχές δίνονται από τον φορέα που εποπτεύει την αναδοχή και μετά από απόφαση του διοικητικού του συμβουλίου. Τέτοιες παροχές δίνονται για παράδειγμα για εξειδικευμένες θεραπείες, ορθοδοντικής, λογοθεραπείας, φυσικοθεραπείας. Ως προς την εκπαίδευση το διάταγμα κάνει λόγο για προτεραιότητα των αναδεχόμενων παιδιών στους παιδικούς σταθμούς, τα νηπιαγωγεία, τα δημοτικά, τα ολοήμερα σχολεία αλλά και στις κατασκηνώσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παράγραφος 4 του άρθρου αυτού που προβλέπει τιμητική διάκριση για τους ανάδοχους οι οποίοι έχουν επιδείξει *εξαιρετικό ενδιαφέρον* για τη φροντίδα του ανηλίκου, δηλαδή περισσότερο ενδιαφέρον από όσα ορίζουν ο Αστικός Κώδικας και το Προεδρικό Διάταγμα.

Η εποπτεία της αναδοχής γίνεται κυρίως από τα 12 Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας των Περιφερειών τα οποία ανήκουν στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλειας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, από τα Τμήματα Κοινωνικής Αλληλεγγύης των Διευθύνσεων Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας των Περιφερειακών Ενοτήτων και από τα Δημοτικά Βρεφοκομεία (Γεώργαρου 2016: 59). Ο ρόλος του φορέα που ασκεί την εποπτεία είναι μεταξύ άλλων να συνεργάζεται εποικοδομητικά με τους ανάδοχους γονείς και να τους παρέχει τις αναγκαίες συμβουλές για τα ζητήματα που προκύπτουν στην οικογένεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συμπεριφορά του εποπτεύον πρέπει να διέπεται από σεβασμό και πνεύμα ίσης μεταχείρισης και όχι διακρίσεων όπως ορίζεται με το Νόμο 3304/2005⁵. Η έκθεση που προκύπτει από την εποπτεία πρέπει να κατατίθεται στον αρμόδιο εισαγγελέα κάθε εξάμηνο εκτός κι αν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να γίνει πιο σύντομα.

Αναφερθήκαμε παραπάνω στο Μητρώο ανάδοχων ανηλίκων που πρέπει να τηρείται από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Πρόκειται για το «Εθνικό Μητρώο Ανάδοχων Ανηλίκων» στο οποίο καταχωρούνται οι υποψήφιοι γονείς που έχουν κριθεί ως *κατάλληλοι*. Κάθε φορέας ωστόσο οφείλει να τηρεί ένα Ειδικό Μητρώο με τα στοιχεία των οικογενειών για το οποίο ενημερώνει το ΕΚΚΑ. Τα

⁵ Πρόκειται για την *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού*.

μητρώα αυτά εμπίπτουν στη νομοθεσία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Στο άρθρο 7 του ΠΔ 86/2009 προβλέπονται προγράμματα επιμόρφωσης των υποψήφιων ανάδοχων γονέων από εξειδικευμένους επιστήμονες ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και νομικούς.

Για τους ανάδοχους γονείς αλλά και για τους υπαλλήλους που δεν τηρούν τις διατάξεις της νομοθεσίας περί αναδοχής υπάρχουν κυρώσεις ανάλογα με την περίπτωση. Ο ανάδοχος γονέας χάνει την ιδιότητα του αναδόχου για ένα έτος ή οριστικά σε περίπτωση υποτροπής όπως αναφέρεται στο άρθρο 8 του ανωτέρω Προεδρικού Διατάγματος.

2.3. Η έννοια της γονικής μέριμνας και η απομάκρυνση από την οικογένεια

Ένα παιδί απομακρύνεται από τη φυσική του οικογένεια όταν υφίσταται κακοποίηση, παραμέληση ή εγκατάλειψη μετά από καταγγελία στον εισαγγελέα ο οποίος διατάσσει την απομάκρυνσή του. Την οριστική απομάκρυνση του ανηλίκου αποφασίζει το δικαστήριο. Μπορεί επίσης να απομακρυνθεί με τη συναίνεση των γονιών του διότι οι τελευταίοι δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο ρόλο τους λόγω δύσκολων συνθηκών της καθημερινότητάς τους που μπορεί να οφείλονται σε σοβαρές ασθένειες, σε οικονομική εξαθλίωση κ.ά. Έτσι, τρεις είναι οι τρόποι με τους οποίους ένα παιδί απομακρύνεται από το οικογενειακό του περιβάλλον όπως μας τους δίνει η Γεώργαρου (2016: 115) και αναφέρονται στο άρθρο 1535 του Αστικού Κώδικα: με διάταξη του εισαγγελέα, με δικαστική απόφαση και με αίτηση του γονέα.

Η απομάκρυνση του παιδιού σχετίζεται άμεσα με την άσκηση της γονικής μέριμνας. Όπως ορίζει το άρθρο 1510 του ΑΚ περιλαμβάνει την *επιμέλεια του προσώπου, τη διοίκηση της περιουσίας και την εκπροσώπηση του τέκνου σε κάθε υπόθεση ή δικαιοπραξία ή δίκη, που αφορούν το πρόσωπο ή την περιουσία του*. Η επιμέλεια (άρθρο 1518 ΑΚ) περιλαμβάνει ιδίως την *ανατροφή, την επίβλεψη, τη μόρφωση και την εκπαίδευσή του καθώς και τον προσδιορισμό του τόπου της διαμονής του*. Η κακή άσκηση της γονικής μέριμνας έχει συνέπειες όπως ορίζει το άρθρο 1532 του Αστικού Κώδικα. Η γονική μέριμνα μπορεί να παύσει μερικώς ή ολικώς για τους γονείς ανάλογα με την περίπτωση. Αν ο γονέας έχει καταδικαστεί για *αδίκημα που*

*διέπραξε με δόλο και που αφορά τη ζωή, την υγεία και τα ήθη του τέκνου τότε εκπίπτει από την γονική μέριμνα*⁶. Στην περίπτωση αυτή και μόνο ο φυσικός γονέας δεν έχει κανένα έχει λόγο στις αποφάσεις που αφορούν το παιδί. Αντίθετα όταν η άσκηση της γονικής μέριμνας ανατίθεται σε τρίτο ο φυσικός γονέας ενώ δεν ασκεί τη γονική μέριμνα χρειάζεται ωστόσο να συναινέσει σε αίτημα υιοθεσίας. Η γονική μέριμνα είναι φυσική ιδιότητα ενώ η άσκησή της έχει να κάνει με την ικανότητα και καταλληλότητά του ως γονέα (Γεώργαρου 2016: 12-15, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη 2002: 173-185).

Όταν κανείς από τους φυσικούς γονείς δεν ασκεί για τους παραπάνω λόγους τη γονική μέριμνα τότε το δικαστήριο αναθέτει σε κάποιον τρίτο την άσκησή της ή διορίζει επίτροπο (φυσικό πρόσωπο ή ίδρυμα/σωματείο σύμφωνα με το ΑΚ 1600), και τότε το παιδί τελεί υπό επιτροπεία (ΑΚ 1589).

Στο άρθρο 1533 του Αστικού Κώδικα αναφέρεται ότι όταν άλλα μέτρα δεν επαρκούν για την αποτροπή κινδύνου του ανηλίκου τότε το δικαστήριο, μετά από κοινωνική έρευνα, παραχωρεί μέρος ή όλη την άσκηση της γονικής μέριμνας σε τρίτους που κατά προτίμηση είναι συγγενική ανάδοχη οικογένεια ή αν αυτό δεν γίνεται παραχωρεί την πραγματική φροντίδα του παιδιού σε κατάλληλο ίδρυμα. Συχνά οι εισαγγελείς διατάσσουν μετά την απομάκρυνση του παιδιού για επείγουσες περιπτώσεις την εισαγωγή του σε Νοσοκομείο προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες εξετάσεις για να διαπιστωθεί αν υπάρχει ή όχι ανάγκη κάποιας θεραπείας ή να διαπιστωθεί το είδος της κακοποίησης που μπορεί να υπέστη το παιδί ώστε και πάλι να ακολουθηθεί θεραπεία. Πολλές φορές, όμως, τα παιδιά παραμένουν στο Νοσοκομείο χωρίς να υπάρχει ουσιαστικός λόγος έως ότου βρεθεί η κατάλληλη οικογένεια ή ίδρυμα που θα αναλάβει τη φροντίδα τους.

2.4.Τα είδη τα αναδοχής

Τα είδη της αναδοχής προκύπτουν από τη χρονική διάρκεια της αναδοχής, το είδος της ανάγκης που καλύπτουν και την ιδιότητα των ανάδοχων γονιών. Όπως αναφέρει η Γεώργαρου (2016: 99-105) ανάλογα με την ιδιότητα του γονέα διακρίνεται η

⁶ ΑΚ 1537, 1538

συγγενική αναδοχή η οποία όπως αναφέραμε παραπάνω προτιμάται. Διακρίνεται επίσης η αναδοχή σε *εξειδικευμένη ή επαγγελματική*. Πρόκειται για γονείς που έχουν εκπαιδευτεί να αναλάβουν ανηλίκους με ειδικές ανάγκες ή που βιώνουν δύσκολες ψυχικές καταστάσεις. Εξειδικευμένη είναι και η αναδοχή που προβλέπεται από το δίκαιο ανηλίκων ως αναμορφωτικό μέτρο με το άρθρο 122 του Ποινικού Κώδικα.

Η αναδοχή ανάλογα με την διάρκειά της μπορεί να είναι *μακροχρόνια ή μακροπρόθεσμη*, να διαρκεί δηλαδή περισσότερα από δυο χρόνια και να λήγει με την ενηλικίωση του παιδιού. Σ' αυτές τις περιπτώσεις που αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό στην Ελλάδα (Γεώργαρου 2016:100-101) υπάρχει μια αίσθηση μονιμότητας στην οικογένεια και συχνά δεν υπάρχει προοπτική επιστροφής του παιδιού στη φυσική οικογένεια. Έχει αρκετές ομοιότητες με την υιοθεσία η οποία είτε δεν επιδιώχθηκε, είτε δεν είναι δυνατή για νομικούς, κυρίως, λόγους.

Η *μεσοπρόθεσμη* αναδοχή έχει διάρκεια έως δυο χρόνια, ενώ η *βραχυχρόνια ή βραχυπρόθεσμη* διαρκεί από λίγες εβδομάδες έως ένα χρόνο. Πρόκειται για τοποθετήσεις παιδιών που οι βιολογικές οικογένειές τους βρίσκονται προσωρινά σε κρίση ή για βρέφη έως ότου υιοθετηθούν. Σ' αυτό το είδος μπορούμε να κατατάξουμε σήμερα το πρόγραμμα «Πρώτη Αγκαλιά» για βρέφη που εφαρμόζουν κάποια ιδρύματα ή τα προγράμματα αναδοχής για τους ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες που εφαρμόζονται από ΜΚΟ έως ότου γίνει η επανένωση του ανήλικου με τους βιολογικούς του γονείς στη χώρα όπου βρίσκονται οι τελευταίοι.

Η Γεώργαρου (2016: 102-103) κάνει επίσης διάκριση της αναδοχής ανάλογα με το είδος της ανάγκης που έχει ο ανήλικος. Μπορεί έτσι να πρόκειται για *επείγουσα ή έκτακτη* αναδοχή όπου το παιδί χρειάζεται να απομακρυνθεί για επείγοντα προβλήματα μέχρι αυτά να λυθούν. Υπάρχει επίσης η ημερήσια *αναδοχή ή αναδοχή ημέρας* όταν οι συνθήκες ζωής των γονιών (για παράδειγμα ωράριο εργασίας) δεν τους επιτρέπουν να φροντίζουν την ημέρα τα παιδιά. Αυτά, έτσι, βρίσκονται την ημέρα σε ανάδοχη οικογένεια και το βράδυ γυρνάνε στο σπίτι της φυσικής οικογένειας. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά απολαμβάνουν τα οφέλη της καθημερινής φροντίδας χωρίς να απομακρύνονται από τους φυσικούς γονείς.

Η αναδοχή *φιλοξενίας* αναφέρεται, επίσης, στη Γεώργαρου (2016: 102-103), ως μια πολύ σημαντική επιλογή για τα παιδιά που ζουν σε ιδρύματα. Τα παιδιά περνούν

σε ανάδοχες οικογένειες τα σαββατοκύριακα ή τις σχολικές διακοπές. Αλλάζουν με αυτό τον τρόπο περιβάλλον, αποκτούν νέα ερεθίσματα και κοινωνικοποιούνται. Είναι ένας τρόπος να αποφευχθούν ή να ελαχιστοποιηθούν οι συνέπειες της ιδρυματοποίησης όπως θα δείξουμε σε επόμενο κεφάλαιο. Χρησιμοποιείται επίσης συχνά, όπως στις οικογένειες που συνάντησα, ως προστάδιο της μακροχρόνιας αναδοχής ή της υιοθεσίας. Η Γεώργαρου (2016:103) κάνει κριτική στο είδος αυτό της αναδοχής και για τον τρόπο με τον οποίο συνήθως εφαρμόζεται χωρίς να έχουν κριθεί κατάλληλες οι υποψήφιες οικογένειες. Σημειώνει ότι αυτό το είδος της αναδοχής μπορεί να βασίζεται σε μια φιλανθρωπική πρόθεση, μπορεί επίσης να είναι επιβαρυντικό για το παιδί να γυρνάει έπειτα στο «κανονικό» του σπίτι που είναι το ίδρυμα, κάτι που δεν μπορεί να το αποδεχτεί εύκολα και να μην μπορεί να διαχειριστεί τα συναισθήματα που νιώθει. Το ίδιο, βέβαια, μπορεί να ισχύει και για την ανάδοχη οικογένεια η οποία δύσκολα αποχωρίζεται το παιδί όπως μου ανέφεραν οι οικογένειες που συνάντησα. Στις περιπτώσεις μάλιστα που το παιδί αλλάζει ανάδοχες οικογένειες μέσω της φιλοξενίας και έρχεται συχνά αντιμέτωπο με τον αποχωρισμό και την απώλεια μπορεί να το βιώνει ως απόρριψη.

Η αναδοχή *ανακούφισης* είναι μια μορφή αναδοχής που στόχο έχει να ξεκουράσει του φυσικούς γονείς μιας οικογένειας που ζει σε δύσκολες συνθήκες είτε λόγω οικονομικών προβλημάτων, είτε επειδή είναι πολυμελής, είτε επειδή υπάρχουν σοβαρά προβλήματα υγείας στην οικογένεια.

Υπάρχει, τέλος, η αναδοχή στο δίκαιο ανηλίκων, ως *αναμορφωτικό μέτρο*, ως θεραπευτικό μέτρο, ως αποχή από την ποινική δίωξη και ως πρόταση του επιμελητή ανηλίκων στο άρθρο 122 του Ποινικού Κώδικα που προανέφερα και στο άρθρο 45^A του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, για τις περιπτώσεις των ανηλίκων που είτε δεν έχουν οικογένεια, είτε η φυσική τους οικογένεια δεν είναι σε θέση να αναλάβει τη φροντίδα τους. Το μέτρο αυτό έχει εφαρμοστεί δυο φορές στην ιστορία των δικαστηρίων ανηλίκων με πάρα πολύ θετικά αποτελέσματα. Στο τεύχος 7/2014 του «Επιμελούμαι», του περιοδικού που εκδίδει ο Σύνδεσμος Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων υπάρχει αφιέρωμα στο θεσμό της αναδοχής και περιλαμβάνει τη μαρτυρία ενός ανάδοχου παιδιού που μεταξύ άλλων λέει:

Στο σπίτι μου υπήρχε πολλή βία, ο πατέρας χτυπούσε και έβριζε τη μητέρα μου μέχρι που εκείνη μας πήρε κρυφά από το σπίτι και φύγαμε.....Μου άρεσε γενικά

η ιδέα να έχω ανάδοχη μητέρα που θα με φρόντιζε για ένα χρόνο παράλληλα με τη δική μου....Παράλληλα παρακολουθούσα πρόγραμμα με ψυχολόγο. Δεν ήταν εύκολο να έχω δυο «μάνες»..... Σήμερα είμαι 20 χρονών. Έχω ακόμη επικοινωνία με την ανάδοχη. Φέτος είμαι φοιτητής λογιστικής σε πρόγραμμα του ΟΑΕΔ και κάνω την πρακτική μου σε δημόσιο νοσοκομείο. Η ζωή μου προχωράει. (Μαρτυρία 2014: 9)

Από τη μαρτυρία αυτού του ανθρώπου διαφαίνονται ήδη πολλά από τα ζητήματα που αναδείχτηκαν στις συναντήσεις με τους γονείς όπως εκείνο της επαφής με την βιολογική οικογένεια, αλλά και εκείνο της μετασχηματιστικής δύναμης της αναδοχής που θα συζητηθεί στο τελευταίο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο Τρίτο

Μεθοδολογία

Στην έρευνα ακολούθησα τη μέθοδο των μη κατευθυνόμενων συνεντεύξεων βάθους στην οποία ενσωματώθηκαν πολλά στοιχεία της βιογραφικής αφήγησης. Στον αρχικό σχεδιασμό σκοπός ήταν να συναντηθώ με ανάδοχες οικογένειες από συγκεκριμένο ίδρυμα το οποίο λόγω εμπειρίας πολλών δεκαετιών στο θεσμό της αναδοχής θα μπορούσε να διαμεσολαβήσει με περισσότερες οικογένειες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Κάτι τέτοιο δεν έγινε καθώς όπως ανέφερε το -απαντητικό στο αίτημά μου - έγγραφο του ιδρύματος υπήρχε τόσος φόρτος εργασίας που καθιστούσε δύσκολη αυτή την περίοδο την ενασχόληση κάποιου κοινωνικού λειτουργού με την εποπτεία της εργασίας μου. Αρνητική ήταν επίσης η απάντηση σε αίτημά μου προς μη κυβερνητική οργάνωση που εφαρμόζει το θεσμό της αναδοχής για ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες με το επιχείρημα ότι ήθελαν να προστατέψουν τα προσωπικά δεδομένα των οικογενειών. Έτσι, κατέφυγα στη λύση του να αναζητήσω πληροφορίες από το ευρύτερο φιλικό και επαγγελματικό μου περιβάλλον που με παρέπεμψε σε άλλο ίδρυμα που εφαρμόζει το θεσμό της αναδοχής. Το διοικητικό συμβούλιο είχε θετική απάντηση στο αίτημά μου και έτσι ξεκίνησα.

Τα προσωπικά στοιχεία των συνεντευξιζόμενων είναι αλλαγμένα έτσι ώστε να μην είναι δυνατή η ταυτοποίησή τους. Έχω αλλάξει φυσικά μόνο τα στοιχεία εκείνα που έχουν ελάχιστη έως καθόλου σχέση με τα ζητήματα που με απασχόλησαν. Για τον ίδιο λόγο δεν αναφέρω το όνομα του ιδρύματος. Τα αποτελέσματα της έρευνας θα παρουσιαστούν στο τέταρτο και πέμπτο κεφάλαια.

3.1. Μη κατευθυνόμενες συνεντεύξεις βάθους

Η συνέντευξη είναι μια από τις πιο διαδεδομένες μορφές συλλογής ερευνητικού υλικού στην ποιοτική έρευνα. Είναι και ένας «σωματικός τρόπος προσοχής», μία «πολιτισμικά επεξεργασμένη μορφή προσοχής» μεταξύ δυο σωμάτων (Παπαγαρουφάλλη 2002: 7). Περιλαμβάνει επίσης πολλά εξωλεκτικά στοιχεία και όπως ο λόγος αποτελείται από “πράξη, σκέψη, δοξασίες” (Λυδάκη 2011: 70) αλλά και από συναισθήματα και σώματα.

Επέλεξα τις μη δομημένες συνεντεύξεις βάθους γιατί ήθελα να εμπλακώ με τους ανθρώπους με διαδραστικό τρόπο ώστε το αποτέλεσμα να αναδύεται από τα δεδομένα που θα προέκυπταν και όχι μόνο από τη βιβλιογραφία. Επίσης, ήθελα οι συνομιλητές μου να αισθάνονται όσο το δυνατό περισσότερο ελεύθεροι και άνετοι για το λόγο αυτό δεν είχα μαζί μου ερωτηματολόγιο, αντίθετα είχα κατά νου κάποιες θεματικές για να συζητήσουμε, αν και συχνά ήταν οι άλλοι εκείνοι που καθοδηγούσαν τη συζήτηση και όχι εγώ. Για να μην διαμεσολαβείται επίσης η συζήτηση από εξωτερικό αντικείμενο το οποίο ίσως να προσέδιδε εξουσία στο πρόσωπό μου ή να έκανε τους συνομιλητές να αισθάνονται άβολα δεν χρησιμοποίησα μέσο ηχογράφησης, ούτε κρατούσα σημειώσεις κατά τη διάρκεια της συζήτησης.

Αρχικά είχα μιλήσει με τους διαμεσολαβητές μου. Αυτοί επικοινωνήσαν με τις οικογένειες και τους είπαν ότι θα ήθελα να τους συναντήσω για να μου πουν ορισμένα πράγματα για την αναδοχή, όπως το πώς ξεκίνησε η ιδέα της αναδοχής, πώς τη βιώνουν κ.ά. Διευκρίνιζα από την αρχή ότι δεν θα πάρω συνέντευξη από τα παιδιά αλλά μόνο από τους ίδιους τους γονείς. Όλοι δέχτηκαν με μεγάλη μάλιστα προθυμία. Τα στοιχεία που ζητούσα να μάθω από τον διαμεσολαβητή μου για την οικογένεια ήταν μόνο από πόσα μέλη αποτελείται και τις ηλικίες τους, όχι άλλες λεπτομέρειες. Αυτές θα μου τις έλεγαν οι πληροφορητές. Πριν τη συνάντηση είχα μια τηλεφωνική συνομιλία μαζί τους ώστε να τους πω κι εγώ ποια είμαι, τι κάνω και ποιος είναι ο σκοπός της εργασίας μου. Ήταν εντυπωσιακό το πόσο ήθελαν να μιλήσουν για την αναδοχή, ήδη, από το τηλεφώνημα.

Συνολικά είδα τέσσερις οικογένειες και είχα μαζί τους 1-2 συναντήσεις στο σπίτι τους ή σε άλλο χώρο (παιδική χαρά, καφετέρια). Κάθε συνάντηση διαρκούσε γύρω στις τρεις ώρες. Σε όλες τις συναντήσεις βρισκόντουσαν και τα παιδιά είτε μπροστά στη συζήτηση είτε σε κοντινή απόσταση. Σε μια οικογένεια που μόλις τρεις εβδομάδες φιλοξενούσαν το δεύτερο αναδεχόμενο παιδί το οποίο βρισκόταν στο σαλόνι μαζί μας μου λέει η ανάδοχη μητέρα “εντάξει αυτό δεν μας έχει ξανασυμβεί, δεν μπορώ να της πω να φύγει, ας μείνει μαζί μας, ας το αντιμετωπίσουμε”. Τα “δύσκολα” σημεία της συνέντευξης λέγονταν με χαμηλόφωνα υπονοούμενα, κάποιες λέξεις λέγονταν στα αγγλικά ενώ το κοριτσάκι έπαιζε με μια σβούρα δείχνοντας συχνά να αδιαφορεί για τη συνομιλία των μεγάλων.

Οι άξονες των συζητήσεων έτσι όπως τους είχα σχεδιάσει αποτελούσαν μια χρονική πυξίδα – το πριν, το τώρα, το μετά της αναδοχής – ώστε η συζήτηση να έχει μια χρονική σειρά που εύκολα θα συγκρατούσα στη μνήμη μου. Οι άξονες αφορούσαν τη διαδικασία της αναδοχής, πώς ξεκίνησε, πώς τους γεννήθηκε η ιδέα, τι σχέση έχει αυτό με την οικογένεια τους, πώς το αντιμετώπισαν οι δικοί τους, το ευρύτερο περιβάλλον τους, τι αντιμετώπιση είχαν από τα ιδρύματα, πώς ήταν οι πρώτες μέρες, πώς είναι τώρα, τι θα ήθελαν να είχε γίνει διαφορετικά, τι θα ήθελαν να αλλάξει, τι έχει αλλάξει στη ζωή τους, τι θα ήθελαν για το παιδί. Τα νέα ζητήματα, όμως, που μου έθεσαν οι γονείς ήταν περισσότερα και πιο “δύσκολα” όπως είναι οι ανάγκες των γονιών, η πρότερη κακοποιητική ζωή του παιδιού, ο ρόλος των ειδικών, η αλλαγή μέσα από την αναδοχή.

3.2. Στοιχεία βιογραφικής αφήγησης

Ένα από τα ερωτήματα που με απασχολούσαν ήταν το πώς συνδέεται η αναδοχή με τον τρόπο που έχουν βιώσει την οικογένεια καταγωγής οι ανάδοχοι γονείς. Τι ήταν εκείνο που πυροδότησε αργότερα στη ζωή τους την απόφαση να φιλοξενήσουν ένα παιδί. Ποια ήταν η οικογενειακή τους ιστορία και τα οικογενειακά τους πρότυπα, αναμνήσεις, ιστορία. Ήθελα να δω πώς ερμηνεύουν οι ίδιοι την ιστορία τους, την προσωπική τους σκοπιά. Όπως λέει ο Τσιώλης (2006: 168) ο ερευνητής ψάχνει να βρει πώς τα υποκείμενα μέσα από τη βιογραφία τους προσοικειώνονται την κοινωνική πραγματικότητα. Η αφήγησή τους δεν είναι μια απλή εξιστόρηση γεγονότων αλλά μια ερμηνεία και επανακατασκευή της πραγματικότητας.

Ο Τσιώλης (2006) κάνει λόγο για τους νοηματοφόρους άξονες της ζωής οι οποίοι συνέχουν τον ατομικό βίο. Λέει, σχετικά:

Ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο το υποκείμενο προσλαμβάνει και βιώνει τις κοινωνικές εξελίξεις και τις νέες πραγματικότητες που προκύπτουν από αυτές σχετίζεται με το πως τα νέα δεδομένα αποκτούν νόημα στο φόντο της αποκρυσταλλωμένης βιογραφικής του γνώσης και εμπειρίας. Η νέα κατάσταση και η θέση του υποκειμένου σ’ αυτήν πρέπει να συναρθρωθεί με έναν οργανικό τρόπο στη συνολική μορφή της βιογραφίας του. Το υποκείμενο, φιλτράροντας τα νέα δεδομένα μέσα από τους βιογραφικούς αποκρυσταλλωμένους νοηματοφόρους άξονες του βίου του, οφείλει να τα εντάξει στη βιογραφία του και να διασφαλίσει τη συνέχεια του εαυτού του (165).

Οι νοηματοφόροι άξονες είναι οι ποικίλοι προσδιορισμοί που δομούν την αυτοεικόνα του υποκειμένου, το αξιακό του σύστημα, τις δράσεις του, την ένταξή του σε κοινωνικούς χώρους, το ανήκειν και το συνανήκειν (Τσιώλης 2006: 208).

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω η βιογραφική αφήγηση είναι μια μέθοδος που εκ των πραγμάτων περιλαμβάνει τη συνέντευξη. Στη δική μου έρευνα χρησιμοποίησα τη συνέντευξη ως κύριο μεθοδολογικό εργαλείο και τη βιογραφική αφήγηση ως υποστηρικτικό μόνο εργαλείο. Δεν ξεκινούσε, δηλαδή, η συνομιλία μας με ένα γενικό ερώτημα για τη ζωή της οικογένειας, αλλά επιδίωκα να προκύπτει μέσα από τη συζήτηση και συχνά προσπαθούσα να κατευθύνω προς μια αφήγηση ζωής με ερωτήσεις όπως “πώς ήταν η ζωή σας στην Κόρινθο σαν παιδί, οι γονείς σας τι δουλειά κάνανε”, “πώς ήταν η οικογένειά σας, οι γονείς σας”, “τι αναμνήσεις σας μετέφεραν οι γονείς σας από τη δική τους παιδική ηλικία”, κ.ά.

Στη βιογραφική προσέγγιση μαζεύουμε στοιχεία για τη διαδρομή της ζωής του υποκειμένου, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά αυτής της διαδρομής, την κινητικότητα στο χώρο και τις μετατοπίσεις στον κοινωνικό χώρο μαζί με την εκπαιδευτική και επαγγελματική του διαδρομή. Όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους μέσα από τις εμπειρίες, τα βιώματα και τον τρόπο που οργανώνει τα σχέδια του και προσανατολίζεται στον κόσμο. Ακόμα, η ατομική διαδρομή:

παραπέμπει στο απόθεμα της συλλογικής εμπειρίας και μνήμης, στις παραδόσεις, νοοτροπίες, συλλογικές αναπαραστάσεις από όπου αντλεί στοιχεία, φόρμες, σύμβολα. Αντλεί, επίσης, από θεσμοποιημένα και οργανωμένα συστήματα νοήματος και «Λόγους». Η αφήγηση συνδέει την ατομική εμπειρία με το σύστημα της κουλτούρας (Τσιώλης 2006: 167).

Η συλλογική μνήμη της οικογένειας προσδιορίζεται πριν από το υποκείμενο από τους κανόνες και τα ήθη, από μια παράδοση που περνά στις γενεές με ασυνείδητο τρόπο, μια παράδοση που αφορά ακόμα και στην έκφραση των συναισθημάτων και αποτελεί την «παραδοσιακή πανοπλία της οικογένειας» που της εξασφαλίζει συνοχή και συνέχεια (Halbwachs 2013: 178- 208).

Η ανάμνηση δημιουργείται μέσα την εγγραφή ίχνων, αντιλήψεων: «οι τρόποι αυτής της εγγραφής, εν ολίγοις οι μηχανισμοί της μνήμης, βασίζονται σε μια ουσιώδη ιδιότητα του νευρικού συστήματος: τη νευρωνική πλαστικότητα» διαπιστώνουν οι Ansermet και Magistretti (2016: 38). Ο Μπουρντιέ (2006) με άλλους όρους, λέγοντας

όμως το ίδιο, κάνει λόγο για μια «οικονομία υλικών και συμβολικών ανταλλαγών μεταξύ των γενεών» (266), για μια «κοινότητα προδιαθέσεων (έξεων) και συμφερόντων» που «θεμελιώνει την αδιαίρεσία της υλικής και συμβολικής πατρογονικής κληρονομιάς» (270).

Δίνοντας κεντρικό ρόλο στην οικογένεια έναντι της κοινωνίας ο Halbwachs (2013) σημειώνει:

Μήπως, επομένως, οικογένεια είναι η περιοχή εκείνη της κοινωνικής ζωής όπου στις κρίσεις μας για τους οικείους επιτρέπουμε λιγότερο να μας επιβάλλονται και να μας καθοδηγούν οι κανόνες και οι πεποιθήσεις της κοινωνίας, όπου τους αντιμετωπίζουμε γι' αυτό που είναι, με την ατομική τους φύση και όχι ως μέλη μιας θρησκευτικής, πολιτικής ή οικονομικής ομάδας, όπου λαμβάνουμε υπόψη προπάντων και σχεδόν αποκλειστικά τις προσωπικές αρετές τους και όχι αυτό που είναι ή θα μπορούσαν να είναι για τις άλλες ομάδες που περιβάλλουν την οικογένεια χωρίς να διεισδύουν σε αυτήν; (194).

Αυτή τη διαπλοκή ατομικού και κοινωνικού αναδεικνύει κατά τη γνώμη μου, η βιογραφική αφήγηση και θα γίνει πιο ορατή στα δύο επόμενα κεφάλαια.

Στην ερμηνεία των υποκειμένων διαπλέκονται αντικειμενικές αξίες, οι τυπικοί άξονες συμπεριφοράς και οι υποκειμενικές στάσεις του ατόμου που δρα (Τσιώλης 2006: 30-32). Το υλικό που μας προσφέρουν οι αφηγητές μας είναι η διαλεκτική σχέση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, η εκ νέου κατασκευή της πραγματικότητας: «ο κοινωνικός κόσμος είναι μια πολύπλοκη συμβολική κατασκευή, που συγκροτείται μέσα από νοήματα που παράγουν οι άνθρωποι στην καθημερινή τους ζωή και πράξη και ως συνέπεια των εγχειρημάτων τους να τον κατανοήσουν ή να τον εξηγήσουν για λογαριασμό τους» (Τσιώλης 2006: 45).

Αυτό καθιστά την κοινωνική έρευνα μια «ανακατασκευαστική διαδικασία» που προϋποθέτει «την αρχή της ανοιχτότητας και την αρχή του επικοινωνιακού χαρακτήρα της κοινωνικής έρευνας» (Τσιώλης 2006: 48). Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια διαδικασία που καθώς την ξεκινάμε δεν γνωρίζουμε πως θα εξελιχθεί παρά τα όποια ερωτήματα αρχικά θέσαμε, είναι μια διαλεκτική διαδικασία όπου η επικοινωνία με τα υποκείμενα παράγει τελικά το αποτέλεσμα και το θεωρητικό κομμάτι τα συμπληρώνει.

Παράλληλα με το λεκτικό κομμάτι, με τις αφηγήσεις, η εικόνα του σπιτιού, του χώρου στον οποίο ζει η οικογένεια, αποτελεί μια οπτική αφήγηση. Οι

φωτογραφίες, τα δώρα και ο τρόπος που είναι τακτοποιημένο ή ατακτοποιητό το σπίτι, η διακόσμηση και τα δωμάτια των παιδιών φέρουν κι αυτά την ιστορία των ανθρώπων. Η εξέταση του χώρου, άλλωστε, είναι «εξέταση βλέμματος και φαντασίας» (Auge 1999: 233).

Ο Τσιώλης διακρίνει, επίσης, το παρελθοντικό παρόν και το παροντικό παρελθόν. Το πρώτο αφορά στα γνωστικά σχήματα της αφήγησης και δημιουργεί υποθέσεις σχετικά με τα στοιχεία που δημιουργούν την αυτοεικόνα του υποκειμένου, την εικόνα που έχει για τη θέση του στον κοινωνικό χώρο, δείχνει τη συνάρθρωση των γεγονότων, τους προσανατολισμούς, τα σχέδια και την εκπλήρωσή τους, το αξιακό σύστημα στο οποίο τοποθετεί τη δράση τους, τον τρόπο με τον οποίο οικοδομείται η σχέση του με τους άλλους και η αίσθηση του ανήκειν. Το παροντικό παρελθόν αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο συνάπτονται οι εμπειρίες και η στάση που έχει απέναντι στην ιστορία της ζωής του (Τσιώλης 2006: 193-197). Όπως αναφέρει ο Halbwachs (2013):

η ιστορία δεν περιορίζεται να αναπαράγει την αφήγηση των παρελθόντων γεγονότων από τους συγχρόνους τους, αλλά τη διορθώνει από εποχή σε εποχή όχι μόνο γιατί διαθέτει άλλες μαρτυρίες αλλά και για να την προσαρμόσει στους τρόπους σκέψης και για να αναπαραστήσει το παρελθόν των ανθρώπων σήμερα (200).

3.3. Καταγραφή δεδομένων και ημερολόγιο

Όπως ανέφερα παραπάνω κατά τη διάρκεια των συναντήσεων δεν χρησιμοποιούσα μέσο ηχογράφησης ούτε κρατούσα σημειώσεις. Όταν μετά επέστρεφα στο σπίτι κατέγραφα τα δεδομένα μου που ήταν όλα εκείνα που είχαν ειπωθεί και είχα παρατηρήσει και σε ένα ημερολόγιο κατέγραφα σκέψεις και συναισθήματα που είχαν προκύψει από τα δεδομένα.

Το ημερολόγιο ως εργαλείο εθνογραφικής έρευνας καθιερώθηκε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα από τον Μαλινόφσκι ο οποίος έκανε επιτόπια έρευνα στα νησιά Τρόμπριαντ βάζοντας τα θεμέλια σε αυτό που είναι σήμερα η εθνογραφία.

Χρησιμοποίησα το ημερολόγιο σαν εργαλείο αναστοχασμού διότι εκεί κατέγραφα και τα ερωτήματα που προέκυπταν από τις συναντήσεις, το τι θα ρωτήσω την επόμενη φορά αλλά και πώς συνδυάζονταν αυτά με τα ερωτήματα που έθετε η βιβλιογραφία. Επίσης, κατέγραφα τις προσωπικές εντυπώσεις και συναισθήματα.

Συχνά αισθανόμουν ότι έπρεπε μέσα από το γράψιμο του ημερολογίου να αποστασιοποιηθώ συναισθηματικά από όσα είχαμε πει στη συνάντηση. Η ποιοτική έρευνα είναι και μια αυτοανάλυση αφού δεδομένο αλλά και εργαλείο της έρευνάς μας είναι και ο εαυτός μας (Λυδάκη 2010: 447, 449, Λυδάκη 2016: 100). Θεμέλιο της γνώσης είναι άλλωστε «ο αέναος αναστοχασμός» (Λυδάκη 2016: 507). Κομμάτι του εαυτού μας είναι και τα συναισθήματα όπως είναι και κομμάτι της έρευνάς μας και της εμπειρίας μας. Όπως λέει η Παπαγαρουφάλλη (2002):

οι πλέον «νοητικές» και «ατομικές» πρακτικές όπως η φαντασία, η μνήμη, η διαίσθηση, είναι φτιαγμένες και φτιάχνονται από τις αισθήσεις και με τα συναισθήματα που μοιραστήκαμε, στις σχέσεις μας με άλλους στο παρελθόν, μοιραζόμαστε ή δεν μοιραζόμαστε στο παρόν και που επιθυμούμε/ σχεδιάζουμε ή δεν επιθυμούμε/ σχεδιάζουμε να μοιραστούμε στο μέλλον (4).

Μέσα από τα δεδομένα της έρευνας προέκυψαν οι θεματικές και οι κατηγοριοποιήσεις της παρούσας εργασίας για την αναδοχή ως θεσμό και την αναδοχή στην πράξη που θα αναλυθούν στα επόμενα κεφάλαια. Αυτές είναι: το κοινωνικό προφίλ των ανάδοχων οικογενειών, οι διεργασίες που τους οδήγησαν στην απόφαση να έχουν ένα αναδεχόμενο παιδί, οι διαδικασίες από τις οποίες περνούν για να πετύχουν το στόχο τους, οι σχέσεις που αναπτύσσουν οι γονείς με τα ιδρύματα και τους ειδικούς, το ζήτημα της υποδοχής και αποδοχής του παιδιού στο στενό και ευρύ οικογενειακό πλαίσιο, το ζήτημα της αποϊδρυματοποίησης, η σχέση με τη βιολογική οικογένεια του παιδιού, οι τρόποι με τους οποίους επιτελείται το φύλο στην ανάδοχη οικογένεια και η αναδόμηση της οικογενειακής ιστορίας.

Γίνεται έτσι ένας διάλογος της θεωρίας με τα στοιχεία που αποκόμισα από τις συναντήσεις με τους γονείς. Τα ονόματα είναι παραποιημένα και αναφέρονται με τη σειρά που τις είδα ως περιπτώσεις. Το όνομα του ιδρύματος από το οποίο οι γονείς πήραν τα παιδιά δεν θα αναφερθεί. Τα μέλη των οικογενειών αναφέρονται ως γονείς, μητέρα, πατέρας, κόρη, γιος, αδέρφια, παππούς, γιαγιά, ξαδέρφια διότι με αυτές τις ορολογίες αναφέρονταν στις συζητήσεις μας τα πρόσωπα αυτά.

Μια από τις δυσκολίες στην έρευνά μου ήταν ότι όταν χρησιμοποιούσαμε εγώ και οι συνομιλητές μου τον όρο αναδοχή δεν εννοούσαμε το ίδιο. Άκουγα κυρίως τον όρο φιλοξενία και καθόλου αναδοχή, κάποιες φορές χρησιμοποιούσαν τον όρο υιοθεσία. Η φιλοξενία είναι ένα από τα είδη αναδοχής, όπως αναφέρθηκε στο πρώτο

κεφάλαιο της εργασίας. Στις περιπτώσεις που μελέτησα εφαρμόστηκε σύμφωνα με την ορολογία των συνομιλητών μου η προσωρινή φιλοξενία και η μόνιμη φιλοξενία. Χρησιμοποιούσαν δηλαδή τον όρο φιλοξενία αντί για εκείνον την αναδοχής και όταν χρησιμοποιούσαν τον όρο μόνιμη φιλοξενία υπήρχε μια προοπτική υιοθεσίας. Γενικά ωστόσο η φιλοξενία στις περιπτώσεις που μελέτησα εμπεριείχε την έννοια της υιοθεσίας και ήταν ένα προστάδιο αυτής ή δοκιμαστικό στάδιο (Φουντεδάκη 2002: 161-162) ή ένας μεταβατικός θεσμός που βρίσκεται σε μια τάση να υποκαταστήσει την υιοθεσία (Κουνουγερη-Μανωλεδάκη 2002: 181-185). Αντιμετωπίζεται μάλιστα από πολλούς γονείς που θέλουν να υιοθετήσουν παιδί και ως ένα «κόλπο» (Μπρούσκου 2002^α: 136) για να φτάσουν πιο κοντά στον επιθυμητό στόχο της απόκτησης παιδιού.

3.4. Παρατηρήσεις για τη μέθοδο

Η ποιοτική έρευνα ασκεί ιδιαίτερη γοητεία στις κοινωνικές επιστήμες, έχει όμως ορισμένα «δύσκολα» σημεία. Συχνά τα αντικείμενα της έρευνας ενός ανθρωπολόγου έχουν γίνει ήδη πριν αντικείμενα έρευνας κοινωνικών και δικαστικών υπηρεσιών, έχουν περάσει από μια σειρά επίσημων και ανεπίσημων κοινωνικών ελέγχων και κατασταλτικών μηχανισμών. Συχνά οι άνθρωποι που θέλουμε να μας μιλήσουν μας τοποθετούν σε αυτό το σύστημα και είναι δύσκολο να δείξουν εμπιστοσύνη και να ανοιχτούν. Αφού διαπιστώσουν ότι δεν είμαστε εκεί για να κρίνουμε ή να ελέγξουμε, μας βλέπουν σαν αυτούς στους οποίους θα πούνε τα παράπονά τους, αυτούς που επιτέλους θα τους μιλήσουν για τα κακώς κείμενα του συστήματος. Εμείς απ' τη μεριά μας στο πλαίσιο μια δημόσιας κοινωνιολογίας (Λυδάκη 2016) οφείλουμε να βρούμε αυτό που μας δίνει το δικαίωμα να ασχοληθούμε με το συγκεκριμένο θέμα, να μπούμε στα σπίτια των ανθρώπων, να τους ζητήσουμε να ανοιχτούν. Το δικαίωμα αυτό το δίνουν οι ανησυχίες των συνομιλητών μας και αυτό είναι η ευθύνη μας.

Ένα «πρόβλημα» στην ποιοτική έρευνα και στην ανθρωπολογία οίκοι είναι ο φόβος μήπως «φωτογραφηθούν» μέσα από το κείμενό μας οι άνθρωποι που μας μίλησαν. Τα υποκείμενα της έρευνάς μας είναι όπως κι εμείς, ζούμε και κινούμαστε στους ίδιους χώρους, είναι επομένως πολύ πιθανό να διαβάσουν όσα γράφουμε, αυτοί ή κάποιοι άλλοι που σχετίζονται με το θέμα που αναλύουμε.

Τα προβλήματα της έρευνας αντικατοπτρίζουν μεταξύ άλλων και τα προβλήματα του ίδιου του θεσμού της αναδοχής. Προβλήματα για παράδειγμα που έχουν να κάνουν με την ορολογία, τις ταξινομήσεις/ κατηγοριοποιήσεις, τη νομοθεσία, τα ιδρύματα και τους ειδικούς.

Επιπλέον, στην ανθρωπολογία οίκοι πολλά μπορεί να τα θεωρήσουμε δεδομένα αφού ζούμε κι εμείς στον ίδιο πολιτισμό με τον άλλοτε «ξένο» που μελετάμε. Ταυτόχρονα η ερευνητική πράξη δεν είναι μια ευθεία γραμμή:

Ανιχνεύοντας την ετερότητα καταγράφουμε βιώματα και εικόνες για τον Άλλον, επίσης όμως του χώρου που αυτός κατέχει μέσα στον Εαυτό. Και διαπιστώνουμε ότι πλάι στις γνώσεις που κατακτούμε βρίσκεται υπό σκιά η πλειάδα των ανεξέλεγκτων σκέψεων και έργων της πολύπλευρης ανθρώπινης ύπαρξης. Ως μακρινό ταξίδι η ερευνητική πράξη ενέχει γυρισμούς, μεταποπίσεις, στάσεις, πτώσεις, αντιστροφές (Πετρονώτη 2000: 34).

Η αντιμετώπιση της έρευνας από τους ερωτώμενους είναι μη προβλέψιμη. Υπάρχει προθυμία, οι αντιδράσεις μπορεί να περιλαμβάνουν καχυποψία, να μας θέλουν συμμαχούς, να θεωρούν ότι θέλουμε να τους ελέγξουμε. Μπορεί να αιτούνται από μας βοήθεια, θέλουν να μας πούνε τα παράπονά τους, θέλουν να δείξουν ότι είναι καλοί/ κατάλληλοι γονείς αλλά και ευτυχισμένο ζευγάρι, δεν είναι πάντα ειλικρινείς και συχνά μπορεί να ωραιοποιήσουν μια κατάσταση, ενώ άλλες φορές η ειλικρίνειά τους μας αποστομώνει. Όλα αυτά μας επηρεάζουν και μπορεί να ταυτιζόμαστε, να γινόμαστε κι εμείς καχύποπτοι. Συχνά υπάρχει συναισθηματική φόρτιση ειδικά όταν το θέμα που ερευνούμε είναι από μόνο του φορτισμένο, όταν ζητάμε να μας μιλήσουν για τη ζωή τους, τη σχέση τους με τον εαυτό τους και τους άλλους.

Περιορισμοί στην έρευνα προκύπτουν από τα παραπάνω και από την έλλειψη συναισθηματικής απόστασης με την ιστορία που μας αφηγούνται.

Όσα αναφέρονται στην εργασία είναι η πλευρά των αναδόχων φιλτραρισμένη από τη δική μου σκοπιά. Η έρευνα γίνεται σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, άρα φέρει την ιστορία του καιρού της και είναι γι' αυτό μερική. Λέει ο Μπουρντιέ (2007) σχετικά: «πώς είναι δυνατόν μια ιστορική δραστηριότητα, εγγεγραμμένη στην ιστορία, όπως η επιστημονική δραστηριότητα, να παράγει διστορικές αλήθειες, ανεξάρτητες από την ιστορία, αποδεσμευμένες εντελώς από το χώρο και το χρόνο, ισχύουσες επομένως αιώνια και καθολικά;» (16).

Τα αποτελέσματα της εργασίας δεν είναι σε καμία περίπτωση καθολικά και δεν αφορούν στο σύνολό του το θεσμό της αναδοχής, αλλά αποτελούν τις όψεις του θεσμού αυτού όπως προέκυψαν μέσα από της διαντίδραση των συναντήσεων και τον διάλογο μεταξύ αυτών και των βιβλιογραφικών ερωτημάτων. Οποσδήποτε φέρουν τις προσωπικές αντιλήψεις, την υποκειμενικότητα και τη μερικότητα που αυτές συνεπάγονται. Ας μην ξεχνάμε ότι όπως λέει η Γκέφου-Μαδιανού (2011: 278) δεν υπάρχει «καθαρή εμπειρία» αλλά κάθε εμπειρία είναι «προϊόν» ερμηνείας. Ταυτόχρονα, όπως δεν υπάρχει ουδέτερη καταγραφή, «δεν υπάρχει και ουδέτερη ερώτηση» (Μπουρντιέ 2009: 81), εξάλλου «η αντικειμενικότητα της επιστήμης δεν μπορεί να εναποτίθεται σε ένα τόσο ασταθές θεμέλιο όπως η αντικειμενικότητα των επιστημόνων» (Μπουρντιέ 2009: 134).

Κεφάλαιο τέταρτο

Αναδοχή: διαδικασίες και σχέσεις

Αυτό το κεφάλαιο θα ξεκινήσει με την παρουσίαση των ανάδοχων οικογενειών. Θα δοθούν κάποια στοιχεία του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν και της βιογραφίας τους ώστε στη συνέχεια να γίνουν καλύτερα κατανοητές οι διεργασίες και οι διαδικασίες της αναδοχής. Στοιχεία από τη βιογραφία των παιδιών, όπως την αφηγήθηκαν οι ανάδοχοι γονείς, θα παρουσιαστούν στο επόμενο κεφάλαιο.

4.1. Το προφίλ των ανάδοχων οικογενειών και στοιχεία της βιογραφίας τους

Αναδοχή Α1: πρόκειται για μια οικογένεια που αποτελείται από την ανάδοχη μητέρα, την Αρετή, η οποία είναι 48 ετών, ιδιωτική υπάλληλος.. Η αναδεχόμενη κόρη της, Ανθή είναι 10 ετών, πηγαίνει στην Τρίτη Δημοτικού, αν και θα πρεπε σύμφωνα με την ηλικία της να πηγαίνει στην Πέμπτη. Ζούνε μαζί τα τελευταία 4 χρόνια και σύντομα θα γίνει αίτηση για υιοθεσία. Μένουν στη Νέα Σμύρνη σε ιδιόκτητο διαμέρισμα μιας πολυκατοικίας. Το οικόπεδο στο οποίο βρίσκεται ανήκε στους γονείς της Αρετής οι οποίοι το έδωσαν αντιπαροχή και πήραν κάποια διαμερίσματα. Σε άλλο όροφο μένει η γιαγιά. Το σπίτι είναι αρκετά μεγάλο, ευρύχωρο και άνετο. Μοιάζει με σπίτι όπου πάντα υπάρχει κίνηση. Δεν έχει έντονη διακόσμηση ούτε ιδιαίτερη τακτοποίηση. Υπάρχουν σε αρκετά σημεία φωτογραφίες της Αρετής και της Ανθής. Το δωμάτιο της Ανθής, επίσης, είναι απλά διακοσμημένο με κυρίαρχο χρώμα το ροζ. Συγκατοικούν με δύο σκύλους. Έχουν ακόμα ένα ενυδρείο με ένα ψάρι. Η Αρετή είναι μέλος φιλοζωικής οργάνωσης και φροντίζει παραμελημένα ζώα. Η Ανθή αγαπάει τα ζώα και μαθαίνει να τα φροντίζει.

Η Αρετή μεγάλωσε έως τα 6 της χρόνια σε χώρα της Αφρικής όπου είχε πάει για δουλειά ο πατέρας της. Τα δυο της αδέρφια όταν έφτασαν σε ηλικία για να πάνε σχολείο επέστρεψαν στην Ελλάδα όπου ζούσαν με τη γιαγιά. Όταν η Αρετή έγινε έξι χρονών γύρισαν με τη μητέρα της στην Ελλάδα. Ο πατέρας έμεινε πίσω και τους έστελνε χρήματα. Λίγα χρόνια μετά επέστρεψε κι αυτός στην Ελλάδα. Τα αδέρφια της έχουν παντρευτεί αλλά πήραν διαζύγιο. “Η οικογένεια, στα αδέρφια μου, δεν πέτυχε”. Η ίδια, δεν ήθελε να παντρευτεί. Ήθελε να είναι ανεξάρτητη. Είχε μια

μηχανή για να κάνει ταξίδια. Είχε τη φωτογραφία της μηχανής σε ένα τραπεζάκι. Την πούλησε όταν πήρε την Ανθή. “Τι θα γίνει αυτό το παιδί αν πάθω κάτι;”.

Αναδοχή Α2: πρόκειται για μια οικογένεια που αποτελείται από δυο ανάδοχους γονείς, τον Βλάση 52 ετών και την Βίκυ, 48. Εργάζονται και οι δύο σε Υπουργείο και ζουν σε ιδιόκτητη τριπλοκατοικία στην Άνοιξη, μαζί με τη μητέρα και τον αδερφό του Βλάση, στους άλλους δυο ορόφους. Το ζευγάρι είχε ένα βιολογικό παιδί που στα 17 του έχασε τη ζωή του σε ατύχημα. Τα τέσσερα τελευταία χρόνια ζει μαζί τους ο Βασίλης που είναι 14 χρονών. Παλαιότερα είχαν μαζί τους και τη βιολογική αδερφή του Βασίλη η οποία επέστρεψε στο ίδρυμα και έπειτα πήγε σε άλλη ανάδοχη οικογένεια. Τον Ιούλιο που πήγα στο σπίτι τους είχαν μόλις πάρει σε φιλοξενία κι ένα κορίτσι, την Βενετία, 10 ετών. Μαζί τους ζει ένας παπαγάλος κι ένας σκύλος σε μια ανταγωνιστική σχέση που διασκεδάζει όσους βρίσκονται κοντά τους.

Το ζευγάρι μιλούσε για την οικογένεια καταγωγής τους με ένθερμο τρόπο. Η Βίκυ έλεγε για τους γονείς της “μου μάθανε την αγάπη, κι αυτό θέλω να δώσω στα παιδιά μου”. Λέει ακόμα “θα ήθελα να έχω λεφτά, να φτιάξω ένα σπίτι να ζουν πολλά παιδιά για να φροντίζω”. Μεγάλωσε στην επαρχία και στην εφηβεία της ήρθαν στην Αθήνα λόγω της δουλειάς του πατέρα της. Ο Βλάσης μεγάλωσε σε μεγάλη επαρχιακή πόλη. Θυμάται την οικογένειά του να είναι πάντα πολύ κοινωνική, να είναι όλη η πόλη φίλοι τους. Η ζωγραφική, η μουσική και οι χειροτεχνίες έχουν έντονη παρουσία στο σπίτι. Πολλές γωνιές του σπιτιού είναι διακοσμημένες με τις φωτογραφίες των παιδιών, των αναδεχόμενων και του παιδιού που πέθανε. Στο σαλόνι όπου με υποδέχτηκαν υπάρχει ένα μεγάλο στερεοφωνικό, μια κιθάρα και ένα πιάνο. Τους αρέσει η μουσική από ταινίες και η τζαζ. Δεν ακούνε ελληνικά. Η Βίκυ ασχολείται επίσης με το κόσμημα.

Αναδοχή Α3: είναι μια οικογένεια που αποτελείται από τον Γρηγόρη, 49 ετών, τη Γιάννα 45 ετών οι οποίοι διατηρούν επιχείρηση μίνι μάρκετ, τη βιολογική κόρη Γλυκερία και την αναδεχόμενη κόρη Γιωργία. Η Γιωργία μένει μαζί τους σε “μόνιμη” αναδοχή τον τελευταίο χρόνο, ενώ για τρία χρόνια φιλοξενούνταν μόνο τα σαββατοκύριακα, στις γιορτές και τα καλοκαίρια. Τα κορίτσια είναι συνομήλικα 12

ετών. Μένουν στην Πετρούπολη, σε ιδιόκτητο διαμέρισμα σε οικογενειακή τριπλοκατοικία. Στους υπόλοιπους ορόφους ζουν η μητέρα του Γρηγόρη με τον κουνιάδο και την οικογένειά του και ο αδερφός του μαζί με την οικογένειά του. Τα ανίψια βρίσκονται στο σπίτι τους σχεδόν όλη μέρα, μαζί με άλλα παιδιά της γειτονιάς. Συγκατοικεί μαζί τους κι ένα καναρίνι. Το σπίτι φαίνεται να έχει διακοσμηθεί με πολύ μεράκι. Υπάρχουν πολλά μικρά διακοσμητικά αντικείμενα, πολλά χρώματα και φωτογραφίες της οικογένειας, των παιδιών και των παππούδων. Τα υπνοδωμάτια των κοριτσιών επίσης έχουν πολλά χρώματα. Αν και η κάθε μια έχει δικό της δωμάτιο προτιμούν να κοιμούνται σε εκείνο της Γλυκερίας που έχει διώροφο κρεβάτι ώστε να κάνουν “ολονυχτίες με κουτσομπολιό”.

Η Γιάννα κατάγεται από τη Λευκάδα. Όνειρό τους είναι να πάνε στο νησί, να χτίσουν ένα σπίτι και να ζήσουν μια “ήρεμη ζωή”. Ο Γρηγόρης μεγάλωσε στην Πετρούπολη. Λέει για τη μητέρα του ότι συνέχεια τους μιλούσε για τον πατέρα της που ήταν ορφανός και για το πόσο σημαντικό είναι να έχει ένας άνθρωπος γονείς. Λέει, επίσης, ότι αν και σκληρός άνθρωπος, η μητέρα του, είναι πολύ τρυφερή με τη Γιωργία κάτι που δεν το περίμενε. Η μητέρα της Γιάννας δεν ζει πια, ήταν ένας “υπέροχος” άνθρωπος και “πανέμορφη” γυναίκα. Όνειρό της ήταν να κάνει παιδιά. Η Γιάννα έχει άλλα τρία αδέρφια.

Αναδοχή A4: είναι μια οικογένεια που αποτελείται από τον Δήμο ο οποίος είναι 50 χρονών, τη Δέσποινα που είναι 47 και το Δημήτρη 12 χρονών. Ο Δημήτρης είναι μαζί τους τα τελευταία πέντε χρόνια. Τα δύο πρώτα χρόνια ερχότανε σπίτι τους μόνο τα σαββατοκύριακα, τις γιορτές και τις διακοπές και τα τελευταία τρία μένει καθημερινά μαζί τους. Έχει γίνει αίτημα για την υιοθεσία του. Ο Δήμος είναι ελεύθερος επαγγελματίας και η Δέσποινα δεν εργάζεται. Μένουν σε ιδιόκτητο σπίτι σε οικογενειακό οικόπεδο της Δέσποινας στη Λούτσα. Σε διπλανό σπίτι μένει η οικογένεια του αδερφού της με τα παιδιά τους. Έχουν επίσης κήπο με ζαρζαβατικά και στο μέλλον θέλουν να φτιάξουν κοτέτσι και να πάρουν κατσίκες.

Η Δέσποινα μεγάλωσε στην Αθήνα, αλλά ένα καλοκαίρι που πήγανε διακοπές στη Λούτσα τους άρεσε τόσο πολύ που οι γονείς της αποφάσισαν να αγοράσουν οικόπεδο, να χτίσουν σπίτι και να μείνουν εκεί. Η Δέσποινα έχει άλλα τρία αδέρφια,

τα παιδιά τους έχουν ίδια περίπου ηλικία με το Δημήτρη. Η Δέσποινα έχασε τη μητέρα της πριν έξι χρόνια, τη θεωρεί πρότυπο ανθρώπου και ιδανική. Είναι μια βαθιά θρησκευόμενη γυναίκα και μιλάει με ειλικρινή αγάπη για το θεό. Ο Δήμος την αποκαλεί κοροϊδευτικά «Αγία Παρασκευή». Ο ίδιος πηγαίνει στο μοναστήρι της περιοχής τους και βοηθάει σχεδόν καθημερινά στις εργασίες. Δηλώνει «αναρχικός». Η Δέσποινα λέει «ναί...καλά!». Οι δυο τους αγαπούν πολύ τα παιδιά. Μαζί κάναμε μία μόνο συνάντηση σε μια παραθαλάσσια καφετέρια της Λούτσας. Από κει πέρασαν όλα τα παιδιά της οικογένειας. Τους έδωσαν λεφτά να φάνε σουβλάκι και παγωτό. Χαιρέτησαν όλους τους πελάτες της καφετέρας. Λέει ο Δήμος «εγώ εδώ είμαι γαμπρός, αλλά όταν πήραμε το Δημήτρη έχω μάθει όλο το χωριό». Πριν ένα χρόνο βαφτίσανε το Δημήτρη, μια εμπειρία «συγκλονιστική» για όλους. Οι γονείς έχουν αρχίσει να σκέφτονται και για δεύτερο αναδεχόμενο παιδί.

Όλες οι οικογένειες πήραν παιδιά από το ίδιο ίδρυμα, η οικονομική κατάσταση όλων είναι αρκετά καλή, το ίδιο και το μορφωτικό τους επίπεδο, ανεξάρτητα από το αν έχουν κάποιο πτυχίο ή όχι. Κανένας από τους γονείς δεν λαμβάνει επίδομα, ούτε έχει οποιαδήποτε οικονομική ελάφρυνση λόγω της αναδοχής.

Πολλά από όσα είπαμε στις συναντήσεις μας είχαν ίσως κάποια ίχνη ωραιοποίησης της παρούσας κατάστασης και των συνθηκών στις οποίες ζουν σήμερα τα παιδιά. Στις συναντήσεις μας επιτελούνταν ως ένα σημείο η «επίσημη» πλευρά της οικογένειας που παρουσιάζεται σε έναν «ξένο» παρατηρητή. Όπως λέει ο Μπουρντιέ:

Η συγγένεια – (ανα)παράσταση δεν είναι τίποτα άλλο από την αναπαράσταση που σχηματίζει η ομάδα για τον εαυτό της και συνάμα η οιοει θεατρική παράσταση που δίνει του εαυτού της ενεργώντας σύμφωνα με την εικόνα, την αναπαράσταση, που έχει για τον εαυτό της (2006: 70).

Όπως ανέφερα και στο τέλος του κεφαλαίου για την μεθοδολογία ένα πρόβλημα που αντιμετώπιζα αρχικά στις συνομιλίες μας αφορούσε στην ορολογία που χρησιμοποιούσαν οι οικογένειες σχετικά με την αναδοχή, τη φιλοξενία και την υιοθεσία. Το πρόβλημα αυτό αφορά και τον ίδιο το θεσμό της αναδοχής και τον τρόπο που εφαρμόζεται από τα ιδρύματα στην Ελλάδα. Εφαρμόζεται πολύ συχνά ως προθάλαμος της υιοθεσίας και όχι ως αυτόνομος θεσμός. Αυτό το αμφίσημο περιεχόμενο έχει η έννοια της αναδοχής και στη συνέχεια της εργασίας.

4.2. Η απόφαση για την αναδοχή

α) Αμφισβητώντας το μητρικό ένστικτο

Μια από τις πρώτες ερωτήσεις που έκανα στους ανάδοχους γονείς ήταν «πώς ξεκίνησε η ιδέα της αναδοχής;». Στην Α1 η μητέρα από μικρή ηλικία θυμόταν τον εαυτό της να προσπαθεί να βοηθήσει απροστάτευτα ζώα. Μιλούσε αρκετά για τα ζώα, είναι μέλος φιλοζωικής οργάνωσης και φιλοξενεί και η ίδια κατά καιρούς εγκαταλελειμμένους σκύλους. Επίσης, η μητέρα της ήταν ορφανή από πατέρα ο οποίος πέθανε στην κατοχή και μιλούσε για το πόσο ανάγκη έχουν τα παιδιά από γονείς. Εξαιτίας αυτών από μικρή είχε πολύ θετική εικόνα για την υιοθεσία. Ταυτόχρονα, δεν ήθελε να παντρευτεί ούτε να κάνει παιδιά, ήθελε να γυρίσει όλο τον κόσμο και να κάνει ταξίδια με τη μηχανή και επιπλέον δεν ήταν κοκέτα και δεν την άγγιζαν ποτέ τα περί γάμου.

Στα παραπάνω έρχεται να προστεθεί ο χρόνος αφού η επιθυμία για παιδί και η διαδικασία απόκτησης αφορά και το χρόνο (Καντσά 2013β: 315-326). Λέει η Αρετή: «Ξαφνικά, μετά τα 40, έπαθα κάτι ανεξήγητο, άρχισα να βλέπω τα παιδάκια στις παιδικές χαρές και να λέω “τι γλυκούλικά που είναι” καμία σχέση όμως με μητρικό ένστικτο, αυτά είναι βλακείες». Έτσι, άρχισε να ψάχνει το θέμα της υιοθεσίας. Είχε αμφισβητήσει, σχεδόν υποτιμήσει το μητρικό ένστικτο. Συνολικά όμως είχε αντισταθεί σε μια *βιοπολιτική πειθαρχία* (Αθανασίου 2003: 48) μέσα από την οδήγηση μοτοσυκλέτας, την άρνηση της κοκεταρίας, την ανεξαρτησία, την άρνηση του γάμου αμφισβητώντας τα κανονιστικά πρότυπα και της αναπαραστάσεις του φύλου, όχι όμως και της γονεϊκότητας.

Σύμφωνα με τον Αμπατζόγλου (2002δ) η μητρότητα και η αγάπη προς το παιδί είναι ψυχικές διεργασίες που υποστηρίζονται από ένα κοινωνικό πλαίσιο, τελούν «υπό συνοδεία» ευρισκόμενα σε μια αλληλεπίδραση με το κοινωνικό περιβάλλον. Η αγάπη της μητέρας προς το παιδί:

μετατρέπεται έτσι στη συνέχεια σε μια εικόνα που ισχύει όμως για πάντα, ως απαρέγκλιτος κανόνας όσον αφορά κάθε γέννηση. Η εικόνα αυτή αποκαλείται μητρικό ένστικτο και έχει κυρίως μια ρυθμιστική λειτουργία: υπενθυμίζει συνεχώς σε όλους ότι μια μητέρα δεν μπορεί να αφήνεται στις αντιφάσεις της, στις δυσκολίες της, στις επιθυμίες της, αλλά πρέπει πριν από οτιδήποτε άλλο να αφοσιώνεται στο παιδί της (104-105).

Ίσως το γεγονός ότι έδωσε τελικά τη μοτοσυκλέτα εξαιτίας του παιδιού να είναι ένα ίχνος της παραπάνω εικόνας του μητρικού ενστίκτου που ενέχει η γονεϊκότητα. Όπως σημειώνει και ο Τζαβάρας (2009: 213) «τα γονεϊκά κίνητρα ενισχύονται και μορφοποιούνται υπό την επήρεια ψυχοκοινωνικών παραμέτρων» και ο λόγος περί ύπαρξης μητρικού ενστίκτου έχει «αξία κοινωνικής μυθοποιητικής ρητορικής» (214). Καταλήγοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι το μητρικό ένστικτο στην περίπτωση της Αρετής καταλύεται για να αναδημιουργηθεί πάλι με τις ποιότητες που η ίδια η Αρετή ορίζει.

β) Διαχείριση της απώλειας

Στην Α2 η ιδέα της φιλοξενίας ήταν ιδέα του βιολογικού παιδιού όταν αυτό ήταν στη ζωή. Όταν έδινε πανελλαδικές εξετάσεις και υπήρχε περίπτωση να περάσει σε άλλη πόλη έλεγε στους γονείς του να φιλοξενήσουν παιδιά από ιδρύματα για να μην είναι μόνοι τους. Ένα χρόνο μετά το θάνατό του οι γονείς αποφάσισαν να προβούν στη φιλοξενία παιδιών. Τα παιδιά τους αρέσουν πολύ και ήθελαν να κάνουν οικογένεια, για τις οικογένειες καταγωγής τους μιλήσανε με πολύ θετικά λόγια. Όταν μετά την πάροδο ενός έτους από το θάνατο του βιολογικού παιδιού ξεκίνησαν να συζητούν με φίλους και συγγενείς για το θέμα της φιλοξενίας παιδιών από ιδρύματα όλοι τους αντιμετώπιζαν καχύποπτα. Ακόμα και όταν επισκέφτηκαν τα πρώτα ιδρύματα οι κοινωνικοί λειτουργοί τους έλεγαν ότι προσπαθούν να αντικαταστήσουν το πεθαμένο τους παιδί με κάποιο άλλο και ότι βρίσκονται σε κάποιο από τα στάδια του πένθους⁷.

Αν και η σχέση που αναπτύσσεται με τους ειδικούς και ο ρόλος τους θα συζητηθούν αργότερα αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι τα τελευταία χρόνια οι γονείς της Α2 ζουν σε συνεχή σύγκρουση και διαπραγμάτευση του γονεϊκού τους ρόλου ως ανάδοχοι, για το αν είναι ικανοί ή όχι να μεγαλώνουν αναδεχόμενα παιδιά. Ο θάνατος του παιδιού τους, για τους άλλους, για τους εκτός-της-οικογένειάς-τους αποτελεί εμπόδιο και μοιάζει σαν οι άλλοι να μην τους αφήνουν να το «ξεπεράσουν». Οι γονείς αυτοί καλούνται να διαχειριστούν τη σύγκρουση και να αποδεικνύουν συνεχώς την ικανότητά τους να είναι γονείς.

⁷ Τα στάδια του πένθους σύμφωνα με την ψυχίατρο Ελίζαμπερ Κιούμπλερ-Ρος είναι πέντε: η άρνηση, ο θυμός, η διαπραγμάτευση, η κατάθλιψη, η αποδοχή. (πηγή: Wikipedia).

γ) Διαπραγμάτευση με το παρελθόν και το παρόν

Στην Α3 υπάρχει ήδη ένα βιολογικό παιδί. Το ζευγάρι ήθελε παιδιά από νωρίς. Τα παιδιά είναι πιο σημαντικά από το ζευγάρι: «εγώ», λέει η Γιάννα, «του είπα από την αρχή ότι αν δεν κάνουμε παιδιά θα χωρίσουμε». Αρχικά το ζευγάρι έκανε πολλές προσπάθειες για να κάνει παιδί και κατέληξαν τελικά σε εξωσωματική γονιμοποίηση. Ο παππούς του συζύγου ήταν ορφανός και θυμάται τη μητέρα του να τους λέει πόσο σημαντικό ήταν να έχει κανείς γονείς. Η μαμά της συζύγου ήταν πολύ όμορφη γυναίκα η οποία είχε μια αναπηρία στο πόδι (κούτσαينه ελαφρά) κι αυτό της είχε δημιουργήσει φόβο ότι μπορεί να μην κάνει οικογένεια, τελικά έκανε τέσσερα παιδιά. Στο σπίτι τους μπαينوβγαίνουν πολλά παιδιά εκτός από τα δύο δικά τους, ανίψια και φίλοι των παιδιών. Προσπάθησαν να κάνουν με εξωσωματικές και δεύτερο παιδί, αλλά τελικά αποφάσισαν να υιοθετήσουν. Η αναδοχή της Γιωργίας ίσως οδηγήσει σε υιοθεσία. Πριν ξεκινήσουν τις διαδικασίες ρώτησαν τη βιολογική τους κόρη η οποία δέχτηκε να έχουν την Γιωργία στο σπίτι.

Η απόκτηση παιδιών –βιολογικών, αναδεχόμενων ή θετών - στην Α3 έρχεται σαν μια απαίτηση από τις αναμνήσεις των δυο οικογενειών και τις προσδοκίες για την οικογένεια ως μια οικιακή ομάδα με πολλά παιδιά. Για το λόγο αυτό, ίσως, τα παιδιά των συγγενών και της γειτονιάς βρίσκονται καθημερινά στο σπίτι της Α3. Τα παιδιά είναι αυτό που θέλουν, αλλά και αυτό που «πρέπει» να έχει η οικογένεια.

δ) Από την επιστήμη στη θρησκεία

Στην Α4 επίσης, από τα πρώτα χρόνια του έγγαμου βίου του ζευγαριού, έγιναν άκαρπες προσπάθειες εξωσωματικής γονιμοποίησης. Η επιθυμία για παιδί ήταν πολύ έντονη. Η σχέση των γονιών με τη θρησκεία άλλαξε, ωστόσο, την οπτική τους για τον τρόπο απόκτησης παιδιού: «ο πνευματικός μου μου είπε ότι τα παιδιά τα φέρνει ο θεός». Έτσι σταμάτησαν οι προσπάθειες εξωσωματικής και το ζευγάρι ξεκίνησε να ψάχνει πληροφορίες για υιοθεσία. Ο Δημήτρης είναι 5 χρόνια μαζί τους αρχικά σε φιλοξενία και τώρα σε αυτό που ονομάζουν «μόνιμη» αναδοχή. Οικογένεια γι' αυτούς είναι το ζευγάρι. Το παιδί έρχεται σαν «δώρο» στο ζευγάρι και προσπαθούν να το κάνουν «σωστό άνθρωπο». Στη συνέχεια θα δούμε πως αυτό σηματοδοτείται και

μέσα από τη διαβατήρια τελετή της βάφτισης και πως η υποχρέωση του δώρου του παιδιού δημιουργεί την υποχρέωση της ανταπόδοσης μέσω της εισαγωγής του παιδιού στην χριστιανική κοινότητα.

Σημαντικό στοιχείο όμως στην απόφαση της οικογένειας να φιλοξενήσει ένα παιδί είναι το πέρασμα από την επιστήμη στη θρησκεία. Αν και η επιστήμη εδώ δεν αμφισβητείται από την οικογένεια, έρχεται ωστόσο σε δεύτερο επίπεδο για να ταξινομηθεί κάτω από τη θρησκεία σε ένα πρόσωπο – τον πνευματικό – που παίρνει το ρόλο του ειδικού εκεί που αλλού τον παίρνει ο ψυχολόγος ή ο κοινωνικός λειτουργός. Στην περίπτωση αυτή, όπως θα δούμε παρακάτω, μιλώντας για την αναδόμηση της ιστορίας της οικογένειας, μέσω της θρησκείας θα συνδεθούν οι σημαντικοί άλλοι της ιστορίας της ανάδοχης μητέρας.

Με έναν παρόμοιο τρόπο αναφέρονται στη μητρότητα οι θετές και υποψήφιες θετές μητέρες του διαδικτυακού τόπου που μελέτησε η Παπαδάκη οι οποίες μετά από αποτυχημένες προσπάθειες εξωσωματικής (2013: 183) «όσο το παιδί δεν έρχεται, το σενάριο αλλάζει, μεταβάλλοντας τις πολιτισμικές εξηγήσεις και τις συγγενειακές ρητορικές τους, ενδυναμώνοντας τη «φυσικότητα» στην υιοθεσία» και έτσι η «σύλληψη» του παιδιού γίνεται στην «καρδιά» και πρόκειται για «εγκυμοσύνη της καρδιάς» (2013: 186). Στην Α4 το παιδί έρχεται από το θεό για να κατακτήσει την καρδιά.

Παρόλο που σε όλες τις περιπτώσεις εφαρμόζεται ο θεσμός της αναδοχής ως στάδιο που μπορεί ή όχι να οδηγήσει στην υιοθεσία δεν αντιμετωπίζεται ωστόσο σαν κάτι προσωρινό. Αντιθέτως και στις τέσσερις περιπτώσεις ανέφεραν ότι δεν θα μπορούσαν να πάρουν ένα παιδί για λίγο και μετά να το αποχωριστούν γιατί “δένεσαι” με ένα παιδί, “πως θα το αφήσεις”. Η απόφαση, λοιπόν, για την αναδοχή είχε μόνιμο χαρακτήρα ανεξάρτητα με τον όρο φιλοξενία που χρησιμοποιούσαν.

Επιπλέον σε όλες τις περιπτώσεις στην απόφαση για την αναδοχή ενώ αρχικά φαίνεται να είναι ένα ζήτημα προς διαπραγμάτευση που αφορά μόνο τους υποψήφιους ανάδοχους γονείς, τελικά εμπλέκονται στη διαπραγμάτευση και στην απόφαση πρόσωπα του παρελθόντος, του παρόντος και οι σημαντικοί άλλοι της κάθε οικογένειας.

4.3. Ξεκινώντας τη διαδικασία: επικοινωνία με τα ιδρύματα, η επιλογή οικογένειας και η επιλογή των παιδιών

Μετά την απόφαση οι υποψήφιοι ανάδοχοι γονείς επικοινωνούν με γνωστούς και φίλους οι οποίοι αναδεικνύονται καθοδηγητές σε αυτή την προσπάθεια μιλώντας τους για τις προσωπικές τους εμπειρίες ή τις εμπειρίες άλλων. Αυτές οι συζητήσεις τους οδηγούν στα πιο μεγάλα και γνωστά ιδρύματα. Σε αυτά θα πρέπει αρχικά να περάσουν από συνεντεύξεις και να μπουν σε κάποια λίστα αναμονής.

Στην **A1** η πρώτη επαφή με το ίδρυμα ήταν αποθαρρυντική. Είπαν στην υποψήφια μητέρα ότι επειδή είναι μονογονεϊκή οικογένεια θα της δώσουν κάποιο παιδί με ειδικές ανάγκες. Θεώρησε την αντιμετώπιση αυτή ρατσιστική και έκανε κριτική στη διάκριση που της έγινε: «όταν υπάρχουν δυο γονείς κι ο ένας δουλεύει στα καράβια κι αυτό μονογονεϊκή δεν είναι; κι όταν ο ένας πεθάνει; πάλι μονογονεϊκή δεν είναι;» Η Αρετή, εδώ, θυμίζει ότι στις κοινωνικές επιστήμες η απουσία ρευστότητας στις κατηγοριοποιήσεις μπορεί να μη μας δώσει την ευκαιρία να δούμε τους «διφορούμενους αλλά διαπλεκόμενους τρόπους» (Πετρονώτη 2000: 20) με τους οποίους επιτελείται η καθημερινότητα των υποκειμένων και η ταυτότητά τους. Απογοητευμένη πήγε σε μια σχετική με τα παιδιά ΜΚΟ η οποία την παρέπεμψε στο ίδρυμα από όπου τελικά πήρε την Ανθή. «Έκανα αίτηση το Μάιο και μου δώσανε το παιδί τον Ιούνιο. Δεν είχαν τι να την κάνουν.» Δεν την είχαν προετοιμάσει. Η Ανθή ήταν αρκετά ζωηρή και τους πρώτους μήνες δεν μπορούσε να διαχειριστεί τις αντιδράσεις της, λέει: «ήθελα να τη δώσω πίσω». Επιπλέον, παραπονιέται: «εγώ τους είπα από την αρχή ότι θέλω ένα παιδί ήσυχο». Ένα αγοράκι που είχε δει στο ίδρυμα και υπήρχε αμοιβαία συμπάθεια, δεν της το έδωσαν γιατί, όπως της είπαν, το παιδί έπρεπε να έχει ένα πατρικό πρότυπο. Της είχαν πει από την αρχή ότι δεν θα διαλέξει παιδί και θα της δώσουν «αυτό που θέλουν».

Στην **A2** οι γονείς ξεκίνησαν την αναζήτηση από μεγάλο ίδρυμα, στη συνέχεια πήγαν σε ΜΚΟ και κατέληξαν στο μικρότερης εμβέλειας ίδρυμα απ' όπου πήραν σε αναδοχή φιλοξενίας δυο αδέρφια. Η επικοινωνία με τα ιδρύματα τους άφησε πολύ πικρή γεύση. Δεν τους άρεσαν κάποιες συμπεριφορές τους όπως η έλλειψη ευγένειας. Ήταν όλοι αποθαρρυντικοί ακόμα και το τελευταίο ίδρυμα τους

παρουσίασε τα πράγματα πολύ αρνητικά παρόλα αυτά όμως τους δώσανε πολύ γρήγορα τα παιδιά «επειδή», είπαν και αυτοί, «ήταν καλοκαίρι και δεν είχαν τι να τα κάνουν». Πολύ γρήγορα όμως ο ίδρυμα πήρε το ένα παιδί πίσω για να το δώσουν σε άλλη οικογένεια, παρόλο που «όλο το καλοκαίρι, δουλέψαμε και τα δυο παιδιά, μας το χαλάσανε».

Η οικογένεια **A3** είχε γνωστούς που εργάζονταν στο ίδρυμα από όπου πήρανε τελικά το κοριτσάκι. Λόγω γνωριμιών δουλεύανε εθελοντικά σ' αυτό βοηθώντας σε εργασίες και σε ό,τι χρειαζόταν. Πρωτύτερα ωστόσο είχαν απευθυνθεί κι εκείνοι σε μεγάλο ίδρυμα που εφαρμόζει το θεσμό της αναδοχής. Οι πρώτες τους εντυπώσεις ήταν απογοητευτικές. Τους πήραν συνέντευξη, τους ρώτησαν πολύ προσωπικά πράγματα και τους είπαν ότι μπορούν να πάρουν ένα παιδί με σύνδρομο ντάουν, μια αναπηρία. «Δεν θέλω να πάρω παιδί με σύνδρομο ντάουν, πρέπει να νιώθω άσχημα γι' αυτό;», λέει αγανακτισμένη η Γιάννα. Το ίδρυμα απ' όπου πήραν τελικά το παιδί τους το έδωσε ξαφνικά χωρίς προετοιμασία, ένα σαββατοκύριακο, γιατί, λένε, δεν είχαν τι να την κάνουν τα σαββατοκύριακα. Βλέπανε ωστόσο ένα αγοράκι το οποίο όμως χωρίς να ξέρουν γιατί δεν τους το έδωσαν. Δεν τους προετοίμασαν και ένιωθαν συχνά από τις επαφές με τα ιδρύματα ότι “μας θέλουν για υπηρέτες τους”. Ας σημειώσουμε ότι όπως λέει η Αθανασοπούλου (2002) η παιδική προστασία μπορεί σχηματικά να ιδωθεί μέσα από ενδιάμεσες καταστάσεις δυο άκρων που στο ένα είναι η υιοθεσία και στο άλλο το babysitting (276). Μια λύση που τους πρότειναν γνωστοί τους ήταν να πάρουν ένα παιδί από την Αφρική όμως λέει η ανάδοχη μητέρα «έτσι δε θα σταματήσει ποτέ το εμπόριο παιδιών» από χώρες – να συμπληρώσουμε – οι οποίες είναι «ανοιχτές για υιοθεσία» (Μπρούσκου 20002β: 93).

Στην **A4** η μητέρα έκανε εθελοντισμό σε ένα νοσοκομείο προσέχοντας εγκαταλελειμμένα μωρά. Πρόσεχε ένα παιδάκι που είχε κινητικό πρόβλημα και ήταν διατεθειμένη να το υιοθετήσει, αλλά τελικά και ίσως επειδή δεν προχώρησε τις διαδικασίες το παιδί το πήρε άλλη οικογένεια. Απευθύνθηκαν σε μια ΜΚΟ για ένα συγκεκριμένο παιδάκι που γνωρίζανε αλλά τελικά δεν ήταν δυνατό να το πάρουν. Κατέληξαν μετά από συστάσεις γνωστών τους στο ίδρυμα από το οποίο πήρανε τον Δημήτρη. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν είναι τελικά πάρα πολύ

ευχαριστημένοι για το γεγονός ότι έχουν ένα παιδί και ικανοποιημένοι από τη στήριξη που έχουν σε αυτό.

Στις περιπτώσεις που αναφέρουμε έχουμε μόνο την πλευρά των ανάδοχων οικογενειών για τις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν στην αναδοχή και όχι εκείνη των ιδρυμάτων. Επομένως περιγράφουμε εδώ μια μερική όψη των διαδικασιών της αναδοχής. Μοιάζει, όμως, να υπάρχει μια διαπλοκή της επιθυμίας για απόκτηση παιδιού και του «τι παιδί θέλω» από τη μια και του τι είδους γονιό θέλουν τα ιδρύματα για τα παιδιά που φιλοξενούν. Πρόκειται για ένα είδος «ευγονικής» και στις δυο περιπτώσεις.

Ποιος και με ποιες προϋποθέσεις μπορεί λοιπόν να γίνει ανάδοχος γονιός; Σημειώνει για την υιοθεσία ο Τζαβάρας (2009: 218) τονίζοντας και το ρόλο των νέων τεχνολογιών αναπαραγωγής:

το μοντέρνο όνειρο του κράτους – πρόνοιας είναι όχι μόνο προσφέρω οικογένεια σε όσους δεν έχουν αλλά προσφέρω μια καλή και κατάλληλη οικογένεια σε κάθε καλό και κατάλληλο παιδί. Αυτή η υγιεινιστική, δέστε ευγονική, στάση της μοντέρνας ηθικής του κράτους – πρόνοιας κινδυνεύει να αλωθεί κατά κράτος από την πρόσφατη και ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας της αναπαραγωγής.

Όπως δείχνει η Παπαδάκη στην έρευνά της για την υιοθεσία (2013: 171-197), συχνά οι υποψήφιοι γονείς προσπαθούν μέσα από στρατηγικές να αποδείξουν την «ικανότητά τους» να είναι γονείς. Νιώθουν σαν να βρίσκονται υπό συνεχή επιτήρηση και για το λόγο αυτό μαθαίνουν τις «σωστές απαντήσεις» στις ερωτήσεις που γνωρίζουν από πριν ότι θα τους θέσουν. Υπάρχει, υποστηρίζει, μια

κοινή φαντασίωση της ελληνικής κοινωνίας σχετικά με το ποια είναι άξια και καλή μητέρα, ποιο είναι το εισόδημα και το επάγγελμα που φτιάχνει καλές οικογένειες και δημιουργεί ασφαλές οικογενειακό περιβάλλον. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο λόγος των κοινωνικών λειτουργών σχετικά με τις «καλές» και «κατάλληλες» συνθήκες καθορίζεται μέσα στο χώρο της μεσαίας και ανώτερης εισοδηματικά τάξης, αλλά και στην κανονιστική νόρμα της ετεροσεξουαλικότητας και του γάμου (188).

Ταυτόχρονα το επικοινωνιακό «παιχνίδι» μεταξύ ιδρύματος και υποψήφιων γονιών παίζεται και σε επίπεδο ενοχών σχετικά με τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Όλο αυτό δημιουργεί μια ένταση στους γονείς οι οποίοι επίσης αμυνόμενοι αλλά και αγανακτισμένοι θεωρούν ότι τους χρησιμοποιούν σαν υπηρέτες, ότι δηλαδή, δεν είναι

δική τους δουλειά η φροντίδα των παιδιών, αλλά του ιδρύματος και πιστεύουν ότι τους δίνουν τελικά τα παιδιά όταν δεν έχουν τι να τα κάνουν. Όλο αυτό θα μπορούσε να τους οδηγήσει σε αγορά παιδιών ή σε άλλους μη νόμιμους τρόπους απόκτησης παιδιού.

Σύμφωνα με την Μπρούσκου (2002^α: 116) ο λόγος που χρησιμοποιεί η κοινωνική εργασία για ζητήματα υιοθεσίας και αναδοχής είναι ηγεμονικός και παγκόσμια ομοιογενοποιημένος και δεν λογαριάζει τις πολιτισμικές αντιλήψεις κάθε κοινωνίας για την αναδοχή έτσι «η πραγματικότητα της κάθε κοινωνίας έχει να αναμετρηθεί με αυτό το πρότυπο, και συνήθως αυτό που αποτιμάται είναι η «ωριμότητα» ή η «ανωριμότητά» της να το αποδεχτεί». Η ανωριμότητα της ελληνικής κοινωνίας να αποδεχτεί ένα ξένο παιδί ίσως είναι μια κάλυψη της αδυναμίας της ελληνικής πολιτείας να διαχειριστεί το θέμα της διακίνησης παιδιών.

Έτσι δημιουργούνται:

εντάσεις και συναισθήματα δυσανεξίας, σχεδόν συμπτώματα αλλεργίας που αφορούν το σύνολο των εμπλεκόμενων μερών. Τα ίδια τα διακινούμενα άτομα, οι γεννήτορές τους και οι θετοί τους γονείς, οι μεσάζοντες ανάμεσα σε αυτά τα δυο μέρη (είτε πρόκειται για προνοιακούς υπαλλήλους είτε για άτυπους μεσολαβητές), οι επαγγελματίες της ψυχικής υγείας, η κοινή γνώμη, η νομοθεσία και τέλος το ίδιο το δικαστικό σύστημα που ελέγχει και τελεί τις υιοθεσίες, όλοι αυτοί φαίνονται εγκλωβισμένοι μέσα σε ένα σύμπλεγμα αντιθετικών προτεραιοτήτων, νομοθετικών και πολιτικών αγκυλώσεων, παράνομων πρακτικών, ψεμάτων και σιωπών, που κατά κανόνα παράγουν και αναπαράγουν αβάσταχτες ψυχικές και κοινωνικές οδύνες (Μπρούσκου 2002^α: 117).

Ο ρόλος των γνωστών και φίλων είναι πολύ σημαντικός στο πώς ξεκινά μια οικογένεια τη διαδικασία της αναδοχής και δείχνει ότι υπάρχει από την αρχή μια έλλειψη εμπιστοσύνης προς τα ιδρύματα. Καμία από τις οικογένειες δεν πήγε απευθείας σε κάποιο ίδρυμα παρά μόνο αφού το συζήτησε με γνωστούς. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε τη σχέση με τους ειδικούς αφού πια έχει ξεκινήσει η φιλοξενία του παιδιού.

4.4. Η συνεργασία με τους ειδικούς και ο ρόλος τους

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγιναν λίγες αναφορές στην επικοινωνία και τη σχέση που είχαν οι ανάδοχοι γονείς με τους ειδικούς. Λέγοντας ειδικούς εννοούμε τους

κοινωνικούς λειτουργούς, τους ψυχολόγους, τους παιδοψυχιάτρους με τους οποίους συνεργάζονται οι γονείς είτε αυτοί προέρχονται από το ίδρυμα είτε από άλλες δομές.

Οι γονείς στην **A2**, όταν ξεκίνησαν τις διαδικασίες της αναδοχής, θεώρησαν ότι οι ειδικοί έπρεπε να τους ρωτήσουν περισσότερα πράγματα και να επικεντρωθούν σε άλλα περισσότερο και σε άλλα λιγότερο. Οι ειδικοί τους φάνηκαν «λίγοι». Κάποιες φορές αισθάνθηκαν, αφηγούμενοι την ιστορία τους σε ψυχολόγο ότι έπρεπε να την παρηγορήσουν για να μην αισθάνεται άσχημα, «εμείς γίναμε οι ψυχολόγοι της ψυχολόγου». Λόγω της ιδιαίτερης ιστορίας τους - του παιδιού τους που χάθηκε - μια κοινωνική λειτουργός διέγινωσε ότι βρίσκονται σε κάποιο στάδιο του πένθους. Ο ανάδοχος πατέρας μου είπε αγανακτισμένος: «δεν μπορεί μια κοινωνική λειτουργός να το παίζει ψυχολόγος». Τους είπαν ότι δεν γίνεται να αντικαταστήσουν το νεκρό τους παιδί με ένα ζωντανό.

Φαίνεται εύκολο σήμερα που η πρόσβαση στην πληροφορία είναι πολύ εύκολη να γνωρίζει κανείς μέσες – άκρες κάποιες θεωρίες της ψυχολογίας και της ψυχανάλυσης. Η θεραπευτική σχέση, όμως, του θεραπευτή με τον ασθενή του είναι εκείνη που οδηγεί στην θεραπεία ή στην αλλαγή και όχι μια επιδεικτική (συχνά) διάγνωση. Αξίζει να σημειώσουμε ότι όπως αναφέρει και ο Φαλάρας (1999) για την ερμηνεία που κάνει ένας ψυχαναλυτής στον ασθενή του: αυτή πρέπει να αποσκοπεί στο συμφέρον του ασθενή. Η ερμηνεία στην ψυχαναλυτική διαδικασία σύμφωνα με τον Φαλάρα (1999: 15-34) διατυπώνεται με υποθετικό και όχι τελεσίδικο επιβλητικό τρόπο ώστε ο αναλυόμενος να βοηθηθεί να κατανοήσει τα ασυνείδητα νοήματα των σκέψεων και των συμπεριφορών του, να αισθάνεται ότι είναι στο χέρι του να επεξεργαστεί προσωπικά την ερμηνεία που προτείνεται όντας ελεύθερος να την αποδεχτεί ή να την απορρίψει.

Επιπλέον, στην **A2** οι γονείς θεωρούσαν ότι κάποιος κοινωνικός λειτουργός θα έπρεπε να έρθει στο σπίτι τους να δει αν το περιβάλλον που θα ζήσει το αναδεχόμενο παιδί είναι κατάλληλο. Οι ίδιοι μάλιστα ζήτησαν από ένα κοινωνικό λειτουργό του δήμου κατοικίας τους να έρθει να δει το σπίτι.

Η σχέση της **A2** με τους ειδικούς είναι αντιφατική. Σε κάποιες περιπτώσεις αρνούνται τους ειδικούς σε άλλες τους θεωρούν απαραίτητους. Οι γονείς παρακολουθούνται από ψυχίατρο ο οποίος είναι δίπλα τους τα τελευταία χρόνια και

ακολουθούν θεραπευτική αγωγή. Ο ψυχίατρος τους είπε ότι αποτελούν εξαίρεση γονιών με πένθος για το παιδί τους που αντιμετωπίζουν με τόσο λειτουργικό τρόπο τα αναδεχόμενα παιδιά. Η μητέρα ωστόσο αναρωτιέται «πώς μπορώ να παίρνω τόση χαρά και να είμαι δημιουργική όταν έχω χάσει το παιδί μου». Με αυτό το καθημερινό ερώτημα διαχειρίζεται τόσο την απώλεια όσο και τη νέα καθημερινότητα με τα αναδεχόμενα παιδιά.

Στην **A1**, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η μητέρα αρνήθηκε την κατηγοριοποίηση «μονογονεϊκή», με την επιμονή της και με τη δική της επιτέλεση της γονεϊκότητας έγινε ανάδοχη μητέρα. Η μητέρα αυτή ήθελε από τους ειδικούς, κοινωνικούς λειτουργούς και ψυχολόγους, να της λένε τι ακριβώς πρέπει να κάνει, «θέλω να με καθοδηγήσουν, να μου λένε πρέπει να κάνεις αυτό», και απογοητευόταν όταν της μιλούσαν γενικά. Το συμπέρασμά της ήταν ότι «οι ειδικοί δεν ξέρουν». Στη δυσκολία που είχε με την κόρη της στην αρχή συμβουλευτήκε κοινωνική λειτουργό δημόσιου φορέα η οποία την προέτρεψε να δώσει το παιδί πίσω. Μολονότι αυτή η ιδέα τη βασάνιζε και γι' αυτό το λόγο πήγε να ζητήσει υποστήριξη θεώρησε απαράδεκτη μια τέτοια απάντηση. Από την άλλη, όμως, δείχνει μεγάλη εμπιστοσύνη στους λογοθεραπευτές και εργοθεραπευτές της κόρης της αν και έχει κουραστεί όπως και το παιδί από το συνεχές πήγαινε-έλα στις αντίστοιχες δομές.

Κάποια στιγμή αρκετό διάστημα αφότου είχε πάρει τη μικρή ήρθαν καινούργιοι υπάλληλοι στο ίδρυμα και της είπαν να πηγαίνει την Ανθή στο ίδρυμα μία με δυο φορές την εβδομάδα, να μένει εκεί για λίγες ώρες. Λέει γι' αυτή την αλλαγή ότι «μάλλον δεν μου έδειξαν εμπιστοσύνη ίσως επειδή δεν είμαι πολύ θηλυκή». Εδώ, πέρα από το ότι η μητέρα αντιφάσκει με τη στάση της απέναντι στους ειδικούς, αφού από τη μια θέλει τους ειδικούς να τη συμβουλεύουν, από την άλλη το να πηγαίνει σε αυτούς το αντιλαμβάνεται και σαν έλεγχο και έλλειψη εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό της και κριτική στον τρόπο επιτέλεσης του φύλου της. Όπως αναφέρει η Αθανασίου (2003:50):

Δεν είναι μόνο όσες/-οι αποφασίζουν να μην τεκνοποιήσουν που φέρουν το στίγμα της βιοπολιτικής ετερότητας, αλλά και εκείνες/-οι που τολμούν να πραγματοποιούν ή να οραματίζονται – δημόσια ή ιδιωτικά – οικογενειακές διευθετήσεις πέρα από το κοινωνικά καθιερωμένο μοντέλο, εκείνες/-οι που τεκνοποιούν και μεγαλώνουν παιδιά σε κάθε λογής «ακατάλληλα» περιβάλλοντα – πέρα, δηλαδή, από τον ορίζοντα του πυρηνικού, έγγαμου και ετεροφυλοφιλικού προτύπου.

Η Αρετή υποθέτει ότι ασκείται κριτική στην επιτέλεση του φύλου της, μοιάζει σαν να έχει ενσωματώσει τον κοινωνικό έλεγχο και προσπαθεί να ελέγξει την επιτέλεση της έμφυλης ταυτότητάς της. «Ο φόβος» λέει η Χαλκιά (2011: 35) «μας ωθεί σε αυστηρότερη περιφρούρηση και των ίδιων των «δικών μας» επιτελέσεων του κανονιστικού φύλου, των συμπεριφορών και των επιθυμιών μας». Η «αποταύτιση» από το φύλο δεν είναι εύκολη (Χαλκιά 2011: 43).

Στην **A4** οι γονείς ήταν απόλυτα ικανοποιημένοι από τους ειδικούς με τους οποίους συνεργάστηκαν. Θεωρούσαν πολύ σημαντική τη δουλειά που κάνουν και τη στήριξη που τους προσέφεραν. Στους ειδικούς ωστόσο αυτής της οικογένειας έχουμε προσθέσει ήδη τον πνευματικό της μητέρας, ο οποίος σε ένα άλλο επίπεδο λειτουργεί υποστηρικτικά. Η κατά Μως (1999 /1923) υποχρέωση της ανταπόδοσης του «δώρου» είναι να γίνει το παιδί ένας «σωστός» άνθρωπος. Το παιδί τελικά θα μπει και τελετουργικά στο χώρο του θεού μέσα από τη βάφτιση. Ένα γενικότερο συναίσθημα ευγνωμοσύνης ίσως είναι εκείνο που κάνει την οικογένεια να βιώνει πολύ θετικά τη συνεργασία με τους ειδικούς, κυρίως με τους παιδοψυχιάτρους οι οποίοι τους έχουν βοηθήσει πολύ.

Στην οικογένεια **A3** οι ειδικοί έχουν αφήσει μια πικρή γεύση πριν την τελική έκβαση της αναδοχής, όπως είδαμε. Από το ίδρυμα όμως που πήραν την κόρη τους έμειναν πολύ ευχαριστημένοι. Για κάποια πράγματα έχουν παράπονο διότι έγιναν, κατά τη γνώμη τους, με ανοργάνωτο τρόπο. Για παράδειγμα δεν τους ειδοποιούσαν όταν δεν μπορούσαν να φιλοξενήσουν τη μικρή. Όταν ήταν άρρωστη τους καλούσαν να έρθουν να την πάνε στο γιατρό. Οι ανάδοχοι γονείς έκαναν πολλές νύξεις για τους μη ειδικούς του ιδρύματος και τη «συμβουλευτική» σχέση που έχουν με τα παιδιά. Λένε: «τα παιδιά τα συμβουλεύουν όλοι από το φύλακα έως τον κοινωνικό λειτουργό. Δεν υπάρχει σταθερή διαπαιδαγώγηση». Όπως λέει η Αθανασοπούλου (2002: 280) τα όρια του ρόλου των υπαλλήλων των ιδρυμάτων όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων κατανοούνται όχι μόνο ως προς τις γνώσεις και δεξιότητές τους αλλά και ως τα προσωπικά τους όρια και ανεπάρκειες.

Ποιος είναι λοιπόν ο ρόλος των ειδικών; Μπορούμε να απαντήσουμε σε μια τέτοια ερώτηση; Από τις συζητήσεις με τους γονείς διαπιστώνει κανείς μια έντονη

δυσαρέσκεια και έλλειψη εμπιστοσύνης, ότι δεν μπορούν να κάνουν σωστά τη δουλειά τους, δεν ξέρουν τη δουλειά τους. Ποια είναι όμως η δουλειά τους; Οι γονείς πηγαίνοντας στους ειδικούς έχουν ήδη σχηματισμένη μια άποψη. Πηγαίνουν υποψιασμένοι. Επιπλέον πηγαίνουν διαβασμένοι. Τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα είναι γεμάτα από άρθρα ψυχολογίας και συμβουλές προς τους γονείς. Οι τελευταίοι, λοιπόν, πηγαίνουν στους ειδικούς φέροντας όλες αυτές τις πληροφορίες, ίσως από πριν πεπεισμένοι για τα ελλείμματά τους και στη χειρότερη περίπτωση για την ανικανότητά τους αφού και οι ίδιοι είναι λίγο ...ψυχολόγοι. Ταυτόχρονα έχουν το φόβο ότι ο ειδικός θα εισβάλει με ερωτήσεις στην προσωπική τους ζωή.

Πολλά από τα προβλήματα που προκύπτουν στις σχέσεις με τους ειδικούς ίσως οφείλονται στην έλλειψη ξεκάθαρης πληροφόρησης μεταξύ οικογένειας και ειδικών εντός και εκτός ιδρύματος.

Παρά τις δυσαρέσκεις που εκφράστηκαν στο κομμάτι αυτό είναι ωστόσο σημαντικό να σημειώσουμε ότι οι συνθήκες ζωής πριν την αναδοχή, αλλά και ως ένα βαθμό κατά τη διάρκειά της έχουν αφήσει ανεξίτηλα σημάδια στα παιδιά. Οι ανάδοχοι γονείς ξαφνικά έρχονται αντιμέτωποι με μια σειρά από ψυχικά τραύματα που κουβαλάνε τα παιδιά και δεν ξέρουν πως να τα διαχειριστούν. Η μητέρα στην Α1 είχε κουραστεί με τους ειδικούς που βλέπει η ίδια και η κόρη της. Οι γονείς της Α4 συμβουλευόταν συνεχώς παιδοψυχιάτρους για τη βίαιη συμπεριφορά του Δημήτρη στο σχολείο. Θα μπορούσε να υπάρχει σε αυτές τις περιπτώσεις μια «θεραπευτική οπτική» καθώς υπάρχει ανάγκη θεραπείας (Ζηλίκης 2002: 219-229, Γεωργιάδης 2002: 233-257, Καμαλακίδου 2002: 291-297) και πρόληψης αφού συχνά οι άνθρωποι στην ενήλικη ζωή τους επαναλαμβάνουν την ποιότητα των σχέσεων της παιδικής τους ηλικίας.

Οι ειδικοί όπως και οι ανθρωπολόγοι έχουν τις δικές τους κοσμοθεωρίες και αντιλήψεις. Στην αντιμετώπιση των αναδόχων και των παιδιών παίζουν ρόλο οι πεποιθήσεις του ειδικού, οι φόβοι του και οι αντοχές του,

το πόσο πιστεύει στην επανόρθωση, στη δύναμη των σχέσεων, στη δύναμη και στο δικαίωμα του καθενός να αναπτυχθεί πέρα από τα φανερά στοιχεία προέλευσης, στο δικαίωμα να θέλει το άτομο να ξέρει ή όχι, να μπορεί ή να μην μπορεί. (Ο ειδικός) μπορεί να κάνει άρνηση πχ σε μια αιμομιξία ή σε μια σεξουαλική κακοποίηση ή αντίθετα να υπερβάλλει ανάλογα με τη δική του αντοχή ή να αντιμετωπίσει το θέμα με βάση τις προσωπικές του προκαταλήψεις προφασισζόμενος ίσως ότι έτσι προστατεύει το παιδί (Κωσταντελιά 2002: 305),

συχνά φέρνοντας το βάρος του «σωτήρα».

Όπως λέει η Παπαδάκη «οι εκπρόσωποι των θεσμικών διαδικασιών (κοινωνικοί λειτουργοί, νομικοί, γιατροί, επαγγελματίες ψυχικής υγείας) καταλαμβάνουν τη θέση των θεματοφυλάκων του κυρίαρχου σεναρίου της γονεϊκότητας, υποβάλλοντας σε έλεγχο και επιτήρηση τους υποψήφιους γονείς. Η συναίνεση στον έλεγχο, είτε με ή χωρίς αντιστάσεις, αποτελεί την αναγκαία συνθήκη πιστοποίησης της γονεϊκής ιδιότητας» (Παπαδάκη 2013: 192).

Σχετικά με τους ειδικούς αναφέρει η Κωσταντελιά ότι είναι σημαντική η θέση του επαγγελματία που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η σχέση του με την απώλεια, την εγκατάλειψη, τον αποχωρισμό, το πένθος, πώς ζει ο ίδιος τη ζωή, πώς είναι σαν άνθρωπος και τι γνωρίζει για τον εαυτό του, τι σημαίνουν για τον ίδιο οι έννοιες που χρησιμοποιούνται στην αναδοχή (Κωσταντελιά 2002:299-310). Αυτό σημαίνει ότι οι δομές παιδικής προστασίας οφείλουν να παρέχουν στους επαγγελματίες που εργάζονται σε αυτές συνεχή στήριξη και εποπτεία.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει μια σύγκρουση μεταξύ ανάδοχων οικογενειών και ειδικών που έχει να κάνει με το βαθμό ελέγχου που ασκούν οι δεύτεροι και που «αντέχουν» οι πρώτοι. Όπως είδαμε άλλες φορές οι ειδικοί ήταν «λίγοι», δεν ξέρανε και δεν έκαναν σωστά τη δουλειά τους σύμφωνα με τους ανάδοχους γονείς, ενώ άλλες φορές οι γονείς αισθάνονταν ότι γίνεται «εισβολή» στην προσωπική τους ζωή. Ίσως αυτές οι δυσαρέσκειες να οφείλονται στο γεγονός της έλλειψης ειλικρινούς και ξεκάθαρης επικοινωνίας μεταξύ ειδικών και οικογενειών και της απουσίας οριοθέτησης των ρόλων, του βαθμού ελέγχου και εξουσίας και των δύο πλευρών. Ίσως να μην υπήρχαν δυσαρέσκειες αν υπήρχε από την αρχή της συνεργασίας τους ένα ξεκάθαρο «συμβόλαιο» το οποίο θα έφτιαχαν από κοινού μοιραζόμενοι την ευθύνη.

Κεφάλαιο πέμπτο.

Η αναδοχή στην πράξη.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκαν οι διαδικασίες που ακολουθήθηκαν προκειμένου να φιλοξενήσουν οι οικογένειες ένα ή περισσότερα παιδιά. Γίνανε, επίσης, πολλές νύξεις για τα στερεότυπα και τις αναπαραστάσεις των γονιών και των ειδικών. Σ' αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθώ με το παρόν της ανάδοχης οικογένειας, με το παρελθόν του αναδεχόμενου παιδιού, τις αλλαγές που φέρνει η αναδοχή, τη μετασχηματιστική της δύναμη και τον τρόπο με τον οποίο αναδομείται η ιστορία της οικογένειας.

5.1. Η υποδοχή και αποδοχή του παιδιού

Η υποδοχή του παιδιού στο νέο περιβάλλον, η αποδοχή του αλλά και ο τρόπος που αυτό αποδέχεται τη νέα οικογένεια περιλαμβάνει αντιδράσεις με θετικό και αρνητικό πρόσημο.

Στην **A1** το παιδί έγινε αποδεκτό από το στενό οικογενειακό περιβάλλον. Η ανάδοχη μητέρα το είχε συζητήσει πριν με τη δική της μητέρα η οποία της στάθηκε πάρα πολύ σε όλη τη διαδικασία και στους δύσκολους πρώτους μήνες «αν δεν ήταν η μητέρα μου να με βοηθήσει δεν ξέρω αν θα μπορούσα να την κρατήσω». Στην πολυκατοικία την υποδέχτηκαν, επίσης, με ευγενικό τρόπο. Τα αδέρφια και οι συγγενείς της μητέρας δέχτηκαν την Ανθή με μεγάλη χαρά και επιδοκμασία. Η αντιμετώπιση, όμως, δεν ήταν πάντα θετική. Από τη διήγηση της μητέρας προέκυψε ότι στο σχολείο που πήγαινε το παιδί επειδή τα άλλα παιδιά γνώριζαν ότι «η Ανθή είναι από ίδρυμα» την αντιμετώπιζαν σαν να ήταν ένα παιδί παραβατικό. Την είχαν πάρει μαζί τους κάποια ζωνηρά παιδιά και την έβαζαν να κλέβει. Στο επόμενο σχολείο που πήγε η Ανθή η μητέρα της της είπε να μην λέει ότι είναι από ίδρυμα. Λέει: «δεν ξέρω αν έκανα καλά που της το είπα, αλλά δεν ήθελα να την αντιμετωπίζουν ρατσιστικά». Πώς αντιμετωπίζει η Ανθή τη νέα κατάσταση: «θέλει να τραβάει συνέχεια την προσοχή μου», λέει η Αρετή. «Δεν μ' αφήνει να πάω τουαλέτα ούτε να ταΐσω τα σκυλιά». Στην αρχή όταν της θύμωνε της έλεγε «με πήρες από τη μαμά μου», τη ζωγράφιζε σαν κακιά μάγισσα. Την αποκάλεσε «μαμά» μετά από έξι μήνες.

Στην **A2** η αναδοχή των παιδιών αντιμετωπίστηκε σχεδόν θετικά από την ευρύτερη οικογένεια. Από την πλευρά της μητέρας ο αδερφός και η σύζυγός του οι οποίοι δεν έχουν παιδιά «ούτε, όμως, θέλουν να υιοθετήσουν», «βγάζουν λεφτά και τα τρώνε μόνοι τους», ήταν αρνητικοί. Δεν έχουν καλή σχέση τα δυο αδέρφια, η σχέση τους είναι πιο πολύ ανταγωνιστική κι έχουν κριτική στάση ο ένας προς τον άλλο. Οι γονείς του πατέρα οι οποίοι ζουν στην ίδια οικοδομή «είναι σκληροί άνθρωποι» αλλά βοηθάνε. Το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον γενικά ήταν ουδέτερο, οι φίλοι δέχτηκαν τα παιδιά. Στο σχολείο αντιμετώπιζαν αρχικά κάποια προβλήματα. Όταν ήρθε σπίτι πρώτη φορά ήταν “τόσο εύθραυστος, αδύναμος και απροστάτευτος, “έπρεπε να τον βοηθήσουμε”. Βλέπανε τη μοναξιά του και θέλανε να τον στηρίξουν. Ο Βασίλης σιγά σιγά τους ανοίχτηκε και τους αποδέχτηκε.

Στην **A3** όλο το οικογενειακό περιβάλλον αντιμετώπισε θετικά την αναδοχή της Γιωργίας. Στην αρχή έκανε εμετούς, «είχε ψυχοσωματικά». Επίσης, μιλούσε συνεχώς για τον βιολογικό της πατέρα. Τον είχε σαν πρότυπο. Η βιολογική κόρη της οικογένειας, η Γλυκερία, συχνά όταν ήταν μικρότερη ερχόταν σε αντιπαράθεση για τη στάση των γονιών της απέναντι στην αναδεχόμενη αδερφή. Η σύγκριση των δυο κοριτσιών είναι αναπόφευκτη. Η Γιωργία, είναι πιο «επιβλητική, πιο προχωρημένο παιδί, πιο ξεβγαλμένη και κοινωνική», ενώ το άλλο κορίτσι είναι πιο κλειστό. Η Γιωργία, θέλει να ντύνεται με σορτσάκια και κοντές μπλούζες κι αυτό δεν αρέσει στους ανάδοχους γονείς, ειδικά στον πατέρα. Η βιολογική κόρη είναι πιο «σεμνή».

Στην **A4** επίσης η οικογένεια ζει σε οικόπεδο μαζί με τα αδέρφια της μητέρας. Η περιοχή στην οποία μένουν έχει χαρακτήρα επαρχίας, όλοι μεταξύ τους γνωρίζονται και μπορεί να έχουν μακρινές συγγενείες. Ο Δημήτρης είναι αγαπητός σε όλους. Ο ερχομός του Δημήτρη στη ζωή τους κοινωνικοποίησε περισσότερο την οικογένεια και μέσω αυτού ο ανάδοχος πατέρας έγινε ως «γαμπρός» περισσότερο αποδεκτός στην κοινότητα. Στο σχολικό περιβάλλον ωστόσο υπάρχουν προβλήματα. Στην αρχή ήταν “αγγελούδι”. Μετά το τρίτο ή τέταρτο σαββατοκύριακο άρχισε να γίνεται βίαιος και να τους χτυπάει. Άρχισε, όμως, να ανοίγεται, να μιλάει για το παρελθόν του και να δένεται με τους ανάδοχους γονείς.

5.2. Οι συνέπειες της ιδρυματοποίησης και η αποϊδρυματοποίηση

Η μητέρα στην Α1 μου είπε κάποια στιγμή όταν τη ρώτησα για τους βιολογικούς γονείς της κόρης της ότι η μαμά της Ανθής είχε νοητική υστέρηση «αλλά δεν γεννήθηκε έτσι, το έπαθε επειδή μεγάλωσε σε ίδρυμα» και «η μικρή στην αρχή όταν θύμωνε χτυπούσε το κεφάλι της στον τοίχο... αφού αυτό έβλεπε τη μάνα της να κάνει».

Είναι γεγονός ότι η ιδρυματοποίηση έχει πολλές αρνητικές συνέπειες για τα παιδιά. Σύμφωνα με τις “Κοινές Ευρωπαϊκές Κατευθυντήριες Γραμμές για τη μετάβαση από την ιδρυματική φροντίδα στη φροντίδα σε επίπεδο τοπικής κοινότητας” (σελ.57-59) που αποτελούν έργο ευρωπαϊκής ομάδας εμπειρογνομόνων που ολοκληρώθηκε το 2012 οι τομείς ανάπτυξης του παιδιού που επηρεάζονται από τη διαβίωση στο ίδρυμα είναι:

Σωματική ανάπτυξη και κινητικές δεξιότητες: προβλήματα όρασης και ακοής διότι τα παιδιά περνούν μεγάλο μέρος της ημέρας σε κούνια, δεν έχουν ερεθίσματα, το παιχνίδι είναι περιορισμένο.

Ψυχολογικές συνέπειες: αρνητικές κοινωνικές συμπεριφορές, επιθετικότητα, απομόνωση, εξαιτίας της έλλειψης ενός πρωτεύοντος ατόμου που παρέχει φροντίδα όπως είναι μια μητέρα για παράδειγμα, έλλειψη αλληλεπίδρασης με άλλους.

Ανάπτυξη συναισθηματικών δεσμών: υπερβολική φιλικότητα προς τον καθένα, ζητούν απεγνωσμένα την προσοχή των άλλων για τους ίδιους με τους παραπάνω λόγους.

Νοημοσύνη και γλώσσα: εξαιτίας της έλλειψης ερεθισμάτων έχουν μειωμένες γνωστικές δεξιότητες και προβλήματα στην ομιλία.

Ανάπτυξη εγκεφάλου: καταστολή ανάπτυξης του εγκεφάλου με αποτέλεσμα νευρικές ανεπάρκειες ιδιαίτερα στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, στα συναισθήματα και στη γλώσσα και πάλι λόγω έλλειψης ερεθισμάτων, έλλειψης συγκεκριμένου δεσμού με μια γονική φιγούρα.

Ορίζουν επίσης το ίδρυμα σύμφωνα με μια ιδρυματική κουλτούρα περισσότερο παρά σύμφωνα με το μέγεθος ή άλλα ποσοτικά χαρακτηριστικά του σαν μια «οποιαδήποτε μορφή στεγαστικών υπηρεσιών» όπου οι ένοικοι ζουν σε απομόνωση από το περιβάλλον, μαζί με άλλους που δεν έχουν επιλέξει, δεν αποφασίζουν οι ίδιοι για όλα όσα τους αφορούν και έχουν μειωμένη αυτονομία αφού

το ίδρυμα υπερέχει των ατομικών αναγκών (Κοινές Ευρωπαϊκές Κατευθυντήριες Γραμμές 2012: 26).

Στο ίδιο πλαίσιο, λίγες δεκαετίες πριν, είχαν ασκήσει την κριτική τους οι ερευνητές του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και του Κέντρου Βρεφών «Η Μητέρα»:

η ψυχική στέρηση από την έλλειψη στενών διαπροσωπικών σχέσεων και από το αίσθημα της εγκατάλειψης, το βίωμα των αυστηρών κανόνων, που, όπως είναι φυσικό, εφαρμόζουν τα ιδρύματα ακόμα, η έλλειψη ή και βίαιη καταπάτηση της ιδιωτικής ζωής είναι δυναμίτης που υπονομεύει την ψυχική υγεία και ευτυχία των παιδιών (Πανοπούλου κ. ά. 1998: 78).

Μια ακόμη σημαντική συνέπεια της ιδρυματοποίησης είναι η «ταύτιση της ειδικής κατάστασης που βρίσκεται το παιδί με την κατηγορία του ιδρύματος» (Χρυσικός 2002: 261) με το οποίο - αν δεν αλλάξει - θα διαμορφώσει την προσωπικότητά του, θα είναι στιγματισμένος από τον ίδιο του τον εαυτό. Αυτό είναι εμφανές στις τρεις από τις τέσσερις περιπτώσεις που μελέτησα όπου τα παιδιά ιδιαίτερα στο σχολείο από τους συμμαθητές τους αντιμετωπίζονται ως «παιδιά από ίδρυμα».

Σύμφωνα με τον Rutter (1998: 11-57) ο οποίος τη δεκαετία του 1980 έκανε έρευνα σε κορίτσια που το 1964 ζούσαν σε ίδρυμα και ήταν τότε περίπου 10 ετών, η ιδρυματοποίηση έχει μακροχρόνιες συνέπειες. Πολλά από τα κορίτσια διέκοψαν πρόωρα την εκπαίδευση, πολλά επίσης είχαν εγκυμοσύνη στην εφηβεία και διαπίστωσε ότι ενώ οι κοινωνικές υπηρεσίες είχαν πάρει τα παιδιά από τις βιολογικές τους οικογένειες προκειμένου να τα προστατεύσουν, τελικά το ίδρυμα δεν βοήθησε στην βελτίωση της κατάστασης της ζωής τους. Και για τον Butter αυτό οφείλεται μεταξύ άλλων στο ότι δεν υπάρχει σταθερότητα στα πρόσωπα που φροντίζουν τα παιδιά.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η επιχειρηματολογία της Βορριά (1998: 79-107) για την οποία θα έπρεπε να υποστηριχθούν περισσότερο οι βιολογικές οικογένειες των παιδιών ώστε να μην καταλήγουν σε ίδρυμα. Αναφέρει, επίσης, ότι κάποιες συμπεριφορές, ενώ είναι λειτουργικές σε περιβάλλον ιδρύματος σε άλλα κοινωνικά περιβάλλοντα είναι δυσλειτουργικές. Κάποια από τα προβληματικά σημεία είναι η έλλειψη ατομικότητας εξαιτίας της ομαδικής διαβίωσης, έλλειψη κοινωνικών ερεθισμάτων η έλλειψη της αίσθησης του ανήκειν.

Στην αρχή της φιλοξενίας τα παιδιά των οικογενειών που μελέτησα, όπως μου είπαν οι ανάδοχοι γονείς, είχαν μια αίσθηση για τα πράγματα ότι ανήκουν σε όλους και για αυτό έπαιρναν με μεγάλη ευκολία πράγματα από άλλους που δεν ήταν δικά τους. Όπως μου είπε ο ανάδοχος πατέρας στην Α3 «η συμπεριφορά της Γιωργίας και η σχέση της με τα πράγματα στην αρχή ήταν σαν να ζει σε ένα κοινόβιο».

Ας σημειώσουμε ακόμη ότι η ταμπέλα «παιδί από ίδρυμα» καθιστά το παιδί μιαρό. Δεν αποτελεί κομμάτι της τάξης της πραγματικότητας, βρίσκεται έξω από αυτήν. Η συμβολική ταξινόμηση, δηλαδή η ταξινόμηση αντικειμένων που βρίσκονται σε διαφορετικά επίπεδα διέπει ασυνείδητα της σκέψη και είναι απόρροια μιας συνολικής θεώρησης του κόσμου. Όπως αναφέρει ο Παραδέλλης (2006):

εισάγουμε τάξη στο κόσμο (που δεν ταυτίζεται με τη φυσική τάξη) και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο μας (κοσμολογία, κοσμοθεώρηση), κατατάσσοντας και απαρτιώνοντας τον συνεχώς.... Η ίδια πράξη της ταξινόμησης αποτελεί μια προσπάθεια παραγωγής κοινωνικής ευταξίας και η δημιουργία κόσμου διαμέσου της ταξινόμησης εμπλέκει το χειρισμό της ήδη υπάρχουσας ταξινομικής μήτρας (12-13).

Το μιαρό βρίσκεται σε μια λογική εντάξεων και αποκλεισμών στην οποία η καθαρότητα είναι το “να βρίσκει κανείς ή κάτι τη θέση του” γιατί αυτή η θέση καθορίζει τι είναι καθαρό και τι μιαρό. Το μιαρό είναι η υπέρβαση του κοινωνικά καθιερωμένου, του κανονικού (Douglas 2006:13-14). Σημειώνει η Douglas «ο στοχασμός πάνω στην ακαθαρσία συνεπάγεται στοχασμό πάνω στη σχέση μεταξύ τάξης και αταξίας, ύπαρξης και ανυπαρξίας, μορφής και αμορφίας, ζωής και θανάτου» (Douglas 2006: 36-37).

Συνέπεια της ιδρυματοποίησης είναι και η καταπάτηση δικαιωμάτων των παιδιών. Έρευνα που έγινε από τους διεθνείς οργανισμούς «Παιδικά χωριά SOS», FICE (Federation International Des Communautes Educatives) και IFCO (International Foster Care Organization) για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης σε μονάδες παιδικής προστασίας, κατέληξε στα Quality4Children Standards τα οποία αφορούν σε τρία επίπεδα της διαδικασίας της ιδρυματικής ή εξω-οικογενειακής φροντίδας και είναι: α) η λήψη αποφάσεων και η διαδικασία εισόδου: μέσα από ποια βήματα θα ενσωματωθεί καλύτερα το παιδί στο ίδρυμα, β) η διαδικασία φροντίδας: περιλαμβάνει την υποστήριξη του παιδιού μέσα στο πλαίσιο της εξω-οικογενειακής φροντίδας και γ) η διαδικασία αποχώρησης από τη φροντίδα: πρόκειται για τη

διαδικασία αυτονόμησης και ανεξαρτητοποίησης (Συνήγορος του Πολίτη 2015: 13). Σε όλα αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε και το άρθρο 12 της Διεθνούς Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού που αφορά στην έκφραση γνώμης και στο δικαίωμα συμμετοχής τους των παιδιών στις αποφάσεις που τα αφορούν.

Για την Unisef αποϊδρυματοποίηση είναι «η πλήρης διαδικασία σχεδιασμού της μετατροπής, μείωσης του προσωπικού ή/ και κλεισίματος των στεγαστικών δομών, παράλληλα με τη δημιουργία ποικίλων άλλων υπηρεσιών φροντίδας παιδιών που διέπονται από προδιαγραφές που βασίζονται στα δικαιώματα και προσανατολίζονται προς τα αποτελέσματα» (Κοινές Ευρωπαϊκές Κατευθυντήριες Γραμμές 2012: 29).

Η αναδοχή ως μορφή παιδικής προστασίας αναφέρεται ως ένας από τους ανασταλτικούς παράγοντες των συνεπειών της ιδρυματοποίησης. Προτείνεται και από τις παραπάνω κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ. Η αναγκαιότητά της τονίζεται, επίσης, από την έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη για τα Δικαιώματα των Παιδιών που ζουν σε Ιδρύματα που κάνει λόγο για «σοβαρή υπολειτουργία του θεσμού της αναδοχής» (Συνήγορος του Πολίτη 2015: 33).

Πράγματι, όπως προέκυψε και από τις συζητήσεις που κάναμε με τις ανάδοχες οικογένειες η αναδοχή είναι θεσμός που όχι απλά υπολειτουργεί αλλά και όταν ακόμα λειτουργεί έχει πάρα πολλά προβληματικά σημεία καθώς το περιεχόμενό της δεν είναι ξεκάθαρο. Ακόμα κι έτσι όμως παραμένει ο πιο ριζικός τρόπος αποϊδρυματοποίησης.

5.3. Οι σχέσεις με τη βιολογική οικογένεια

Οι περισσότεροι από τους γονείς με τους οποίους συνομίλησα γνώριζαν ελάχιστα για το παρελθόν των παιδιών και τις βιολογικές τους οικογένειες. Για ό,τι γνώριζαν μιλούσαν με σιγανή φωνή, συνωμοτικά ακόμα κι αν τα παιδιά βρίσκονταν μακριά.

Στην **A2** για το δεύτερο αναδεχόμενο κορίτσι, τη Βενετία, δεν γνώριζαν πολλά. Όπως είπαν στους ανάδοχους γονείς οι υπάλληλοι του ιδρύματος, το παιδί προέρχεται από κακοποιητικό περιβάλλον. Έχει μείνει αρκετά χρόνια στο ίδρυμα και τα σαββατοκύριακα και στις γιορτές μαζί με την αδερφή της έμεναν στο σπίτι του

πατέρα τους. Η μητέρα δεν ξέρουν που βρίσκεται. Το κορίτσι είναι 10 ετών και η αδερφή της μικρότερη. Ο πατέρας κοιμόταν μαζί με τα παιδιά και ασελγούσε πάνω τους. Όταν, μετά από ελέγχους κοινωνικών λειτουργών και παιδοψυχιάτρων, διαπιστώθηκε η κακοποίηση, τα παιδιά σταμάτησαν να πηγαίνουν στο σπίτι του πατέρα. Έτσι φέτος το καλοκαίρι ξεκίνησε η αναδοχή της Βενετίας. Για την αδερφή της δεν γνωρίζουν που βρίσκεται. Ο Βασίλης τον οποίο είχαν πάρει αρχικά μαζί με τη αδερφή του προερχόταν από ένα πολύ κακοποιητικό περιβάλλον. Η βιολογική τους μητέρα είχε φύγει νωρίς από το σπίτι. Το παιδί δεν αναφερόταν ποτέ σ' αυτήν. Ο πατέρας ήταν πολύ βίαιος. «Το περιβάλλον ήταν σεξιστικό και βίαιο. Το παιδί πιστεύει ότι οι γυναίκες είναι κατώτερες», λέει η Βίκυ. Δεν γνωρίζουν που βρίσκεται ο βιολογικός πατέρας. Ίσως, λένε, είναι φυλακή. Το παρελθόν του παιδιού είναι και το επώνυμό του. Δεν είναι υιοθετημένος άρα δεν έχει αλλάξει το επώνυμο. Στους βαθμούς που πήρε έχει το επίθετο του βιολογικού πατέρα. Ο ανάδοχος πατέρας μου μετέφερε ότι τους είπε «μα είναι βλάκες αυτοί οι καθηγητές; Δεν έχουν αλλάξει ακόμα το επίθετό μου;»

Στην **A1** η ανάδοχη μητέρα δεν γνωρίζει πολλά. «Μου έχουν πει την ιστορία της μέσες- άκρες». Προέρχεται από κακοποιητικό περιβάλλον, η βιολογική μητέρα εκδίδεται, ο βιολογικός πατέρας είναι άγνωστος. Υπάρχουν άλλα δυο μεγαλύτερα αδέρφια από διαφορετικό πατέρα. Τα παιδιά τα μεγάλωσε ο μεγαλύτερος αδερφός ο οποίος τότε ήταν γύρω στα 12, «έτσι τα παιδιά γίνανε ανεξέλεγκτα». Η βιολογική μητέρα και ο φίλος της ήταν «χασισκλήδες». «Έχω δει φωτογραφία του συντρόφου, φαίνεται ξύπνιος, ξέρει τι έκανε», λέει η Αρετή. Μετά από καταγγελία έφυγαν όλα τα παιδιά από το σπίτι με εισαγγελική εντολή. Τα μεγάλα παιδιά θέλανε να φύγουνε, ενώ η Ανθή όχι. Τα άλλα δυο παιδιά πήγανε σε άλλα ιδρύματα. Η Αρετή δεν γνωρίζει αν πήγανε σε οικογένειες «μάλλον όχι...ήταν μεγάλα...ποιος να τα θέλει». Η Ανθή «πρέπει να είχε κακοποιηθεί σεξουαλικά». Αυτό έδειχναν, λέει η μητέρα, η συμπεριφορά της και οι σχέσεις της με τα αγόρια και τους άντρες. Η Αρετή δεν μπήκε στη διαδικασία να «κρίνει» ηθικά τη βιολογική οικογένεια της κόρης της, αντίθετα είπε «ποιος ξέρει τι θα χουν περάσει κι αυτοί».

Στην **A3** το κορίτσι προερχόταν από κακοποιητική, επίσης οικογένεια. Ο πατέρας ήταν γενικά «παραβατικός» δεν ξέρουν τι κάνει τώρα. Η Γιωργία είχε

αναλάβει το ρόλο της μητέρας και φρόντιζε τον πατέρα της. Η Γιωργία ποτέ δεν ζήτησε τη μητέρα της. Έχει άλλα τρία μεγαλύτερα αδέρφια. Βρέθηκε στο ίδρυμα μετά από καταγγελία της θετής μητέρας της βιολογικής μητέρας της η οποία είναι «το πιο λειτουργικό άτομο της οικογένειας». Το κορίτσι όταν ήταν στο ίδρυμα έφτιαχνε ζωγραφιές για όλους στην οικογένεια. Οι ανάδοχοι γονείς δεν γνωρίζουν αρκετά πράγματα δεν τους είπαν από το ίδρυμα για να τους “προστατεύσουν”. Ούτε ο βιολογικός πατέρας ξέρει ποιοι είναι οι ανάδοχοι γονείς. Η Γιωργία στην αρχή μιλούσε συνεχώς για τον πατέρα της. Η σχέση με τη βιολογική οικογένεια προβαλλόταν μέσα από τις πρώτες εκείνες αφηγήσεις της μικρής και αυτό δημιουργούσε ανταγωνισμό με τον ανάδοχο πατέρα, «με ενοχλούσε», είπε. Άργησε να τον πει “μαμμά” ενώ τη Γιάννα την έλεγε “μαμά” από την αρχή.

Στην **A4** ο Δημήτρης σε πολύ μικρή ηλικία είχε βρεθεί μαζί με το μικρό του αδερφό, που ήταν ακόμη μωρό εφτά μηνών, να περιφέρεται στο δρόμο και να ζητιανεύει. Μετά από καταγγελία και έπειτα από εισαγγελική εντολή το παιδί πήγε στο ίδρυμα. Το μικρότερο αδερφάκι του δόθηκε γρήγορα για υιοθεσία. Ο Δημήτρης έχει άλλα δυο μεγαλύτερα αδέρφια τα οποία δεν τα γνωρίζει. Η οικογένεια γνώριζε ελάχιστα πράγματα για το Δημήτρη. Μετά από ένα μήνα περίπου που βρισκόταν σε φιλοξενία μόνο τα σαββατοκύριακα ξεκίνησε να ανοίγεται στη Δέσποινα. Η βιολογική μητέρα και η γιαγιά έπιναν αλκοόλ, είναι πιθανό να κάνανε χρήση ναρκωτικών ουσιών, είχαν πολλούς εραστές και πολύ πιθανό να εκδίδονταν. Τον Δημήτρη τον έδεναν σε μια καρέκλα κι έβλεπε τη μαμά του να κάνει σεξ με άντρες. Στο σπίτι υπήρχε κι ένας άντρας, ο σύντροφος της μητέρας τον οποίο ο Δημήτρης είχε δει να σκοτώνει κάποιον χτυπώντας τον κατά τη διάρκεια καυγά. Τον βιολογικό του πατέρα δεν τον γνωρίζει.

Ο Δημήτρης ρωτάει για τον αδερφό του και θέλει να τον δει. Η Δέσποινα πιστεύει ότι ο Δημήτρης θα πρέπει να βρει τα αδέρφια του, έχει και μια αδερφή «να μην τα φτιάξει με καμιά κοπέλα που είναι η αδερφή του». Το ταμπού της αιμομιξίας εμφανίζεται εδώ ως μια πιθανή τυχαία συνάντηση των δυο αδερφών με τη μητέρα να επιδιώκει να προλάβει μια τέτοια έκβαση. Όπως αναφέρει η Αρτινοπούλου, αναλύοντας την παρσονική θεωρία για την οικογενειακή οργάνωση, η πρόληψη της αιμομικτικής πρακτικής είναι μια από της λειτουργίες της οικογένειας η οποία μέσω

του ταμπού της αιμομιξίας ρυθμίζει τις σεξουαλικές σχέσεις (Αρτινοπούλου 2000: 54-59).

Η απόκρυψη της αλήθειας για τους βιολογικούς γονείς ήταν παλιά τακτική στις υιοθεσίες, δεν ήταν απλά κάτι απόρρητο αλλά το άρρητο που είχε να κάνει και με την είσοδο και ενσωμάτωση του «ξένου» παιδιού στην θετή οικογένεια και με την «απόρριψη» του από τη βιολογική τη «δική» του οικογένεια. Καθώς η βιολογική ταυτότητα των υιοθετημένων παιδιών ήταν καθοριστικό γι' αυτούς δημιουργήθηκαν κινήματα αναζήτησης ριζών (Μπρούσκου 2002^α: 126-128, Μπρούσκου 2002β: 96, Γεωργιάδης 2002: 239, Κωσταντελιά 2002: 308).

Στην Α2 κομμάτι της ιστορίας είναι το βιολογικό παιδί που χάθηκε αλλά «είναι μαζί μας», όπως είπαν οι γονείς και ήταν μαζί τους μέσα από τις αφηγήσεις μέσα από τις φωτογραφίες και τα πράγματά της –υπάρχει στη σκέψη και στα συναισθήματα, στις αφηγήσεις και στις σιωπές της οικογένειας. Με έναν παρόμοιο τρόπο υπάρχει το παρελθόν όλων των μελών της οικογένειας, όπως και τα τραύματα αλλά και οι όμορφες αναμνήσεις.

Η σχέση με τη βιολογική οικογένεια είναι κάτι που υπάρχει σαν αγωνία, σαν ερώτηση, σαν απώθηση. Ο Αμπατζόγλου αναφέρεται σε κάποια «αγωνιώδη ερωτήματα» των παιδιών όπως το γιατί το απέρριψαν οι βιολογικοί γονείς; Δεν άξιζε να το κρατήσουν; Υπάρχουν επίσης ενοχικά ερωτήματα των ανάδοχων γονιών για το αν έχουν πάρει το παιδί κάποιου άλλου (Αμπατζόγλου 2002β: 194).

Παράλληλα σύμφωνα με την Καλλινικάκη (2002: 195-217) και την Κωσταντελιά (2002: 299-310) η επαφή με τους βιολογικούς γονείς δίνει στην αίσθηση της ταυτότητας του εαυτού αξία και αυτοεκτίμηση. Συχνά οι βιολογικοί γονείς δεν έχουν τις δεξιότητες να συνεργαστούν αποτελεσματικά με τις δημόσιες υπηρεσίες και τα ιδρύματα, συχνά δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, τη νομοθεσία. Έχουν χάσει την αξιοπρέπειά τους μέσα από όλη τη διαδικασία απομάκρυνσης του παιδιού από το σπίτι τους, τους έχει αφαιρεθεί τουλάχιστον συμβολικά η ιδιότητα του γονέα. Η απουσία φυσικής επαφής με τους βιολογικούς γονείς αποτελεί μια «σκοτεινή» πλευρά της αναδοχής. Μοιάζει σαν να βρίσκεται σε σύγκρουση η

«σωτηρία» των παιδιών με τη στήριξη της φυσικής οικογένειας η οποία παραμελείται.

Στην ιστορία της οικογένειας και του παιδιού σημαντικά είναι ακόμα και τα πρώτα αντικείμενα που είχε σαν βρέφος. Η Κωσταντελιά αναφέρει μια σειρά από αντικείμενα που έχουν σημασία για την «αποκατάσταση» του παρελθόντος ενός ατόμου που απομακρύνθηκε από την βιολογική του οικογένεια που περιλαμβάνουν δημόσια έγγραφα και δικαστικές αποφάσεις αλλά και φωτογραφίες και μικροαντικείμενα (Κωσταντελιά 2002: 308).

Πηγαίνοντας δυο αιώνες πίσω, στη Γαλλία του 18^ο αιώνα οι σχέσεις των τροφών με τους βιολογικούς γονείς ήταν ιδιαίτερη. Στην αστική κοινωνία το ποια τροφή θα έχει το παιδί γινόταν μετά από πολύ σκέψη και υπήρχε φιλία μεταξύ της τροφού και των γονιών. Στους φτωχούς ωστόσο τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Τα παιδιά στέλνονταν μακριά και συχνά η πρακτική του να δίνει κανείς το παιδί σε τροφή ήταν μια διαδικασία παιδοκτόνος (Le Roy Radurie 1998: 63- 74).

Μπορεί πίσω από την έλλειψη επαφής με τη βιολογική οικογένεια ή τα ψέμματα γύρω από αυτή ή την απόκρυψη αλήθειας να υπάρχει μια ατμόσφαιρα που δείχνει ότι κάτι δεν πάει καλά αφού δεν εκφέρονται όλα. Μοιάζει να αιωρείται στην ατμόσφαιρα κάτι σαν ταμπού, να πλανώνται σαν άρρητες αλήθειες, σαν παραφωνίες στην κατά τα άλλα λειτουργική ζωή της οικογένειας.

5.4. Από την αναδοχή στην αλλαγή. Η μετασηματιστική δύναμη της αναδοχής

Ας τονιστεί ότι τα αναδεχόμενα παιδιά για να βρίσκονται σήμερα σε ανάδοχες οικογένειες και πριν σε ιδρύματα είχαν παραμεληθεί από τις βιολογικές τους οικογένειες και κακοποιηθεί. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα είχαν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση. Αυτό σχετίζεται και με το πώς βιώνουν την αναδοχή αλλά και με την κατεύθυνση που παίρνουν οι αλλαγές που συμβαίνουν.

Στην **A1** το κορίτσι κάνει λογοθεραπεία και εργοθεραπεία με φορείς με τους οποίους συνεργάζεται το ίδρυμα. Βλέπουν επίσης ψυχολόγο. Η μητέρα θα ήθελε το παιδί να κάνει δραματοθεραπεία ώστε «να δουλέψει κάποια πράγματα που έχει μέσα της». Εξακολουθεί να έχει “παραβατική” συμπεριφορά κατά τη μητέρα της, τρώει από τα σκουπίδια, κάνει σκανταλιές. Καμιά φορά δεν αισθάνεται καλά που το παιδί

κάνει επικίνδυνα πράγματα «οι άλλοι θα νομίζουν ότι δεν την προσέχω ότι την παραμελώ και της μαθαίνω εγώ να τα κάνει». Θέλει επίσης να τρώει συνέχεια πατατάκια και γλυκά. Αυτά έτρωγε στο προηγούμενο σπίτι. Δεν πλένει τα δόντια της αλλά «κι εγώ άρχισα να τα πλένω στην εφηβεία». Η Αρετή της μαθαίνει να πλένεται και να είναι καθαρή, να χρησιμοποιεί την τουαλέτα σωστά. Της μαθαίνει δηλαδή τα βασικά που κανείς δεν της τα είχε μάθει πριν. «Ξέρω», λέει, «ότι έχουμε κάνει προόδους αλλά χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια ακόμη για τα βασικά». Οι γυναίκες «πρέπει» να μαθαίνουν να είναι καθαρές καθώς το σώμα τους θεωρείται ακάθαρμο (Loizos, Papataxiarchis 1991). Επίσης προσπαθεί να της μάθει τι είναι η ντροπή, γιατί «δεν ντρέπεται καθόλου, βγάζει τα ρούχα της σε αγνώστους και σε άντρες, πηγαίνει και τους αγκαλιάζει». Λέει «μπορεί να τη μαλώνω υπερβολικά αλλά δεν ξέρω κι εγώ τι να κάνω». Όπως αναφέρουν οι Loizos, Papataxiarchis (1991^α, 1991^β) οι αξίες της «τιμής» και της «ντροπής» είναι κυρίαρχες στα συγγενικά συστήματα της Ελλάδας. Είναι συμβολικές πλευρές της έμφυλης ταυτότητας η πρώτη με την ταυτότητα του άντρα και το *έξω* από το σπίτι και η δεύτερη με την γυναικεία ταυτότητα του *τρέπομαι προς τα μέσα*. Το φύλο, η επιτέλεση του φύλου εδώ μοιάζει να είναι ένα «επίτευγμα» (Χαλκιά 2011: 75) που χρειάζεται δουλειά και εκπαίδευση από τους γονείς.

Στην **A2** και οι δυο γονείς προσπαθούν να βοηθήσουν το παιδί στον τρόπο που διαβάζει, στον τρόπο που φέρεται στο σχολείο. Μεγαλώνοντας σε ένα περιβάλλον που θεωρούσε τις γυναίκες κατώτερες του φαίνεται πολύ παράξενο που η ανάδοχη μητέρα οργανώνει τα πράγματα στο σπίτι, που έχει λόγο και είναι δυναμική. Της έλεγε «εσύ είσαι γυναίκα, δεν μπορείς να το κάνεις αυτό». Αυτό έχει ξεκινήσει να ανατρέπεται. Λέει η μητέρα «πρέπει να μάθει να σέβεται τις γυναίκες». Οι γονείς εδώ δηλώνουν «συμπληρωματικοί» ο πατέρας είναι πιο ισορροπιστής ενώ η μητέρα πιο συναισθηματική. Στην ελληνική εθνογραφία αυτό αποτελεί κοινό τόπο. Ο άντρας είναι αυτός που φέρεται να έχει τη λογική, ενώ η γυναίκα το συναίσθημα και οι ρόλοι των συζύγων είναι σαφώς διαχωρισμένοι (Loizos, Papataxiarchis 1991).

Στην **A3** όπως περίπου και στην A1 το κορίτσι θέλει να ντύνεται με σορτσάκια, κοντά μπλουζάκια κάτι που δεν αρέσει στους γονείς. Μια φορά που είχαν πάει στο θέατρο η Γιωργία πήγε στα καμαρίνια «κάθισε στα πόδια του πρωταγωνιστή

και δεν ξεκολλούσε». Της μαθαίνουν να είναι πιο “σεμνή”. Οι ρόλοι στην οικογένεια αφορούν και στην συμπεριφορά των παιδιών και την εικόνα που θα έχουν προς τα έξω. Η σεξουαλικότητα κατασκευάζεται πολιτισμικά, είναι μια σειρά από ιδέες που ορίζουν τη συμπεριφορά που φέρει η έμφυλη ταυτότητα (Loizos, Papataxiarchis 1991^α και 1991^β).

Στην **A4** ο Δημήτρης, λέει η μητέρα του, σχηματικά, έχει αλλάξει τα 6 από τα 10 πράγματα που κουβαλούσε όταν ήρθε. Μένουν άλλα 4 λέει. Η Δέσποινα από την αρχή ξεκίνησε να μιλάει πολύ με τον Δημήτρη. Εκτός από το σπίτι το παιδί έβγαζε πολύ βία και στο σχολείο όπου παρενοχλούσε σεξουαλικά πολλά παιδιά, κορίτσια και αγόρια. Κάποιοι δάσκαλοι βοήθησαν πολύ για να βελτιωθεί η κατάσταση κάποιοι άλλοι θέλανε να διώξουν το παιδί από το σχολείο. Το ίδρυμα από όπου ήρθε ο Δημήτρης βοήθησε σε μεγάλο βαθμό ώστε το παιδί να μείνει στο σχολείο.

Πώς μετασηματίζει την εμπειρία των κακοποιημένων παιδιών η αναδοχή; Ίσως μέσα από ένα νέο παράδειγμα, μια νέα εμπειρία. Σε περιπτώσεις αιμομιξίας συχνά αναφέρεται ως παράγοντας ανάπτυξης αιμομιξίας η μη κοινωνικότητα της οικογένειας, η απομόνωσή της, η ατμόσφαιρα της οικογένειας να είναι ατμόσφαιρα παραίτησης ή να υπάρχει εκφοβισμός από την πλευρά του πατέρα και φόβος από την πλευρά της μητέρας (Καραγιάννης 1994) και παράγοντες κινδύνου που μπορεί να είναι ατομικοί, οικογενειακοί και κοινωνικοί με τους περιορισμούς που τέτοιες κατηγοριοποιήσεις έχουν (Αρτινοπούλου 2000: 158 – 162). Η σχέση πατέρα – κόρης είναι η συχνότερη και συχνά σε αντίθεση με εκείνη μητέρας – κόρης (Αρτινοπούλου 2000: 33). Αντιθέτως, ιστορικά αναφέρει ο Aries (1990: 357-359) για το 17^ο αιώνα ότι η οικογένεια και η κοινωνικότητα ήταν ασυμβίβαστες καθώς όσο αναπτυσσόταν η οικογένεια και η ιδιωτικότητα τόσο μειωνόταν η κοινωνικότητα.

Ποιος είναι ο ρόλος των ειδικών εδώ; Κάποια από τα συναισθήματα που μπορεί να έχει ο ειδικός μπροστά σε ένα τέτοιο περιστατικό, πολλά από τα οποία μπορεί να τα βιώνει όμως και ο ανάδοχος γονιός με ένα παιδί αναδεχόμενο θύμα κακοποίησης από το γονιό του όπως είναι η πίεση, η περιέργεια, σφίξιμο, λύπη, πάγωμα, θυμό, αδυναμία,, ακινησία, απόγνωση, ενδιαφέρον και αγάπη για το παιδί, ενοχές επειδή μπορεί να νιώθει ανεπαρκής να ανταποκριθεί (Καραγιάννης 1994,

Vadilonga 2017). Στην ανάδοχη οικογένεια έχει τροποποιηθεί το περιβάλλον, το παιδί αισθάνεται ασφάλεια και δημιουργεί νέους τρόπους σχέσεων.

Κατά τον παιδοψυχίατρο Vadilonga (2017: 33):

Η αναπτυξιακή πορεία κάθε παιδιού εξαρτάται από το είδος της κακοποίησης, της παραμέλησης και της απόρριψης που έχει βιώσει και από τις συγκεκριμένες αντιδράσεις των θετών γονιών, οι οποίες με τη σειρά τους είναι επηρεασμένες από τις προτραυματικές συμπεριφορές των παιδιών...ακόμα και στο νέο περιβάλλον, τα παιδιά εξακολουθούν να χρησιμοποιούν στρατηγικές που ανέπτυξαν για να επιβιώσουν σε συνθήκες κακοποίησης και παραμέλησης, παρά το γεγονός ότι τώρα βρίσκονται σε ένα ασφαλές οικογενειακό περιβάλλον.

Το πρόταγμα για τον Vadilonga είναι να δημιουργηθούν οι συνθήκες για νέες εμπειρίες οι οποίες θα αποτελούν νέες εγγραφές στο παιδί που θα οδηγήσουν σε αλλαγές των αναπαραστάσεών του (2017: 35).

Οι Ansermet και Magistretti (2016), ψυχαναλυτής και νευροεπιστήμονας αντίστοιχα, ισχυρίζονται ότι το ανθρώπινο νευρικό σύστημα χαρακτηρίζεται από πλαστικότητα και τα ίχνη που αφήνουν οι εμπειρίες μας καθορίζουν την πορεία της ζωής μας με μη ντετερμινιστικό τρόπο:

ίχνη αποτυπώνονται, συνδέονται, εξαφανίζονται και μεταβάλλονται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας μέσα των μηχανισμών της νευρωνικής πλαστικότητας. Όσα αποτυπώνονται στο συναπτικό δίκτυο καθορίζουν, εκτός των άλλων, τη σχέση του υποκειμένου με τον έξω κόσμο, επομένως, επηρεάζουν την πορεία της ζωής του.....το υποκείμενο μεταβάλλεται συνεχώς, ξαναρχίζοντας κάθε μέρα την πορεία του από μια *tabula rasa* πάνω στην οποία έρχονται ν' αποτυπωθούν νέα ίχνη (2016: 21).

και «τελικά, το άτομο φαίνεται να είναι έτσι γενετικά προκαθορισμένο ώστε να μην είναι γενετικά προκαθορισμένο» (2016: 29).

Η ανθρωπολογία προσθέτει: «η επινοητική ικανότητα δεν αποτελεί προνόμιο κάποιων διακεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών αλλά ιδιότητα *κάθε* δρώντος υποκειμένου, άρα παραγωγή, τυποποίηση και παράδοση της γνώσης είναι όψεις μιας δράσης που μπορεί να οδηγεί στη διατήρηση και στην αλλαγή» (Παπαταξιάρχης 1993: 54).

Η ντροπή και η σεμνότητα που προσπαθούν οι γονείς να εμφυσίσουν στα κορίτσια στις A1 και A3 παίζει σημαντικό ρόλο επίσης στις οικογένειες που έχουν αγόρια. Οι A2 και A4 προσπαθούν να μάθουν στα αγόρια να «σέβονται» τις κοπέλες ενώ προέρχονται από περιβάλλοντα στα οποία πρέπει να επιδεικνύουν την αρρενωπότητά τους. Μπορεί οι πρακτικές αυτές που περιγράφονταν στην ελληνική

εθνογραφία ως τη δεκαετία του '90 (Loizos, Papataxiarchis 1991β: 225) έρχονται σήμερα να ανατραπούν σε οικογένειες που έχουν ίσως μια υψηλότερη οικονομική θέση και συμβολικό κεφάλαιο από τις βιολογικές οικογένειες των παιδιών.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αλλαγή μέσα από την αναδοχή έρχεται και μέσα από τη σύγκριση και τη σύγκρουση με την προηγούμενη κατάσταση της βιολογικής οικογένειας ή της παραμονής στο ίδρυμα. Η αλλαγή έχει να κάνει με την αποϊδρυματοποίηση, με την επιτέλεση έμφυλων ταυτοτήτων, την καθαρότητα ως αντίθετο της μιαρότητας.

5.5. Αναδόμηση της ιστορίας της οικογένειας: νοηματοδοτώντας την οικογένεια μέσα από την αναδοχή

Πώς αναδομείται η ιστορία της οικογένειας μέσα από την αναδοχή; Στην **A1** η βιογραφία της Αρετής διαπλέκεται με στοιχεία επιθυμίας αυτονομίας, ανεξαρτησίας και αντίστασης στο κυρίαρχο μοντέλο, υιοθετώντας επίσης τη ματιά των άλλων πάνω της για τη μη θηλυκότητα της και αναδομεί την ιστορία της. Συχνά στη συνομιλία μας σύγκρινε τη δική της συμπεριφορά όταν ήταν μικρή με αυτή που έχει τώρα η κόρη της. «Η Ανθή» μου είπε «είναι ρακοσυλλέκτης». «Εγώ δεν μάζευα πράγματα, είχα συγκεκριμένα και αγαπημένα πράγματα όπως το λούτρινο που είχα από μωρό, το έχω ακόμα και είναι καθαρό». «Η Ανθή είναι κοκέτα, ενώ εγώ όχι». Επίσης, μιλάει συχνά με βιολογικούς όρους για την Ανθή. Ακόμη και δοσμένα με χιούμορ άλλοι της λένε ότι της μοιάζει το παιδί. Όταν της λένε ότι δεν της μοιάζει λέει κοροϊδευτικά «ε....έμοιασε τον πατέρα της».

Η βιολογική κόρη της **A3** στην αρχική περίοδο που φιλοξενούνταν η αναδεχόμενη αδερφή της στο σπίτι είχε αντιδράσει έντονα. Μια φορά που οι γονείς της είπαν σε τρίτους ότι έχουν δύο παιδιά θύμωσε. Είχε έντονες αντιδράσεις και ερχόταν σε σύγκρουση με την αδερφή της. Μίλησε στη δασκάλα της στο σχολείο και ξεκίνησε να γράφει ένα «μυθιστόρημα» το οποίο αναφερόταν σε μια οικογένεια που είχε ένα παιδί και μετά οι γονείς χωρίς να το ρωτήσουν έφεραν ένα άλλο παιδί παραμελώντας το πρώτο. Ίσως η εξωτερίκευση αυτή να συνέβαλε στο να μειωθεί η αντίδρασή της και τώρα πια είναι αδερφές που μοιράζονται τα πάντα και έχουν μια πολύ καλή σχέση.

Μέσω της θρησκείας και της έννοιας του «δώρου» νοηματοδοτείται η αναδοχή στην Α4. Ο θεός έφερε το παιδί γι' αυτό και πρέπει να του δείξουν το σωστό. Όταν μεγαλώσει και φύγει από το σπίτι να είναι ένας σωστός άνθρωπος. Για τη Δέσποινα οι ανάγκες του ζευγαριού και οι ανάγκες του παιδιού «κουμπώσανε». Υπήρξε σύμπτωση επιθυμιών γονιών και παιδιού (Αμπατζόγλου 2002β: 187) για την κάλυψη των αναγκών τους. Η αγάπη, η στοργή και κυρίως η αναγνώριση είναι όπως σημειώνει ο Αμπατζόγλου (2002β: 189) εκείνες που παίζουν πρωτεύοντα ρόλο, το να «εγγραφεί το παιδί σε μια οικογενειακή ιστορία» σε μια συνέχεια στην οποία να νιώθει ότι εντάσσεται. Είναι σαν οι γονείς να παίζουν το ρόλο του «θεματοφύλακα της ιστορίας του παιδιού» που περιλαμβάνει και την ιστορία της βιολογικής του οικογένειας. Η θρησκεία στην ελληνική εθνογραφία είναι ο «δημόσιος» χώρος των γυναικών (Loizos, Papataxiarchis 1991: 14). Στο παράδειγμά μας γίνεται ο δημόσιος χώρος και για τους δυο συζύγους. Ταυτόχρονα για τη Δέσποινα η μητέρα της ως ιδανική ταυτίζεται σχεδόν με την Παναγία ακόμα και στον τρόπο που μου περιέγραφε πως έφυγε από τη ζωή, «με μια πνοή». Για τους Loizos, Papataxiarchis (1991: 14) είναι η μητέρα που ταυτίζεται με την Παναγία, τη σύνδεση της γυναίκας και του ρόλου της με τη θρησκεία και το ρόλο στο σπίτι.

Πριν από ένα χρόνο ο Δημήτρης με πρωτοβουλία των ανάδοχων γονιών του βαφτίστηκε. Στη βάφτιση παρευρέθηκαν και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου και οι υπάλληλοι του ιδρύματος από το οποίο προέρχεται το παιδί. Μετά τη βάφτιση μπορούσε πια το παιδί να μεταλαμβάνει. Όπως μου εξήγησε η Δέσποινα «με τη βάφτιση έχει ο Δημήτρης έναν άγγελο που θα τον προστατεύει στη ζωή του». Με το μυστήριο της βάφτισης εισέρχεται το παιδί στην κοινότητα των πιστών. Για τη Δέσποινα ήταν μια «συγκλονιστική εμπειρία», αλλά και ο Δημήτρης, λέει, ότι έχει αλλάξει πάρα πολύ από τότε. Η βάφτιση ήταν όμως και μια ανα-παράσταση, μια όψη της συγγένειας ως επίσημης που βγαίνει προς τα έξω, δημόσιας και συλλογικής. Σημειώνει ο Μπουρντιέ (2006: 269) «η συλλογική τελετουργία, πρακτική δίχως υποκείμενο, ικανή να συντελεστεί από συλλογικά εξουσιοδοτημένα αντικαταστατά μεταξύ τους άτομα, προς τη στρατηγική, προσανατολισμένη στην ικανοποίηση των πρακτικών συμφερόντων ενός συγκεκριμένου δρώντος υποκειμένου ή ομάδας

δρώντων υποκειμένων». Μέσω της τελετουργίας τα μέλη της κοινωνίας ενοποιούν τις εμπειρίες τους, δημιουργώντας έτσι ένα συνεκτικό κόσμο (Douglas 2006: 14).

Οι βιογραφίες περιλαμβάνουν αποκλεισμούς που η αναδοχή μπορεί να τους άρει. Τα όρια που κατασκευάζονται δεν είναι στατικά «υπόκεινται σε πολλαπλές μεταβολές εισάγοντας την αμφισημία, τη σύγκρουση και τη διαπλοκή μάλλον παρά αμετακίνητες διακρίσεις» (Πετρονώτη 2000: 12). Αυτές «τοποθετούν τον Εαυτό απέναντι στον Άλλο, καταπολεμούν την αταξία ή το κενό, προλαμβάνουν την αβεβαιότητα» (Πετρονώτη 2000: 17).

Οι συγγενικές σχέσεις μέσα από την αναδοχή γίνονται αντικείμενο άρνησης, σύγκρουσης, αποδοχής και τελικά μέσω αυτής κατασκευάζονται και ανακατασκευάζονται ως σύγκρουση με τη νέα αδερφή, ως ανταγωνισμός του ανάδοχου με τον βιολογικό πατέρα, ως συγγραφή μυθιστορήματος από ένα παιδί, ως κριτική στο δάσκαλο που δεν άλλαξε το επίθετο του μαθητή ως άπειροι τρόποι με τους οποίους κάθε φορά επιτελείται η οικογένεια.

Σε κάθε ιστορία ενός παιδιού υπάρχει από πίσω μια ιστορία που όπως λέει ο Αμπατζόγλου (2002δ: 109) «περιλαμβάνει τις ιστορίες μια γυναίκας, ενός άνδρα (τον οποίο συνήθως ξεχνάμε), των οικογενειών τους, των στάσεών τους και του κοινωνικού-πολιτισμικού τους στάτους».

Η οικογένεια είναι ένα δίκτυο σχέσεων που αφορά σε μεγάλο βαθμό τη δόμηση της προσωπικής ταυτότητας του ατόμου (Thery 2002: 37). Γι' αυτήν «το άνοιγμα της οικογένειας στο χρόνο και στο χώρο προϋποθέτει επίσης επαναθέσμιση, στο εσωτερικό ενός τακτοποιημένου συνόλου, των θέσεων της συγγένειας» (Thery 2002: 73).

Αναφερόμενος στις τεχνολογίες αναπαραγωγής ο ψυχαναλυτής Ansermet (2009: 536) λέει «η βιογραφία δεν ανάγεται στην ιστορία, ούτε και στην ιστορία της αναπαραγωγής» και συνεχίζει:

σε κάθε περίπτωση, με βάση κάθε μορφής ενδεχομενικότητα, η οποία το ωθεί προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, το υποκείμενο κατασκευάζει ένα πεπρωμένο το οποίο και το ανασυνθέτει εκ των υστέρων...η ενδεχομενικότητα είναι πράγματι ο μεγάλος νόμος του σύμπαντος. Όλα εξαρτώνται από το ρίσκο, από τη συνάντηση.....το υποκείμενο δεν διαχωρίζεται από τον τρόπο αναπαραγωγής του, όποιος και αν είναι αυτός. Ανεξαρτήτως της τεχνικής βάσει της οποίας γεννιέται ένα παιδί, τίποτε δεν είναι σε θέση να του λύσει το αίνιγμα

της έλευσής του στον κόσμο. Του απομένει μονάχα να επινοήσει, να βρει τις δικές του απαντήσεις – ίσως και μέσω της ψυχαναλυτικής πρακτικής – αποδιοργανώνοντας και επαναδιοργανώνοντας διαφορετικά αυτό το οποίο κατά τη γέννησή του ευρίσκετο πέρα από εκείνο που καθόρισε τη δημιουργία του (541-542).

Τα παιδιά των ανάδοχων οικογενειών που συνάντησα δεν ήταν εγκαταλελειμμένα βρέφη έξω από την πόρτα κάποιου βρεφοκομείου. Τα παιδιά αυτά έζησαν με τους βιολογικούς γονείς τους και μετά από καταγγελία για παραμέληση τοποθετήθηκαν σε ίδρυμα. Αρκετές δεκαετίες πριν η εγκατάλειψη των βρεφών στις βρεφοδόχους των βρεφοκομείων ήταν μια συνήθης πρακτική αντί της βρεφοκτονίας για περιπτώσεις παιδιών εκτός γάμου ή για περιπτώσεις που οι γονείς δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να θρέψουν τα παιδιά και είχαν ήδη αρκετά. Η τοποθέτηση του παιδιού στην βρεφοδόχο ήταν μια *δεύτερη γέννησή του* που οδηγούσε «στο στάδιο και στην κατάσταση του περιθωρίου όσα παιδιά υπόκεινταν σ' αυτήν και απέκλειε, ή μάλλον έθετε σε εκκρεμότητα, την κοινωνική τους γέννηση» (Μπρούσκου 2000: 96). Αυτός ο αποχωρισμός από τη βιολογική οικογένεια στην περίπτωση των παιδιών που με εντολή εισαγγελέα τοποθετούνται στο ίδρυμα –όπως στις περιπτώσεις που μελέτησα- γίνεται με βίαιο τρόπο και μοιάζει με εκείνη τη δεύτερη γέννηση των εγκαταλελειμμένων βρεφών. Η τοποθέτησή τους σε ανάδοχη οικογένεια θα μπορούσε να παρομοιαστεί με μια αποκατάσταση, με μια τρίτη γέννησή τους. Ο αποχωρισμός δεν μπορεί να είναι βίαιος και απότομος, ούτε να βιώνεται ως μια οριστική απώλεια αλλά χρειάζεται να δίνεται ο αναγκαίος χρόνος (Καμαλακίδου 2002: 297) προκειμένου να μην έχει βίαιο χαρακτήρα.

Η αναδοχή, ωστόσο, δεν αμφισβητεί το σύστημα που δημιουργεί τους κοινωνικούς αποκλεισμούς. Ίσως μάλιστα και σε κάποιες περιπτώσεις ή με κάποιες διαδικασίες να το νομιμοποιεί. Ας μην ξεχνάμε τη φιλανθρωπική ατμόσφαιρα που διέπει ακόμα και σήμερα πολλά ιδρύματα παιδικής προστασίας. Η βοήθεια προς τον αδύναμο μπορεί να γίνει ένας συμβολικός μηχανισμός αποκλεισμού του καθώς μπορεί να είναι «συμβολικοί» και «δυσδιάκριτοι» οι μηχανισμοί «με τους οποίους ορίζονται οι «αποκλείοντες» και οι «αποκλεισμένοι» (Πετρονάτη 1996: 43-45).

Επίσης φαίνεται πως δεν φέρνει αλλαγές στον τρόπο προσέγγισης της συγγένειας. Δημιουργεί μεν συγγένεια, μέσα από αντιστάσεις, αλλά η

αιματοσυγγένεια μοιάζει να είναι κυρίαρχη αφού η αναδοχή χρησιμοποιείται σαν προθάλαμος της υιοθεσίας και όχι σαν αυτόνομος θεσμός. Η αιματοσυγγενική προσέγγιση, έτσι, δεν αλλάζει, μπορεί μάλιστα να ενισχύεται αφού το κοινωνικό μετουσιώνεται σε βιολογικό.

Η αναδοχή στα χνάρια της υιοθεσίας έχει και ένα ταξικό χαρακτήρα (Μπρούσκου 2002β: 93). Οι οικογένειες καταγωγής των παιδιών ανήκουν σε ασθενείς κοινωνικές ομάδες όπου κυρίαρχη είναι η βία, το αλκοόλ, τα ναρκωτικά και όπως είδαμε η έλλειψη δεξιοτήτων των βιολογικών γονιών να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους, την οικογένειά τους. Οι ανάδοχοι οικογένειες έχουν μια καλή οικονομική κατάσταση. Θα μπορούσε άραγε κάποιος που δεν είναι ευκατάστατος να γίνει ανάδοχος γονιός;

Πολύ σημαντικός όπως αναφέρθηκε ήδη είναι ο ρόλος των ειδικών όχι μεμονωμένα, αλλά ως δίκτυο ειδικών (Αμπατζόγλου 2002γ: 19-33). Το «σώσιμο» των παιδιών από τους ειδικούς, τα ιδρύματα, τους αναδόχους μπορεί να περιέχει την ενοχή των ενηλίκων σύμφωνα με την They (2002: 53-54) που αντικατοπτρίζει ένα πόλεμο γενεών μεταξύ των συμφερόντων των παιδιών κι εκείνων των ενηλίκων.

Η αναδοχή δημιουργεί συγγενικές σχέσεις ταυτόχρονα όμως κατασκευάζει και ανακατασκευάζει έμφυλες, συγγενικές σχέσεις και ταυτότητες. Από τη μια λοιπόν στην Α1 η μητέρα κατασκευάζει την αυτόνομη και ανεξάρτητη ταυτότητα από την άλλη θέτει τα όρια κρίνοντας ταυτόχρονα τη συμπεριφορά κοκέτας της κόρης της λέγοντας ότι πρέπει να μάθει να είναι *καθαρή* και να *ντρέπεται*. Ο κυρίαρχος λόγος συνυπάρχει με τον «εναλλακτικό».

Η γονεϊκότητα έμοιαζε στην Α3 σαν ένας «ψυχαναγκασμός», μια υποχρέωση όπως και μια παράδοση που περνά από τη μητέρα στην κόρη, ενώ για την Α4 απέκτησε θρησκευτική σημασία και υποχρέωση ανταπόδοσης *δώρου*, μετά τις αποτυχημένες προσπάθειες εξωσωματικής γονιμοποίησης.

Στην Α3 ο πατέρας δεν ξέρει τι να κάνει όταν και τα δυο κορίτσια πρέπει να βάλουν σιδεράκια. Δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να κάνει ορθοδοντική θεραπεία και στα δυο παιδιά και αναρωτιόταν γεμάτος ενοχές –υποθέτω- σε ποια πρέπει να πρωτοκάνει.

Θα μπορούσαμε ίσως να κάνουμε λόγο για ένα είδος «υβριδικής συγγένειας και οικογένειας» που δημιουργείται με την αναδοχή που υπόσχεται «μονιμότητα» όταν γύρω κυριαρχεί αβεβαιότητα διότι η οικογένεια είναι θεσμός που «κατασκευάζει το χρόνο» (Thery 2002: 79). Παράγονται, επιπλέον, μια σειρά από σχέσεις και συμπεριφορές που βρίσκονται κάπου στο μεταίχμιο μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού. Οι νοηματοφόροι άξονες της βιογραφίας των τεσσάρων οικογενειών είναι ταυτόχρονα βιολογικοί και κοινωνικοί. Η ιστορία τους αναδομείται μέσα από τη σύγκριση και τη σύγκρουση, μέσα από την αντίθεση μιανού και καθαρού, μέσα από αποκλεισμούς και εντάξεις, μέσα από την υποχρέωση της αποδοχής και της ανταπόδοσης, μέσα από την απώλεια αλλά και την ανασύσταση, τις επιτελέσεις της έμφυλης ταυτότητας, τις συνεχείς κατασκευές και ανακατασκευές της ταυτότητάς τους. Φαίνεται σαν να υπάρχει μια πλαστικότητα με την οποία τα υποκείμενα στην αναδοχή κατασκευάζουν και ανακατασκευάζουν την ιστορία τους δίνοντας νέα νοήματα κάθε φορά στην οικογένεια.

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Η αναδοχή είναι ένας ολικός κοινωνικός θεσμός που ακουμπά κάθε πτυχή της ζωής των ατόμων που σχετίζονται με αυτήν.

Με την αναδοχή ικανοποιούνται ανάγκες της οικογένειας, του παιδιού, του ιδρύματος οι οποίες άλλοτε έρχονται σε σύγκρουση και άλλοτε «κουμπώνουν».

Πάγιο αίτημα των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας είναι η στελέχωσή τους με προσωπικό και η συνεχής εκπαίδευσή τους. Τα προβλήματα που ξεκινούν από την υποστελέχωση είναι πολλά. Δεδομένης αυτής της κατάστασης τα προβλήματα μεταφέρονται και στις διαδικασίες της αναδοχής.

Στο λόγο για την παιδική προστασία, κυριαρχεί η ανάγκη των παιδιών, της ανάγκης αποϊδρυματοποίησης, της προστασίας και των δικαιωμάτων τους. Πράγματι, με τις ανάγκες των γονιών ανάδοχων ή βιολογικών δεν ασχολείται κάποιος φορέας. Η αναδοχή ως θεσμός παιδικής προστασίας και μόνο διέπεται από μια παιδοκεντρική προσέγγιση. Οι ανάδοχοι γονείς δεν είχαν στις αρχικές τους προθέσεις να «ελευθερώσουν» κάποιο παιδί από το ίδρυμα, να το αποϊδρυματοποιήσουν ή να το σώσουν από «ακατάλληλους» βιολογικούς γονείς. Ήθελαν ένα παιδί για τους ίδιους, έναν αδερφό/ μια αδερφή για το παιδί τους, ένα ξάδερφο/μια ξαδέρφη για τα ανίψια τους. Αυτή η συγγενική σχέση που δημιουργεί η αναδοχή αποσιωπάται ή αμελείται και φυσικά δεν αποτελεί παροχή υπηρεσίας.

Η τελευταία ερώτηση που έκανα στους συνομιλητές μου ήταν τι θα ήταν εκείνο που θα ήθελαν να αλλάξει σε σχέση με το θεσμό της αναδοχής. Παρακάτω αναφέρονται οι προτάσεις τους μαζί με προτάσεις που προέκυψαν από τη βιβλιογραφία για τη βελτίωση του θεσμού της αναδοχής:

- Στήριξη της οικογένειας που βρίσκεται σε κρίση. Πρόληψη κρουσμάτων παραμέλησης και κακοποίησης.
- Στελέχωση των δομών κλειστής παιδικής προστασίας με εκπαιδευμένο προσωπικό.
- Εκπαίδευση επαγγελματιών που εργάζονται στο χώρο της παιδικής προστασίας.
- Εποπτεία των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας.
- Εφαρμογή όλων των ειδών της αναδοχής και όχι μόνο της φιλοξενίας.

- Αποσύνδεση του θεσμού της αναδοχής από εκείνον της υιοθεσίας.
- Διεύρυνση του τύπου της υποψήφιας ανάδοχης οικογένειας ώστε να μην αφορά η αναδοχή μόνο το ετερόφυλο ζευγάρι.
- Προστασία και εποπτεία της ανάδοχης οικογένειας.
- Εκπαίδευση της ανάδοχης οικογένειας.
- Προετοιμασία τόσο των ίδιων των ανάδοχων γονιών όσο και των αναδεχόμενων παιδιών.
- Δημιουργία ομάδων από ανάδοχους γονείς που να συζητούν θέματα που προκύπτουν από την αναδοχή και να βρίσκουν λύσεις στα προβλήματά τους βοηθώντας ο ένας τον άλλο. Έτσι και τα παιδιά θα βρίσκουν στήριξη μέσα από την ομάδα των υπολοίπων παιδιών.
- Τα οικονομικά βοηθήματα είναι σημαντικά αν και όχι για όλες τις οικογένειες. Αυτά περιλαμβάνουν επιδόματα, φοροαπαλλαγές, αλλά και γονικές άδειες όπως ισχύουν για τους βιολογικούς γονείς.

Η πραγμάτευση των όψεων του θεσμού της αναδοχής μας οδηγεί αναγκαστικά σε θέματα όπως η ενδοοικογενειακή βία, η έμφυλη βία αλλά και η πειθάρχηση των σωμάτων. Αμφισβητεί το κυρίαρχο μοντέλο οικογένειας και γονεϊκότητας που σχετίζεται με το βιολογικό γεγονός της γέννησης στο ετερόφυλο παντρεμένο ζευγάρι.

Μας οδηγεί, επίσης, σε θέματα κρατικής καταστολής και μιας καταστολής που πηγάζει από την εξουσία των ειδικών. Όλα αυτά μπορούν να ελαχιστοποιηθούν δίνοντας προτεραιότητα στη στήριξη των βιολογικών οικογενειών, στη στήριξη των επαγγελματιών και στην πρόληψη σε τοπικό επίπεδο όχι μόνο μέσα από επίσημους φορείς άσκησης πολιτικής αλλά και μέσα από ανεπίσημες τοπικές δομές και κυρίως μέσα από κοινωνικά κινήματα που υπερασπίζονται δικαιώματα παιδιών και ενηλίκων όπως είναι το δικαίωμα στην οικογένεια.

Ο θεσμός της αναδοχής δημιουργεί νέα ερωτήματα, αμφισβητώντας παγιωμένες αντιλήψεις για την οικογένεια. Ανοίγει καινούργιες δυνατότητες πραγμάτωσης της ταυτότητας των ανάδοχων γονιών και των αναδεχόμενων παιδιών μέσα από την κατασκευή και ανακατασκευή της βιογραφίας τους. Αρκεί να τους δίνεται η ευκαιρία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου, Α. (2003). «Η πειθαρχία της συνέχειας: Σώμα, χρόνος και βιοπολιτική στην Ελλάδα σήμερα». *Σύγχρονα Θέματα*. Τεύχος 82. Σελ 45-52.

Αθανασοπούλου, Λ. (2002). «Γονική επάρκεια και μοίρα παιδιών» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.275-282

Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Αμπατζόγλου, Γρ. (2002β). «Η υιοθεσία από την πλευρά του παιδιού» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.187-194

Αμπατζόγλου, Γρ. (2002γ). «Μια εμπειρία συνεργασίας και πρόληψης παιδοψυχιατρικών και κοινωνικών υπηρεσιών» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.19-36

Αμπατζόγλου, Γρ. (2002δ). «Ψυχοκοινωνικές όψεις της εγκατάλειψης των παιδιών ή κατασκευές της εγκατάλειψης» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.99-114

Ansermet, Fr. (2009). «Η άλλη όψη της αναπαραγωγής» (Μτφρ. Ν. Παπαχριστόπουλος) στο Παπαχριστόπουλος, Ν., Σαμαρτζή, Κ. (επιμ.) (2009). *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*. Πάτρα: Opportuna. Σελ. 533-542

Ansermet, Fr., Magistretti P. (2016/2004). *Τα ίχνη της εμπειρίας. Νευρωνική πλαστικότητα και η συνάντηση της βιολογίας με την ψυχανάλυση*. (Μτφρ. Β. Βακάκη) Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Αριέξ, Φ. (1990 /1960). *Αιώνες παιδικής ηλικίας*. (Μτφρ. Γ. Αναστασοπούλου). Αθήνα: Γλάρος.

Αρτινοπούλου, Β. (2000). *Αιμομιξία. Θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

- Auge, M. (1999).** *Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Βορριά, Γ. (1998).** «Οι συνέπειες στην κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών από τη μακρόχρονη παραμονή τους σε ιδρύματα κλειστής περίθαλψης» στο Καλλινικάκη, Θ. (επίμ.). (1998). *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Σελ.79-107
- Bourdieu, P. (2006/1980).** *Η αίσθηση της πρακτικής.* (Μτφρ. Θ. Παραδέλλης). Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Bourdieu, P. (2007/2000).** *Επιστήμη της επιστήμης και αναστοχασμός.* (Μτφρ. Θ. Παραδέλλης). Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P. (2009/1983).** *Η τέχνη του κοινωνιολόγου.* (Μτφρ. Ε. Γιαννοπούλου). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γεώργαρου, Γ. Ε. (2016).** *Η αναδοχή ως θεσμός κοινωνικής προστασίας των ανηλίκων.* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γεωργιάδης, Δ. (2002).** «Τα παιδιά που (ακόμη) τοποθετούνται σε ιδρύματα, οι ανάγκες τους και οι παρεμβάσεις των παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών.* Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.233-258
- Γκέφου – Μαδιανού, Δ. (2011).** *Πολιτισμός και εθνογραφία. Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική.* Αθήνα: Πατάκη.
- Douglas, M. (2006/1996),** *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού.* (μτφρ. Α. Χατζούλη) Αθήνα: Πολύτροπον.
- Duben, A. (1996).** «Το νοικοκυριό και η οικογένεια των μουσουλμάνων στην κων/πολη της ύστερης οθωμανικής κοινωνίας» στο Καυτατζόγλου, Ρ. (επιμ) (1996). *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 185-210
- Ένγκελς, Φρ. (2016 /1884).** *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους.* Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Ζηλίκης, Δ. (2002).** «Η ανάδυση της προβληματικής της τοποθέτησης στις διεργασίες της εφηβείας και της ενήλικης ζωής» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.)

- (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ. 218-232
- Goody, J. (1987).** *Production and reproduction. A comparative study of the domestic domain*, Cambridge University Press
- Gutton, P. (2009).** «Η γονεϊκότητα» (Μτφρ. Ν. Παπαχριστόπουλος) στο Παπαχριστόπουλος, Ν., Σαμαρτζή, Κ. (επιμ.) (2009). *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*. Πάτρα: Oportuna. Σελ. 127-159
- Halbwachs, M. (2013).** *Τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης*. (Μτφρ. Ε. Ζέη) Αθήνα: Νεφέλη.
- Hammel Eugene, A.(1996).** «Η δομή του νοικοκυριού στη Μακεδονία του 14^{ου} αι.» στο Κουτατζόγλου, Ρ. (επιμ.) (1996). *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 211-266
- Heritier, Fr. (2009).** «Ζευγάρι και γάμος υπό το πρίσμα της ανθρωπολογίας» (Μτφρ. Χρ. Γεμελιάρης) στο Παπαχριστόπουλος, Ν., Σαμαρτζή, Κ. (επιμ.) (2009). *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*. Πάτρα: Oportuna. Σελ. 57-67
- Καλλινικάκη, Θ. (επίμ.). (1998).** *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καλλινικάκη, Θ. (2002).** «Οι σχέσεις της φυσικής οικογένειας με το παιδί υπό προστασία» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.195-218
- Καμαλακίδου, Σ. (2002).** «Κακοποίηση παιδιού: Θεραπευτικά διλήμματα» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ. 291-298
- Καραγιάννης, Δ. (1994).** «Θεραπευτής και αιμομιξία», εισήγηση στην ημερίδα «Η παροχή ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών σε περιπτώσεις αιμομιξίας». Ανάκτηση στο antistixi.gr
- Καρκαζή, Ε. (2002).** «Διακίνηση παιδιών: αλυσιδωτές αντιδράσεις ή συνοχή της αλυσίδας των παρεμβάσεων στο χώρο της ψυχικής υγείας; Προβληματισμοί» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της*

διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
Σελ. 283-290

Καντσά, Β. (επιμ.) (2013). *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Καντσά, Β. (2013α). «Η μητρότητα ως ανθρωπολογική εμμονή» στο Καντσά, Β. (επιμ.) (2013). *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 17-34

Καντσά, Β. (2013β). «Αργά, νωρίς, πότε, χρόνος και συγγένεια» στο Καντσά, Β. (επιμ.) (2013). *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 315-326

Κατσογιάννη, Ν. (2009). «Τι είναι οικογένεια;» στο Παπαχριστόπουλος, Ν., Σαμαρτζή, Κ. (επιμ.) (2009). *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας.* Πάτρα: Orportuna. Σελ. 335-352

Καυτατζόγλου, Ρ. (επιμ) (1996). *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Καυτατζόγλου, Ρ., Πετρονώτη, Μ., (επιμ) (2000). *Όρια και περιθώρια: εντάξεις και αποκλεισμοί.* Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κέντρο Ερευνών Ρίζες ΜΚΟ. (2015). *Χαρτογράφηση των ιδρυμάτων κλειστής παιδικής προστασίας και προστασίας παιδιών με αναπηρίες στην Ελλάδα το 2014.* Ανάκτηση από το roots-research-center.gr.

Κογκίδου, Δ. (2007). «Νέες οικογένειες, νέες πολιτικές» στο Χατζητρύφωνα Ν., Παπαζήση Θ. (2007). *Το φύλο και η συμπεριφορά του. Οικογένειες από ομόφυλα ζευγάρια.* Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο. Σελ.117-142

Κοινές Ευρωπαϊκές Κατευθυντήριες Γραμμές για τη μετάβαση από την ιδρυματική φροντίδα στη φροντίδα σε επίπεδο τοπικής κοινότητας. 2012. Ανάκτηση από το deinstitutionalisationguide.eu/

Κοππάση, Ε. (2013). «Ψυχοανθρωπολογία και μια εναλλακτική ιστορία της οικογένειας» στο *Συστημική Σκέψη και Ψυχοθεραπεία* Τεύχος 3/2013. Ανάκτηση από το hestafta.org

- Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Ε. (2002).** «Η αναδοχή ανηλίκου» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.173-186
- Kula, W. (1996).** «Άρχοντες και αγροτική οικογένεια στην Πολωνία του 18^{ου} αιώνα» στο Κουτατζόγλου, Ρ. (επιμ) (1996). *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 143-160
- Κωσταντελιά, Σ. (2002).** «Προβληματισμοί των επαγγελματιών απέναντι στις σχέσεις που χάνονται κατά τη διακίνηση των παιδιών» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ. 299-310
- Λας, Κρ. (2007).** *Λιμάνι σ' έναν άκαρδο κόσμο. Η οικογένεια υπό πολιορκία*. Θεσσαλονίκη: Νησίδες.
- Laslett, P. (1996).** «Οικογένεια και νοικοκυριό. Ιστορικές προσεγγίσεις» στο Κουτατζόγλου, Ρ. (επιμ) (1996). *Οικογένειες του παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 35-70
- Le Roy Landurie, E. (1998).** «Ένα φαινόμενο βιο-κοινωνικό και πολιτισμικό: Ο θηλασμός επί πληρωμή στη Γαλλία το 18^ο αιώνα.» στο ΕΜΝΕ (Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού), *Ιστορία της διατροφής. Προσεγγίσεις της σύγχρονης ιστοριογραφίας*, ΕΜΝΕ-ΜΝΗΜΩΝ. Σελ. 63-74.
- Loizos P., Papataxiarchis E. (Eds) (1991).** *Contested identities, Gender and kinship in modern Greece*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Loizos P, Papataxiarchis E. (1991α).** Gender and kinship in marriage and alternative contexts στο Loizos P., Papataxiarchis E. (Eds) (1991). *Contested identities, Gender and kinship in modern Greece*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. Σελ. 3-25
- Loizos P., Papataxiarchis E. (1991β),** Gender, sexuality and the person in greek culture στο Loizos P., Papataxiarchis E. (Eds) (1991). *Contested identities, Gender and kinship in modern Greece*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. Σελ. 221- 234

- Λυδάκη Α (2007).** «Η ποιοτική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων. Θεωρία και πράξη (ή Πράξη και θεωρία;)» στο Σκ. Παπαιωάννου (επιμέλεια) *Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Κριτική.
- Λυδάκη Α. (2010).** «Η κατανόηση του «άλλου» στην ποιοτική έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση» στο Μ. Α. Πούρκος και Μ. Δαφέρμος (εισαγωγή-επιμέλεια) *Ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες. Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*. Αθήνα: Τόπος.
- Λυδάκη, Α. (2011).** *Τσικιοι κι αλαφροϊσκιωτοι. Λαϊκός λόγος και πολιτισμικές σημασίες*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λυδάκη, Α. (2012).** *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λυδάκη, Α. (2016).** *Αναζητώντας το χαμένο παράδειγμα, Επιτόπια έρευνα – Κατανόηση – Ερμηνεία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μαρτυρία. (2014).** «Με δικά μου λόγια. Η εμπειρία μου από την αναδοχή» στο *Επιμελούμαι* (2014). Περιοδικό του Συνδέσμου Επιμελητών Ανηλίκων Δικαστηρίων Ανηλίκων Τεύχος 7. Σελ.9
- Μουσούρου, Α. (2005).** *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπρούσκου, Α. (2000).** «Ο κύλινδρος και το κιβώτιο. Βρεφοδόχοι και αποκλεισμός των έκθετων βρεφών στη δυτική Ευρώπη και στην Ελλάδα» στο Κουτατζόγλου, Ρ., Πετρονώτη, Μ., (επιμ) (2000). *Όρια και περιθώρια: εντάξεις και αποκλεισμοί*. Αθήνα: ΕΚΚΕ. Σελ. 91-107
- Μπρούσκου, Α. (2002α).** Η διακίνηση των παιδιών στην ελληνική κοινωνία: Ανθρωπολογική προσέγγιση, στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.115-150
- Μπρούσκου, Α. (2002β).** Η εγκατάλειψη των παιδιών: Φαινόμενο διαχρονικό και πάντα επίκαιρο, στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.83-98
- Μως, Μ. (1993/1923).** *Το Δώρο. Μορφές και λειτουργίες της ανταλλαγής στις αρχαίες κοινωνίες*. (Μτφρ. Α. Σταματοπούλου-Παραδέλλη). Αθήνα: Καστανιώτης.

- Πανοπούλου-Μαράτου, Ο., Στάγκου Α., Γεώργας Δ., Λαμπίδη, Α., Δοξιάδης, Σ. (1998).** «Σχήματα ιδρυματικής περίθαλψης για παιδιά στην Ελλάδα. Λειτουργία των ιδρυμάτων και επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των παιδιών» στο Καλλινικάκη, Θ. (επίμ.). (1998). *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Σελ.59-78
- Παπαγαρουφάλη, Ε. (2002).** «Η συνέντευξη ως σωματική επικοινωνία των συνομιλητών και πολλών άλλων», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 107^Α.
- Παπαδάκη, Ε. (2013).** «Διεκδικώντας τη μητρότητα στον κόσμο της υιοθεσίας. Η περίπτωση ενός διαδικτυακού τόπου» στο Καντσά, Β. (επιμ.) (2013). *Η μητρότητα στο προσκήνιο. Σύγχρονες έρευνες στην ελληνική εθνογραφία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 171-19
- Παπαταξιάρχης, Ε. (1993).** «Το παρελθόν στο παρόν. Ανθρωπολογία, ιστορία και η μελέτη της νεοελληνικής κοινωνίας» στο Παπαταξιάρχης Ε., Παραδέλλης Θ. (επιμ) (1993), *Ανθρωπολογία και παρελθόν, Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σελ. 13- 74
- Παπαχριστόπουλος, Ν., Σαμαρτζή, Κ. (επιμ.) (2009).** *Οικογένεια και νέες μορφές γονεικότητας*. Πάτρα: Orportuna.
- Παραδέλλης, Θ. (2006).** «Πρόλογος» στο Douglas, M. (2006/1996), *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού*. (μτφρ. Α. Χατζούλη) Αθήνα: Πολύτροπον. Σελ.9-16
- Πετρονώτη, Μ. (1996).** «Η φιλανθρωπία, η αρωγή ως συμβολικοί μηχανισμοί κοινωνικού αποκλεισμού». Στο *Πολίτης* τ. 22. Σελ. 43-45. Ανάκτηση από το askiweb.eu
- Πετρονώτη, Μ. (2000).** «Εισαγωγικά. Όρια και περιθώρια: εντάξεις και αποκλεισμοί» στο Κουτατζόγλου, Ρ., Πετρονώτη, Μ., (επιμ) (2000). *Όρια και περιθώρια: εντάξεις και αποκλεισμοί*. Αθήνα: ΕΚΚΕ. Σελ.11-40
- Rutter, M. (1998).** «Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα: μηχανισμοί επικινδυνότητας και προστατευτικοί παράγοντες» στο Καλλινικάκη, Θ. (επίμ.). (1998). *Μεγαλώνοντας σε ίδρυμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Σελ. 11-57
- Συνήγορος του Πολίτη. 2015.** *Ειδική έκθεση «Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα»*. Διαπιστώσεις και προτάσεις του Συνηγόρου για τη λειτουργία των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας. Ανάκτηση από το www.synigoros.gr

- Τζαβάρας, Θ. (2009).** «Η υιοθεσία ως θέση μεταξύ παρθενογένεσης – έκτρωσης και γάμου – αγαμίας» στο Παπαχριστόπουλος, Ν., Σαμαρτζή, Κ. (επιμ.) (2009). *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*. Πάτρα: Orpoptuna. Σελ.209-218
- They, I. (2002).** «Διαφορά των φύλων και διαφορά των γενεών. Ο οικογενειακός θεσμός σε αποκλήρωση» (Μτφρ. Γρ. Αμπατζόγλου) στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.37-82
- Τουντασάκη, Ε. (2011).** *Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της συγγένειας κατά τον 20^ο αιώνα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τσιώλης, Γ. (2006).** *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Vadilonga, Fr. (2017).** «Το άγχος των υιοθετημένων παιδιών». (Μτφρ. Μ. Νοχού, Ε. Βαρίνου). Στο *Συστημική Σκέψη και Ψυχοθεραπεία, 10*. Σελ. 27-42. Ανάκτηση από το hestafta.gr
- Voutira E., Brouskou E., (2000).** «Borrowed children in the Greek civil war» στο C. Panter-Brick, M. T. Smith (eds), *Abandoned Children*. Cambridge University Press. Σελ.92-110
- Φαλάρας, Β. (1999).** *Η ψυχαναλυτική διαδικασία. Θεωρητικές έννοιες και όψεις της πρακτικής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Φουντεδάκη, Κ. (2002).** «Η νομοθετική ρύθμιση» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.151-172
- Χαλκιά, Α. (2011).** *Έμφυλες βιαιότητες. Εξουσία, λόγος, υποκειμενικότητες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χαμόγελο του Παιδιού. (2009).** *Σχέδιο δράσης για την οριζόντια δικτύωση και το συντονισμό υπηρεσιών και φορέων κοινωνικής αλληλεγγύης για το παιδί*. Ανάκτηση από το www.hamogelo.gr
- Χρυσικός, Φ. (2002).** «Το μετέωρο βήμα της ιδρυματικής φροντίδας. Εμπειρίες από τη συνεργασία με υπηρεσίες παιδικής προστασίας» στο Αμπατζόγλου, Γρ. (επιμ.) (2002α). *Αλλάζοντας χέρια. Διεπιστημονική προσέγγιση της διακίνησης και της τοποθέτησης των παιδιών*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. Σελ.259-274

Ιστοσελίδα της καμπάνιας **Opening doors for Europe' s children. Strengthening families. Ending institutional care.**

<http://www.openingdoors.eu/>